

Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext

En studie av omhändertagna flickor

Astrid Schlytter
Hanna Linell

Forskningsrapport 2008:2

**Hedersrelaterade traditioner i en
svensk kontext**
- en studie av omhändertagna flickor

Astrid Schlytter, Hanna Linell

**Forsknings- och utvecklingsenheten
för socialtjänstens individ- och
familjeomsorg i nordvästra Stockholm:**

*Ekerö, Järfälla, Sigtuna, Sollentuna,
Solna, Sundbyberg,
Upplands-Bro, Upplands Väsby*

Astrid Schlytter, Hanna Linell

**Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext
- en studie av omhändertagna flickor**

Forskningsrapport 2008:2

FoU-Nordväst – Forsknings- och utvecklingsenheten för
socialtjänstens individ- och familjeomsorg i nordvästra
Stockholm: Ekerö, Järfälla, Sigtuna, Sollentuna, Solna,
Sundbyberg, Upplands-Bro, Upplands Väsby

Beställning görs från:

Post: FoU-Nordväst , Tingsvägen 17 B, 191 86 Sollentuna

Fax: 08-625 17 69

E-mail: fou-nordvast@sollentuna.se

© Alla rättigheter förbehållna Forsknings- och
utvecklingsenheten samt författarna

Grafisk form (omslag): Cristina Josefsson

Tryck: Tryckpaketet, Ockelbo, 2008

ISBN: 978-91-89681-19-4

ISSN: 1651-7830

Förord

År 2001 startade ett samarbete mellan Astrid Schlytter, docent vid Institutionen för Socialt Arbete/Socialhögskolan vid Stockholms universitet, och FoU-Nordväst i Stockholm. Syftet var att öka kunskaperna inom socialtjänsten i frågor som rör framförallt unga flickor i familjer som lever i en hederskontext.

FoU-Nordväst erhöll efter ansökan medel från Länsstyrelsen i Stockholms län i oktober 2003 för utveckling av socialtjänstens arbete med ungdomar utsatta för kränkningar/våld i hederns namn. Projektet har till dags dato operationaliserat begrepp, kartlagt aktuella ärenden i nordvästkommunerna, upparbetat en kunskapsbank samt utvecklat en handlingsplan att användas inom socialtjänsten, när misstanke finns om patriarkalt våld i familjer. En fördjupningsstudie av socialarbetarnas möte med dessa ungdomar avrapporterades vid årsskiftet 2005/2006 (Sjöblom 2006). Projektet har också resulterat i C-uppsatser i ämnet, samt ett flertal seminarier med forskare inom området riktade till handläggare inom nordvästkommunerna.

Projektet *”De professionellas möte med ungdomar som utsätts för kränkningar i hederns namn”*, inom vilket den här aktuella rapporten har utförts, har pågått vid FoU-Nordväst sedan januari 2007. Projektet är finansierat genom medel från Länsstyrelsen i Stockholm, Länsstyrelsen i Östergötland och Ungdomsstyrelsen.

Parallellt med undersökningsstudien har ett antal ”arbetande seminarium” hållits inom projektets ram. Detta är en arbetsmodell som ger socialsekreterare i grupper om cirka tio personer en möjlighet att utforska och utveckla sin egen verksamhet. Seminarierna har riktat sig till handläggare inom nordvästkommunerna som möter ungdomar med en hedersrelaterad problematik och har syftat till att testa användbarheten av metoder, förhållningssätt och modeller i det faktiska arbetet. Under seminarierna har forskarna och socialsekreterarna diskuterat forskningsresultat som framkommit och arbetsmetoder utifrån handläggarnas egna erfarenheter och presenterade fallstudier.

Föreliggande arbete är således ett resultat av samarbetet mellan en forskargrupp inom en institution vid Stockholms Universitet, åtta kommuner i nordvästra Stockholms län och FoU-Nordväst. Det är också resultatet av flera personers djupa engagemang kombinerat med en bred kompetens i dessa frågor. FoU-Nordväst vill framföra ett varmt tack till alla er som under årens lopp varit med och bidragit.

Sollentuna i september 2008

Ann Palm
(FoU-chef)

INNEHÅLL

1. Bakgrund, kunskapsintresse och syften	9
2. Kunskapsläget	12
2.1. Socialtjänstens förståelse och metoder gällande hedersrelaterat våld	12
2.2. Evidensbaserat socialt arbete gällande hedersrelaterat våld och annat våld mot barn och unga	15
2.3. LVU – ett utredningsperspektiv	16
2.4. LVU – ett domstolsperspektiv	18
3. Teoretisk referensram och analysredskap	21
3.1. Introduktion	21
3.2. Två modeller	21
3.2.1. Den hederskulturella institutionen	21
3.2.2. Det moderna samhället	24
3.2.3. Operationalisering av hedersbegreppet	25
3.3. Den rättsliga ramen	26
3.3.1. Aktuell lagstiftning	26
3.3.2. Genomgång av lagens rekvisit	27
3.4. Socialtjänstens roll	29
4. Metod	31
4.1. Materialet	31
4.2. Metodologiska aspekter rörande syftet att belysa, skilja ut och beskriva situationen för de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld.	34
4.2.1. Kriterier och analyscheman för att skilja ut de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld.	34
4.2.2. Innehållet i kriterierna i hedersgruppen	36
4.2.3. Situationen för de flickor som inte har en hedersrelaterad problematik.	37
4.3. Metodologiska aspekter rörande studiens andra syfte - socialtjänstens förståelse av hedersrelaterat våld och förtryck	37
4.4. Etiska överväganden	38
5. Oacceptabla hemförhållanden enligt hedersrelaterade kriterier	40
5.1. Kategorisering utifrån hedersrelaterade kriterier	40
5.2. Beskrivning av flickans begränsningar	42
5.2.1. Beskrivningar ur flickans perspektiv	43
5.2.2. Beskrivningar enligt föräldrarnas argumentation	44

5.2.3. Sammanfattning av flickornas begränsningar	45
5.3. Beskrivningar av det våld flickan utsätts för	46
5.3.1. Fysisk misshandel	47
5.3.2. Psykisk misshandel	47
5.3.3. Det kollektivt utövade förtrycket	49
5.3.4. Arrangerade äktenskap/oskuldstraditioner/könsstympning	51
5.3.5. Sammanfattning av det våld som utövas	52
5.4. Övriga förhållanden för flickorna i den hedersrelaterade gruppen	53
5.4.1. Ålder och bakgrund	53
5.4.2. Familjeförhållanden	53
5.4.3. Flickans hälsa innan omhändertagandet	54
5.4.4. Stöd, vård behandling innan omhändertagandet	55
6. Gruppen ”övriga oacceptabla förhållanden”	56
6.1. Vårnadshavarens situation och agerande i förhållande till flickan	56
6.1.1. Oförmåga/passivitet hos vårnadshavaren	57
6.1.2. Psykisk ohälsa hos vårnadshavaren	57
6.1.3. Missbruk hos vårnadshavaren	58
6.1.4. Auktoritär uppfostran	58
6.2. Misshandel	59
6.2.1. Ansökan om vård på grund av misshandel	59
6.2.2. Fall av misshandel där misshandelsrekvisitet inte åberopas	60
6.2.3. Sammanfattning	61
6.3. Summarisk genomgång av övriga förhållanden (39 fall)	61
6.4. Övergripande mönster	62
7. Socialtjänstens förståelse av hedersrelaterat våld och förtryck	66
7.1. Rättsliga grunden för beslutet	66
7.2. Om socialtjänstens villkor	66
7.2.1. Socialtjänstens utredningssituation	66
7.2.2. Skydd av flickan under utredningstiden	67
7.2.3. Flickorna förminskar eller tar tillbaka uppgifter	68
7.2.4. Ord mot ord-situation och motstridiga intressen	70
7.2.5. Sammanfattning i punktform av processer kring utredningen	71
7.3. Socialtjänstens förståelse av våldet och den hedersrelaterade kontexten	71
7.3.1. Förståelse av misshandel	71
7.3.2. Våld mot andra familjemedlemmar	73
7.3.3. Begreppet heder och riskbedömning	73
7.3.4. Sammanfattning i punktform av socialtjänstens förståelse av det hedersrelaterade våldet	75

7.4. Avslag gällande hemförhållandena	75
7.5. Fallstudier gällande socialtjänstens förståelse	78
7.5.1. Fallet "B"	78
7.5.2. Kommentarer och analys	81
7.5.3. Fallet "R"	84
7.5.4. Kommentarer och analys	87
7.6. Sammanfattande analys	88
8. Sammanfattande analys	92
8.1. Vad kännetecknar situationen för de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld i jämförelse med de som har en annan social problematik?	92
8.2. Skillnader utifrån begreppet "Barnets bästa"	93
8.3. Heder i det moderna samhället	95
8.4. Vad karakteriserar socialtjänstens förhållningssätt?	95
8.5. Fungerade kriterierna?	96
8.6. Jämförelse mellan länen	97
8.7. Metodutveckling gällande socialtjänsten	98
Referenser	100

Kapitel 1

Bakgrund, kunskapsintresse och syften

Hedersrelaterade traditioner praktiseras i Sverige idag framför allt av människor som av sociala, politiska, humanitära eller religiösa skäl varit tvungna att lämna sitt hemland och som därför har emigrerat till Sverige. De har olikartade erfarenheter och bakgrunder. Migrationsmönstren sedan 1980-talet visar att många människor har kommit från länder i mellanöstern som Iran och Irak, europeiska länder som Turkiet och före detta Jugoslavien och afrikanska länder som Somalia och Eritrea (www.migrationsverket.se; Westin 1996). I flera av dessa länder är hederskulturella normer och värderingar levande familjetraditioner (Kandiyoti 1988). Dessa traditioner praktiseras på olika sätt. Socialantropologen Ellen Gruenbaum gör följande korta karakteristik av dessa traditioner:

”Social customs such as veiling, chaperoning, seclusion/segregation, and male authority to grant or withhold permission for the activities of female kin – customs that vary dramatically in their practice from one culture or community to another – can be understood as means for maintaining the honor of the family.” (2001:78)

I FN-resolutionen “The Integration of Human Rights of Women and Gender Perspective. Violence against Women” beskrivs vad som åsytas med hedersmord:

”Cleansing one’s honour of shame is typically handled by shedding the blood of a loved one; the person being murdered is typically a female, the murderer is typically a male relative, and the punishment of the male is typically minimal.” (UN Document E/CN.4/2002/83 § 26).

Enligt samma resolution förekommer hedersmord förutom i Medelhavs- och Gulf-länder i länder som Pakistan, Iran, Egypten, Bangladesh, Indien, Brasilien, Marocko och Uganda. Även länder i Västeuropa, som Tyskland och Sverige nämns (UN Document E/CN.4/2002/83 § 26).

Hedersrelaterat förtryck och våld är i Sverige en ny social problematik som i ringa grad har lyfts upp i lagstiftningssammanhang (SOU 2000:77; Reg. prop. 2002/03:53; SOU 2005:81). Efter två uppmärksammade he-

dersmord, morden på Pela Atroshi 1999 och på Fadime Sahindal 2002, blev hedersrelaterat våld en nationell politisk angelägenhet. För perioden 2003 - 2007 avsatte den socialdemokratiska regeringen 180 miljoner och för år 2008 avsatte alliansregeringen 32 miljoner för skyddat boende och andra insatser riktade till ungdomar som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld (Ju 04.17; Skr 2007/08:39; IJ 2008/579/UF). Ett syfte med dessa satsningar var att förebygga mord och annat våld i hederns namn. Med andra ord att flickor men också pojkar inte ska behöva möta samma öde som det Pela Atroshi och Fadime Sahindal gjorde. Pela och Fadime bröt mot familjens heder. Pelas familj förlorade hedern i och med att Pela inte stod ut med hemförhållandena och rymde. Det som "utlöste" familjens reaktioner och våldet mot Fadime var att hon hade en pojkvän.

Händelseförloppet i fall som Pela och Fadimes kan beskrivas i tre delar. För det första ett vardagsliv med kringskuret handlingsutrymme som ofta upprätthålls genom kontroll och sanktioner. För det andra en händelse som att flickan blir kär i "fel" pojke eller att föräldrarna planerar att gifta bort flickan, mot hennes vilja. För det tredje sanktioner mot flickan i form av tvångsgifte, våld, isolering eller annat i syfte att rädda familjens heder. Detta skeende i tre delar kan illustreras på följande sätt:

Ett förebyggande arbete i dessa fall förutsätter att samhället, i första hand socialtjänsten som har det yttersta samhälleliga ansvaret för barn och ungdomar, agerar redan i den första fasen. För att kunna göra detta behöver de professionella inom socialtjänsten ha kunskaper så att de kan känna igen den hedersrelaterade värdegrunden i en flickas vardagsliv. Sedan hedersrelaterat våld blev en nationell politisk angelägenhet har kunskapsnivån inom socialtjänsten höjts. Detta gäller framförallt kunskaper om hedersrelaterat förtryck och våld på en generell och övergripande nivå. Hur dessa kunskaper ska omsättas på individnivå är i mindre utsträckning problematiserat och systematiserat.

Det främsta syftet med denna studie är att skilja ut och beskriva situationen för de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld i en population som omfattar samtliga flickor som var aktuella för ett omhändertagande med stöd av 2 § LVU. Undersökningen har sålunda en jämförande ansats där flickor som har oacceptabla hemförhållanden jämförs med varandra. Studiens empiriska underlag är domar och utredningar i ärenden där socialtjänsten mot vårdnadshavarens vilja avser intervensera i familjen till stöd för flickan. Anledningarna till ett omhändertagande enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU kan vara brister i hemförhållandena (2 § LVU) men också ett eget socialt nedbrytande beteende hos den unge själv (3 § LVU). Denna studie rör, som nämnts bristerna i hemförhållandena vilka enligt lagen är *”fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet som innebär att det finns en påtaglig risk för att den unges hälsa och utveckling skadas”*. Undersökningen omfattar samtliga ärenden vid länsrätten i Stockholm och Göteborg under 2006 där det var aktuellt med ett omhändertagande med stöd av 1, 2 §§ och 1, 2, 3 §§ LVU av flickor från och med 13 år och upp till 18 år.

Studiens andra syfte är att belysa socialtjänstens förhållningssätt så som det kommer till uttryck genom socialtjänstens utredningar i de domar som rör de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld.

Eftersom studien gäller tillämpningen av hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext, är det det svenska samhällets värderingar och normer, i första hand familje- och jämställdhetspolitiken, som de hedersrelaterade traditionerna ses mot bakgrund av. I Sverige har jämställdhet mellan könen sedan 1960-talet varit en etablerad politisk ideologi och kvinnor har genom kontroll av barnafödande, hög utbildningsnivå och förvärvsfrekvens stort inflytande över sina livsvillkor (SOU 2005:66). Rätten till abort tillhör kvinnors självbestämmande och är i princip utan nedre åldersgräns (Hobohm 2003). Flickor har rätt till sexualundervisning i skolan då denna är obligatorisk och flickor kan få preventivmedel på ungdomsmottagningen (Klinth 2005; Popenoe 1988; Singer 2000). Det betyder att det är normer och värderingar som starkt skiljer sig från de hedersrelaterade som de hedersrelaterade traditionerna ses mot bakgrund av.

Kapitel 2

Kunskapsläget

2.1. Socialtjänstens förståelse och metoder gällande hedersrelaterat våld

Flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och som vill förändra sina livsvillkor behöver bundsförvanter utanför familjen för att kunna överskrida de villkor familjen sätter (Jemteborn 2005). Tidigare forskning visar på otillräckligheter såväl i lagstiftningen som i socialtjänstens förhållnings-sätt och metoder. Detta gäller bestämmelser i socialtjänstlagen (SoL) som försvårar för socialtjänsten att ta barnets perspektiv och i utlänningslagen som underlättar för föräldrar att gifta bort sina myndiga barn (Schlytter 2004, 2006). Vad gäller socialtjänstens arbetsmetoder är det framförallt ett synsätt med innebörden att konflikter mellan ungdomar och föräldrar ska lösas genom dialog och medling, vad som ofta benämns som ett ”fami-listiskt” synsätt, som har belysts (Sjöblom 2002; Schlytter 2004). Studier visar att diskrepansen mellan rådande lagstiftning och värderingar och de ungas faktiska villkor leder till osäkerhet hos socialtjänstens handläggare. Detta visas i en intervjuundersökning med handläggare inom Stockholms län under 2005 (Sjöblom 2006). Rapporten visar att socialsekreterarna upplevde en rädsla för att göra fel i dessa ärenden. Till exempel fanns det en restriktivitet när det gällde att ansöka om vård enligt LVU på grund av att man var osäker på om man skulle kunna argumentera tillräckligt väl för att LVU-ansökan skulle gå igenom i länsrätten. Socialsekreterarna ansåg också att det var svårt att ha ett individperspektiv och frångå det rådande familjeperspektivet i mötet med flickorna. Intervjuerna visade att socialsekreterarna ofta hade svårt att helt lita till flickornas berättelse om det inte fanns andra runtomkring (exempelvis BUP eller ungdomsmot-tagning) som kunde styrka flickans trovärdighet. Socialsekreterarna uttryckte också att de inte hade metoder när det gällde att möta minderåriga på grund av svårigheterna med hur de skulle förhålla sig till föräldrarna. Vissa socialsekreterare uttryckte att det verkade som att flickorna själva kände till svårigheterna med att få stöd från socialtjänsten om de inte var myndiga och att de därför väntade till sin artonårsdag innan de sökte hjälp från socialtjänsten. Andra områden där socialsekreterarna uttryckte osäkerhet rörde hur och när de har skyldighet att underrätta familjerna om att

de har kontakt med ungdomen. De visste inte heller hur de skulle förhålla sig till eller arbeta med föräldrar eller syskon samt att de stod handfallna om en flicka som blivit placerad enligt LVU ändrade sig och ville flytta hem igen.

Att det finns en osäkerhet inför ärenden med en hedersproblematik hos socialtjänsten bekräftas också i Siv-Britt Björktomtas studie (2006). Socialsekreterarna var den personalkategori¹ som uttryckte störst oro för att göra fel i dessa ärenden. Hos de professionella som inte arbetade med myndighetsutövning fanns inte samma behov av stöd och handledning. Socialsekreterarna rapporterade en osäkerhet gällande att urskilja hedersrelaterat våld och förtryck och en ”vanlig tonårsrevolt”. Också här fanns en rädsla för att göra fel och på så sätt förvärra flickans situation, särskilt gällande flickor under 18 år och att socialsekreterarna behövde hjälp av personal i andra verksamheter för att bedöma trovärdigheten i flickans berättelse. Vidare framkom att de professionella som inte arbetade med myndighetsutövning lättare fick flickornas förtroende.

Också De los Reyes (2003) menar i en rapport för Integrationsverket att dessa flickors situation tenderar att missförstås, missbedömas och bortprioriteras av socialtjänsten. Socialsekreterarna bedömer flickorna utifrån en förutbestämd mall baserad bland annat på etniska föreställningar. Detta kan i sin tur leda till att flickorna inte betraktas och bemöts som brottsoffer. Istället har socialtjänsten ett lösningsinriktat familjeperspektiv där problemet ses som en generationskonflikt, vilken bäst löses inom och av familjen. Även Länsstyrelsens rapport (2002:13) visar på svårigheter som socialtjänsten upplever i mötet med de aktuella flickorna och deras familjer. Socialsekreterarna upplever hotbilden komplicerad och svårbedömd och de bedömer att de saknar relevanta teoretiska kunskaper och kulturell kompetens att sätta sig in i flickornas situation, de är tveksamma till interventioner i familjen i form av placering då detta i sig förvärrar konflikten i familjen. De upplever också att flickorna kan ha svårt att hålla fast vid sin berättelse på grund av hot och press från familjen och att detta vid en rättslig förhandling bidrar till bevissvårigheter då det ofta handlar om en ord-mot-ordsituation och föräldrarna hävdar att flickan ljugar.

¹ Andra personalkategorier som ingick i studien var bl a skolkurator, kurator på ungdomsmottagning och personal vid socialjouren.

En studie som genomförts av socialstyrelsen gällande omhändertaganden av romska barn och unga (Öquist 2006) visar att det finns en osäkerhet i socialtjänstens förhållningssätt när det gäller missförhållanden i familjer med annan kulturell bakgrund. Det fanns en större acceptans för missförhållanden för romska barn jämfört med andra barn. Socialtjänsten avslutade i vissa fall utredningen om familjen visade sig negativa till socialtjänstens inblandning, trots att de inte kartlagt missförhållandena runt barnet. En av anledningarna som förs fram till att socialtjänsten behandlar dessa ärenden annorlunda än övriga ärenden är att det i vissa fall förekom hot mot barnen som påverkade handläggningen eller att socialsekreterarna upplevde att de var sämre på att bedöma romska barn.

En relativt omfattande norsk studie som kartlagt socialtjänstens kompetens när det gäller att hantera hedersrelaterade ärenden lyfter fram en liknande bild gällande socialtjänstens förståelse av hedersrelaterat våld (Bredal & Skjerven 2007). Bara 3 % av socialkontoren i Norge uppskattade sin kompetens som god och de professionella beskrev ungdomar utsatta för hedersrelaterat våld som särskilt svåra att hjälpa, skydda och stötta. Flickorna beskrevs som motsägelsefulla och ambivalenta och socialsekreterarna hade svårt att bedöma deras trovärdighet. Att flickorna ofta var svårt traumatiserade med ett självskaðebeteende som följd bidrog till att handläggarna upplevde dessa ärenden som särskilt komplicerade.

Andra studier av intresse är några examensarbeten som belyser socialtjänstens praxis genom länsrättsdomar från åren 2002, 2004, 2005 och 2006 (Gavlevik & Jelic 2006; Linell 2005; Svedberg & Qarai 2006; Timan 2003). Det som bland annat framgår är att socialtjänstens insatser sker på ett sent stadium, att socialtjänsten ofta inte beaktar flickans situation som helhet och de mönster som finns i föräldrarnas uppfostran. Vidare har länsrätten på felaktiga grunder avslagit ansökningar, LVU har tillämpats restriktivt och beviskraven vad gäller fastställandet av misshandel verkar vara högre ställda i domar som rör hedersrelaterad problematik än i andra fall. Pojkar omhändertas ytterst sällan på grund av hedersrelaterade kränkningar.

Sammanfattningsvis visar denna genomgång av kunskapsläget att det föreligger ett stort behov av systematiska studier på individnivå för att känna igen den hedersrelaterade värdegrunden i en flickas vardagsliv.

2.2. Evidensbaserat socialt arbete gällande hedersrelaterat våld och annat våld mot barn och unga

Olika former av våld mot barn och unga som till exempel sexuella övergrepp, att uppleva våld i hemmet och hedersrelaterat våld, är områden där det finns lite evidensbaserad forskning gällande vad som orsakar våldet, metoder, behandling och utfall. Trots att barnmisshandel varit en aktuell fråga inom den sociala barnvården under många år finns lite kunskap kring omfattning, orsak, konsekvenser, metoder och utfall (SOU 2001:72). Anmälningar gällande fysisk barnmisshandel har ökat kontinuerligt under de senaste decennierna och sysselsätter idag socialtjänsten, hälso- och sjukvård, polisväsende och domstolar i högre utsträckning (Svedin 2008). En studie gällande de insatser som riktats till barn utsatta för fysisk misshandel visar på brister inom både socialtjänsten och barn- och ungdomspsykiatri (BUP) såväl i handläggning, riskbedömning och utvärdering som i terapeutiska interventioner (Lindell 2004). Bland annat missbedömdes allvaret i anmälningarna av socialtjänsten, insatser valdes inte utifrån den aktuella problematiken och insatserna utvärderades inte heller. I Barbro Hindsbergs rapport (SOU 2001:72) framkommer att barn- och ungdomspsykiatri i strävan efter att bli en renodlad psykiatrisk specialistresurs, inte prioriterar psykosocial problematik som barnmisshandel. Denna utveckling bekräftas av den ovan nämnda studien (Lindell 2004). Det vanligaste var att man arbetade med föräldrarna men inte med misshandeln i fokus. Inget av barnen eller familjerna som ingick i studien erhöll någon intervention riktad mot det som föranlett anmälan - fysisk barnmisshandel. Ett annat förhållande som lyfts fram i studien var att om barnet var fött i Sverige, ledde detta i större utsträckning till en BUP-kontakt än om det inte var fött i Sverige. Aktuell forskning belyser konsekvenserna för de barn som utsätts för och/eller upplever våld, som visar på samband mellan långvarig våldsutsatthet i hemmet och ett eget beteende hos ungdomen: försämrad psykisk hälsa, depressioner, suicidalitet och aggressivitet (Almqvist & Janson 2004; Graham-Berman 2000).

Socialstyrelsen har sammanfattat kunskapsläget i fem europeiska länder avseende insatser mot hedersrelaterat våld. Den viktigaste slutsatsen är att de aktuella verksamheterna inte är tillräckligt systematiskt utvärderade för att det ska gå att bedöma om insatserna är framgångsrika eller inte (Håkansson 2006). De enstaka utvärderingar som finns kan inte fungera som metodstöd för till exempel personal i socialtjänst och skola som kom-

mer i kontakt med hedersrelaterade problem. Inte heller den nationella utvärderingen av regeringens satsning på skyddade boenden går att använda som metodstöd, eftersom utvärderingen inte fokuserar på verksamheternas metoder (Hanberger, Wikström & Ghazinour 2007; Hanberger, Ghazinour & Mårald 2008). Hedersrelaterat våld och förtryck berörs inte heller i IMS kunskapsöversikt över aktuell internationell forskning inom social barnvård (Sundell, Egelund, Andrée Löfholm & Kaunitz 2007). Sociala barn- och ungdomsvårdskommittén, som lade fram ett förslag till nationell handlingsplan för barn- och ungdomsvården, tog inte upp vad den beskriver som problematiken för flickor och pojkar i patriarkala miljöer, bland annat för att den är komplicerad och därför behöver behandlas i särskild ordning (SOU 2005:81). Den slutsats kommittén drar innebär att det föreligger ett kunskapsunderskott beträffande de aktuella ungdomarnas villkor och behov.

Sammanfattningsvis visar genomgången att det saknas evidensbaserad forskning gällande vad som orsakar våldet, metoder, behandling och utfall.

2.3. LVU – ett utredningsperspektiv

I Sverige har samhället vid sidan om vårdnadshavaren ett särskilt ansvar för att trygga goda uppväxtförhållanden för barn. Detta ska göras i nära samarbete med hemmet utifrån den grundläggande frivillighetsprincipen i socialtjänstlagen. Om det föreligger en intressekonflikt mellan barnets behov och vårdnadshavarens intresse att tillgodose dessa kan det dock vara aktuellt med tvångsvård i form av LVU. Enligt prop. 1996/97:124 ska barnets bästa alltid beaktas, utredas och redovisas av socialtjänsten. Detta anges i SoL 1 kap. 2 § och i LVU 1 §. Samtidigt betonas familjens och släktens betydelse för barnet, socialtjänstens uppgift att företräda alla parter i familjen, att vara neutrala i utredningsarbetet och att inte ta ställning (Sjöblom 2002). Sjöblom (a a) lyfter i sin studie fram att det finns en ovilja inom socialtjänsten att ta ställning för ungdomen mot vårdnadshavaren vid konflikter dem emellan, även när vårdnadshavaren har utsatt ungdomen för aktiva övergrepp som hot och fysisk misshandel.

Det begrepp som används i förarbetena till LVU (prop. 2002/03:53) gällande de barn som riskerar att fara illa på grund av hemförhållandena är *barn i utsatta situationer*. Det är barn som är utsatta för fysiskt eller

psykiskt våld och sexuella övergrepp, barn till missbrukare, barn till psykiskt sjuka, barn till utvecklingsstörda, barn till misshandlade kvinnor, barn som försummas och barn i ekonomiskt utsatta familjer. I förarbetena lyfts särskilt fram det förhållandet att under det senaste decenniet har andelen ungdomar med utländsk bakgrund ökat, särskilt utrikes födda, som får insatser genom socialtjänsten. De är överrepresenterade bland dem som är placerade enligt såväl SoL som enligt LVU. När det gäller bakgrund och orsaker till ett omhändertagande på grund av brister i hemmiljön visar en del studier att de flesta familjer tidigare har haft kontakt med socialtjänsten, att deras förankring på arbetsmarknaden är svag och att barnen omhändertas då deras vårdnadshavare brister i omsorgen till följd av missbruksproblem, psykisk ohälsa eller funktionshinder (Hydén 1995; Lundström 1993; Petersson 2006; Sundell & Karlsson 1999). Den forskning som finns gällande psykosocialt utsatta familjer tar ofta upp föräldrar som befinner sig i en maktlöshetsposition och att de utifrån det inte klarar att ta ansvar för barnen (Hessle 2003).

I engelsktalande länder används begreppet *child maltreatment* övergripande för de barn som riskerar att fara illa på grund av hemförhållandena. Detta begrepp delas upp i *child abuse* och *child neglect* beroende på vårdnadshavarens handlingar eller frånvaro av handlingar (Sundell & Egelund 2000). I Sverige finns ingen motsvarande tydlig uppdelning mellan aktiva och passiva övergrepp från vårdnadshavaren. Istället finns en uppdelning mellan de barn och unga som är aktuella inom socialtjänsten på grund av hemmiljön och de som är det på grund av sitt eget beteende. Flera undersökningar visar att runt 45 % av de sociala barnavårdsutredningarna rör ungdomar mellan 13-17 år (Sundell, Egelund, Andréé Löfholm & Kauntitz 2007). Orsakerna till varför ungdomar utreds framkommer av en större studie av aktualiseringar av barn och ungdomar i Stockholm (Kauntitz, Andréé Löfholm & Sundell 2004). Det egna beteendet utgjorde 67 %, föräldrarnas omsorgssvikt utgjorde 26 % och övergrepp 7 % av aktualiseringsgrunderna för ungdomar.

Schlytter (2004) menar att lagstiftningen kan diskriminera flickor i och med att kraven för LVU-vård är bättre anpassade efter pojkars utagerande beteende. Det finns en tendens till att flickor särbehandlas negativt jämfört med pojkar eftersom beteende som oftare ses hos flickor psykologiseras och individualiseras. Konsekvensen av detta kan bli att flickornas behov hamnar utanför socialtjänstens ansvarsområde.

Socialstyrelsen fick i mitten av 1990-talet i uppdrag av regeringen att stärka och utveckla den sociala barnvården utifrån kritik gällande bland annat handläggning och dokumentation av barnvårdsutredningar (Socialstyrelsen 2006). Inom projektet Barns behov i centrum (BBIC) som pågick mellan 1999 och 2005 utvecklades ett nytt system för utredning, planering och uppföljning inom social barnvård avseende barn och unga i åldrarna 0-20 år. Den sociala barnvården har under senare år präglats av ett individualiserande problemperspektiv (Lundström & Sallnäs 2003). Med den så kallade BBIC-triangeln förs ett strukturellt problemperspektiv åter in i den sociala barnvården (Socialstyrelsen 2008). De förhållanden som lyfts fram är ekonomisk utsatthet, att vara ensamstående förälder och kvinna, segregerat boende, arbetslöshet och utanförskap. Däremot nämns etnicitet och kön inte explicit liksom följer av att föräldraskapet baseras på en hederskulturell värdegrund. Vissa studier pekar på svagheter i BBIC-modellen, som att föräldraskapet kan bli ett konkurrerande perspektiv till barnets behov, att handläggarna till följd av otillräckliga teoretiska kunskaper brister i analys av barnets behov (Rasmusson 2004), att dynamiken och konsekvenserna av fysisk barnmisshandel och sexuella övergrepp behöver lyftas fram (Svedin 2008) och att BBIC inte är anpassat för akuta insatser som till exempel omedelbara placeringar av barn enligt LVU (Sjömar 2007).

Sammanfattningsvis visar genomgången att de barn och ungdomar som man inom det sociala arbetet har störst kunskap och erfarenhet av främst är ungdomar med en egen problematik och barn och unga som utsatts för passiva övergrepp utifrån en maktlöshet hos vårdnadshavaren. Ett område där det finns lite vägledning för socialtjänsten är hur man ska hantera de ärenden där ungdomar utsätts för aktiva övergrepp och där det finns en intressekonflikt och maktobalans mellan vårdnadshavaren och ungdomen.

2.4. LVU – ett domstolsperspektiv

Domstolen tar ställning till socialnämndens ansökan om ett omhändertagande mot bakgrund av den skriftliga utredningen inklusive bilagor från socialtjänsten och av huvudförhandlingen med parterna, deras ombud och socialtjänsten. I förvaltningsmål rörande tvångsvård är muntlig förhandling en huvudregel (prop. 1999/2000:44). Den muntliga förhandlingen syftar dels till att stärka individens ställning som part och makt över den juridiska processen, dels till att få fram ett heltäckande beslutsunderlag

för domstolen (Wennergren 1995). Diesen och Sutorius (1999) lyfter fram att trovärdighetsbedömningen i den straffrättsliga processen framför allt sker vid den muntliga förhandlingen, det handlar då om principen om 'bevisomedelbarhet'. Med detta menas att rätten ska få möjlighet att ta del av alla bevis med egna sinnen. Maritha Jacobsson (2006) för i sin avhandling fram att den muntliga förhandlingen inte bidrar till någon ökad rättssäkerhet för den enskilde individen utan att den snarare blir ett medel för ytterligare disciplinering av klienten. Jacobsson har i sin studie medverkat vid den muntliga förhandlingen gällande ett flertal LVU-, LPT- och LVM-mål. Studien bygger också på intervjuer med de medverkande aktörerna i länsrättsförhandlingarna. Undersökningen visar att offentlig part (som psykiater och socialsekreterare) ofta använder den muntliga framställningen till att visa på den enskilda partens (klienten, patienten) misslyckanden, tillkortakommanden och bristande trovärdighet. Det studien lyfter fram är att offentlig parts argument sällan granskas, att motståndningar mellan parterna tonas ner och att man inte ifrågasätter om kriterierna för ett tvångsomhändertagande är uppfyllda enligt lagen. Också Eva Friis (2003) studie av utredningar gällande tvångsomhändertaganden uppmärksammar maktobalansen mellan enskild part och offentlig part samt beskriver vårdnadshavarens underlägsna position gentemot socialtjänsten när ett omhändertagande enligt tvång prövas. I en avhandling där 390 länsrättsdomar rörande tvångsvård studerats (Mattsson, 2002) framkommer brister i barnens yttrande- och insynsrätt. Ungdomar över 15 år yttrar sig ofta i domarna, däremot är det inte säkert att rätten tar hänsyn till deras önskemål. Barn under 15 år uttalar sig sällan i rättsprocessen. Istället är det barnets juridiska biträde eller ställföreträdare som uttalar sig. I undersökningen framkommer att barnets ståndpunkt varierar beroende på om de kommer till tals själva eller via ombud. I de fall där ombud yttrade sig kunde könsskillnader finnas. Ställföreträdare som förde flickors talan lade ofta vikten vid vårdnadshavaren, och när man förde pojkers talan lades ofta vikten vid deras tillgång till skola och kompisar.

Någon studie kring förvaltningsrättsliga mål rörande hedersrelaterad problematik finns inte. Åklagarmyndigheten fick dock under 2005 i uppdrag av regeringen att genomföra en undersökning och en analys av åklagarnas handläggning av hedersrelaterade brottmålsärenden (Olsson 2006). Studien består av en kartläggning av 69 ärenden gällande hedersrelaterat våld. De riktlinjer som förs fram angående rättsprocessen har också bäring i förvaltningsrättsliga mål gällande heder. I studien lyfts målsägandens

utsatthet och dess konsekvenser för utredningen fram. Förundersökningar i hedersärenden måste ledas mot bakgrund av att målsäganden ofta inte vill göra polisanmälan, efter hand inte vill medverka och/eller ändrar sina uppgifter alternativt hävdar att de har ljugit. I ca 30 % av de granskade ärendena har målsäganden uppgett att han/hon inte vill medverka under förundersökningen och/eller rättegången. I ca 40 % av de ärenden där målsäganden inte velat medverka har han/hon uppgett att uppgifterna var påhittade. Det betonas att målsägandens inställning inte ska vara avgörande för om ärendet ska drivas vidare eller inte. Vikten av stödbevisning och att i ett tidigt skede ta kontakt med eventuella vittnen lyfts fram. Studien pekar också på att det är avgörande för målsägandens medverkan i utredningen att förhållandena runtomkring henne/honom är trygga. Då den huvudsakliga bevisningen normalt består av målsägandens uppgifter är det viktigt att en bedömning av målsägandens trovärdighet och tillförlitligheten av de lämnade uppgifterna görs. En hjälpmodell utformad av Torkel Gregow (1996) inriktad på bevisvärdering gällande mål om sexuella övergrepp mot barn lyfts här fram. I Socialstyrelsens expertrapport gällande sexuella övergrepp mot barn problematiserar Diesen och Sutorius (1999) Gregows hjälpmodell när det gäller bedömning av tillförlitligheten i ett barns utsaga. När det gäller bevisprövning i ärenden där fysisk bevisning saknas och då målsägandes berättelse är det enda som finns att tillgå, är frågan om dennas trovärdighet central. Begreppet 'tillförlitlighet' syftar till berättelsens karaktär, där yttre omständigheter beskriver hur personen upplevt exempelvis vad som har hänt och när det har hänt. Begreppet 'trovärdighet' beskriver en personlig egenskap hos offret som påverkar bedömningen av de lämnade uppgifterna. Trovärdighetsbedömningen i processen sker framför allt vid huvudförhandlingen (a.a.).

Sammanfattningsvis visar genomgången att trovärdighetsfrågor ofta blir centrala i LVU-mål där det finns motstridiga intressen mellan de enskilda parterna. De studier gällande LVU som vi har gått igenom uppmärksammar främst en maktobalans mellan offentlig part och enskild part. Det är vårdnadshavarens utsatthet i mötet med socialtjänsten som lyfts fram. Samtidigt finns studier som visar att ungdomar har en än svagare position än vårdnadshavaren när det gäller konflikter dem emellan. Det saknas däremot studier av fall där det finns motstridiga intressen mellan de enskilda parterna i LVU-mål, där en ungdom själv sökt hjälp för att få samhällets skydd och stöd för att komma från en vårdnadshavares övergrepp.

Kapitel 3

Teoretisk referensram och analysredskap

3.1. Introduktion

Den här studien rör hedersrelaterade traditioner så som dessa praktiseras i Sverige idag. En av våra utgångspunkter är att flickors/unga kvinnors villkor inom ramen för den hederskulturella institutionen är annorlunda än vad de är inom ett modernt samhälle som det svenska. En annan utgångspunkt är att hederskulturella normer och värderingar praktiseras framförallt i ett diasporiskt sammanhang och att de praktiseras på ett delvis annorlunda sätt i Sverige än vad de gör i emigrantens hemland. Den teoretiska referensramen består mot denna bakgrund av två delar; en om heder och en om det moderna samhället. Med utgångspunkt i två modeller, en mer deskriptiv av den hederskulturella institutionen och en mer normativ av det moderna samhället formulerar vi våra analytiska kriterier (Berge 1995, 1998). Utöver detta använder vi oss av lagens kriterier för vad som är att räkna som oacceptabla hemförhållanden.

Kapitlet består av tre block. I det första görs en genomgång av våra teoretiska referenser vad gäller den hederskulturella institutionen och det moderna samhället samt vår operationalisering av hedersbegreppet till analytiska kriterier. I det nästa presenteras aktuell lagstiftning och de rättsligt förankrade kriterier som materialet analyseras utifrån. I det sista går vi ganska kort in på socialtjänstens förutsättningar och sammanhang.

3.2. Två modeller

3.2.1. Den hederskulturella institutionen

Sociologen Deniz Kandiyoti (1988) hävdar att kvinnors handlingsutrymme varierar inom olika patriarkala system och att kvinnors handlingsutrymme framkommer av de strategier och mekanismer de använder för att hävda de egna intressena i mötet med de förväntningar och krav som ställs på dem därför att de är kvinnor. Hon kallar detta ”patriarchal bargain”, även om kvinnor många gånger inte är i en partssituation och kan förhandla om sina villkor. Denna teoretiska ansats använder Kandiyoti sig av i artikeln ”*Bargaining with Patriarchy*” där hon jämför det hon kallar

det klassiskt patriarkala systemet med polygamiska (1988). Enligt hennes analys har kvinnor minst handlingsutrymme inom det klassiskt patriarkala systemet. De tydligaste exemplen på detta patriarkat finns geografiskt i Nord-Afrika, Mellanöstern liksom i Syd- och Öst-Asien. Detta motsvarar i stora drag de samhällen som socialantropologen Germaine Tillion analyserar i boken *My Cousin, My Husband*. Detta är samhällen baserade på endogami och som hon kallar "republic of cousins" (1966/1983/2007). Nedan följer en kortfattad genomgång av detta patriarkala system baserad på framförallt socialantropologisk forskning. Beskrivningen tar sikte på de typiska kännetecknen hos detta system.

Ett kännetecken är att arvssystemet är patrilineärt och att det är avgörande för gruppens upprätthållande att pojkar gifter sig med flickor inom gruppen. Som socialantropologen Tillion uttrycker det är det nödvändigt att "*keep all the girls in the family for the boys in the family*" (a.a. s 38). Den yttre gränssättningen är en förutsättning för gruppens existens. Förutom att gifta sig inom gruppen är kontrollen av kvinnans sexualitet och barnafödande ett villkor för gruppens upprätthållande. Det starka bandet mellan kvinnors sexualitet och gruppens överlevnad gör det berättigat att kontrollera och begränsa kvinnors handlingsutrymme. Vanligen blir flickor bortgifta i unga åldrar och oskulden är den ogifta flickans viktigaste ägodel. Giftermålen är ofta kusinäktenskap på den manliga sidan. I och med äktenskapet flyttar flickan till mannens hushåll, vilket består av tre generationer. Arbetsfördelningen mellan könen är strikt. Hemmet är kvinnors arena och de får inte gå utanför hemmet utan manlig ledsagare. Förutom att män är överordnade kvinnor bestämmer äldre män över yngre män och äldre kvinnor över yngre kvinnor. Kvinnor reglerar och bevakar kvinnors beteenden, vilket gör kvinnor till potentiella gärningsmän. Ytterligare ett förhållande är att staten accepterar de hedersrelaterade traditionerna, även mord i hederns namn (Tillion 1966/1983/2007; Delaney 1987; Kandiyoti 1988; Akpınar 2003; Wikan 2003/2005; Kurkiala 2005; Sen 2005; Farhani 2006). Detta är det system som Kandiyoti anser ger kvinnor minst handlingsutrymme, men det betyder inte att kvinnors handlingsutrymme i andra system inte styrs av hederskulturella värderingar och normer.

Det polygamiska systemet skiljer sig från det klassiskt patriarkala genom att kvinnors möjligheter att hävda egna intressen är något större (Kandiyoti 1988). Kandiyoti (a.a.) som har studerat kvinnors villkor i samhällen

söder om Sahara i Afrika, anser att kvinnors större handlingsutrymme har att göra med att hushållen är mindre storskaliga samt att enheten mor och barn är relativt självständig. Ett annat förhållande som socialantropologen Gruenbaum (2001) tar upp i studier av Sudan är traditionen att könsstympa flickor. Könsstympning betyder att göra ren och ingår i en oskuldskontext. Könsstympning leder till smärta och mindre lust. Att flickor är könsstympade betyder att den sociala kontrollen och den moraliska uppfostran av flickor inte är lika nödvändig. Vidare hävdar Gruenbaum (a.a.) att det finns ytterst få fall av mord som följd av oönskade graviditeter. Däremot är det vanligt att flickor gifter sig i unga åldrar för att förhindra oönskade sexuella aktiviteter. Även arrangerade äktenskap och kusinäktenskap förutom månggifte förekommer.

Det karakteristiska för den hederskulturella institutionen, oavsett patriarkalt system, är att kontrollen av kvinnors sexualitet - särskilt kvinnlig oskuld vid äktenskapets ingående - är en förutsättning för gruppens existens. Kvinnlig oskuld kan upprätthållas på flera sätt, som genom moraluppfostran, innefattande kontroll och bestraffningar och genom könsstympning. Heder är ett relationsbegrepp. Det är män som har heder och inte kvinnor, däremot är mäns heder beroende av kvinnors beteenden. Vidare är det i andras ögon som män har heder och kvinnor räknas som ärbara. Dessutom bestämmer hedern rangordningen mellan män (Rexvid 2007). Det är på grund av hederns genomgripande roll såväl i kvinnors liv som för gruppens existens, som denna institution av en rad forskare benämns som hederskulturell. Enligt socialantropologen Unni Wikan (2003/2005) finns det inget som kan störta en familj i vanära mer än att en kvinnlig familjemedlem inte lyckas upprätthålla vedertagna ärbarhetsnormer.

Kvinnors handlingsutrymme inom ramen för den hederskulturella institutionen påverkas även av graden av religiositet och av om gruppen känner sig ifrågasatt eller hotad (Akpınar 2003; Gruenbaum 2001; Kandiyoti 1988; Tillion 1966/1983/2007). Ju mer troende en grupp är, desto mer strikt följs de religiösa skrifternas budskap, vilket kan innebära att kvinnors ställning i vissa avseenden är starkare än i de mindre religiösa (Tillion 1983/1966/2007). Religionen kan ge kvinnor bättre villkor än vad praktiserande seder gör. Vidare visar studier att förflyttningar från landsbygd till storstad inom det egna landet, liksom förflyttningar till andra länder innebär förändringar i döttrars och söners villkor. Pojkar ges större

möjligheter att bryta med traditionerna medan det är tvärt om för flickor. Liknande reaktioner kan bli följden om gruppen känner sig ifrågasatt eller hotad (Kandiyoti 2007; Tillion 1966/1983/2007). I linje med detta framkommer av nordisk forskning att krocken mellan moderna och traditionella normsystem har konsekvenser för ungdomars självförståelse och för deras möjligheter att delta i skolans verksamheter och i fritidsaktiviteter (Goldenscheider 2007; Hedegaard 2005; Högdin 2007; Mörck 2000; Prieur 2002; Østberg 2003). Som följd av oskultsidealet verkar det framförallt vara aktiviteter som innebär umgänge med pojkar som föräldrarna eftersträvar att begränsa och kontrollera. Familjen vill även bestämma vem flickan ska gifta sig med (Bredal 1999, 2006; Ghadimi 2007).

3.2.2. Det moderna samhället

När det gäller det moderna samhället utgår vi från en modell som statsvetaren Rainer Bauböck (1996) använder för att belysa integrationens möjligheter och begränsningar i de moderna västliga samhällena. Det moderna samhället beskrivs i ett institutionellt perspektiv där institutioner bildas av normer och grundläggande värderingar. Det moderna samhällets tre nyckelinstitutioner är staten, marknaden och samhället.

Statens normer och regler förutsätter medborgarskap och är baserade på likhetsprincipen. I relation till staten är individen utbytbar. Inom familjen råder ansikte till ansikte relationer och individerna är inte utbytbara. Den enskilda kan inte välja sina föräldrar respektive barn. Historiskt råder hierarkier, med barns och kvinnors underordning i förhållande till män.

Även inom marknaden är individer utbytbara. Individen är en ekonomisk agent och kan vara i flera roller samtidigt; som producent och konsument. Marknaden är internationell och den mest föränderliga institutionen. I det moderna samhället förutsätts individen vara en aktör på alla de tre arenorna och att ingen arena dominerar över de andra. Utöver dessa tre arenor beskrivs det civila samhället som en fjärde arena. Det civila samhället definieras utifrån vad det inte är; nämligen att det inte är stat, marknad och familj och vad det är nämligen ett konglomerat av verksamheter, från vännar, sport- och fritidsorganisationer, kyrkliga och humanitära organisationer till fackliga organisationer. Dessa verksamheter förutsätts ha frivilligt in- och utträde och vara demokratiska. Den enskilda kan på samma gång vara med i ett flertal av dem. Alla verksamheterna är mer eller mindre influerade av de tre nyckelinstitutionerna stat, familj och marknad.

Relationen mellan individen och staten är rättsligt reglerad. Rättsreglerna är en produkt av principen om “the rule of law” – att samma lagar gäller för alla. Individernas relationer till varandra inom familjen och marknaden, de privata sfärerna, är i mindre grad rättsligt reglerad. Här är det i stället den enskildas autonomi som är plattformen för individens handlingsutrymme. Autonomi handlar om den enskildas möjligheter att kontrollera egna val och handlingar, men också konsekvenser för egen del av andras val och handlingar.

Sammanfattningsvis har individen, kvinnan liksom mannen, i det moderna samhället dels positiva rättigheter förankrad i lagstiftningen, dels allmän handlingsfrihet, autonomi. De rättsligt förankrade likhetsnormerna reglerar sålunda bara en del av den enskildas vardagsliv. Sett ur kvinnors perspektiv har dessa rättigheter inneburit stora förändringar, bland annat vad gäller att begränsa och tränga tillbaka förmoderna värderingar. I en lång rad sammanhang, som i familjer och i kyrkliga samfund, lever dessa kvar (Bauböck a.a.). Detta är värderingar och normer som bygger på olikhet och som ofta gör kvinnor till medel och instrument för andras intressen. Hit hör förväntningar om att kvinnor ska vara omsorgspersoner och sexobjekt (Wolf 1999/94). Detta är värderingar som utnyttjas i en mängd marknadsmässiga sammanhang, vilket i sin tur påverkar synen på kvinnan inom alla samhällssektorer och som används av kulturella, politiska och religiösa krafter för att förstärka patriarkala värderingar.

3.2.3. Operationalisering av hedersbegreppet

Eftersom denna studie rör den hederskulturella institutionen i det moderna samhället tar vi utgångspunkt i det karakteristiska både för den hederskulturella institutionen och för det moderna samhället. De könsspecifika förväntningar och krav som ställs på tonåriga flickor inom ramen för den hederskulturella institutionen vilar på principen om att det är kollektivet och inte flickan själv som bestämmer över hennes kropp och sexualitet. Denna strider inte bara mot det moderna samhällets syn på den autonoma individen men också mot svensk lag. Den tonåriga dotterns autonomi i förhållande till sina föräldrar handlar bland annat om hennes kroppsliga integritet, särskilt den egna sexualiteten. Såväl föräldrabalken, brottsbalken, skollagen och sjukvårdslagen ger henne rättsligt skydd i dessa avseenden. Tonårsflickans autonomi i förhållande till sina föräldrar belyses genom svaren på frågorna: Vad vill hon göra som hon inte får göra? Vad

måste hon göra som hon inte vill göra? Vi väljer att belysa flickans handlingsutrymme genom de begränsningar hon ställs inför knutna till sexualitet och kropp i vid mening inom skolan, på fritiden och i familjen. En ytterligare dimension är om flickan utsätts för påtryckningar eller sanktioner. Hon kan utsättas för påtryckningar och/eller sanktioner både för att hon ska iakttä särskilda regler och ifall hon har överträtt sådana. Till sanktionsmedlen hör arrangerade äktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning.

3. 3. Den rättsliga ramen

3.3.1. Aktuell lagstiftning

Föreliggande undersökning tar sin utgångspunkt i ärenden där det är aktuellt att göra ett omhändertagande med stöd av 2 § LVU. 2 § rör vårdnadshavarens beteenden och förhållanden i hemmet. I dessa ärenden kan också ett omhändertagande med stöd av 3 §, som rör ungdomens eget beteende vara aktuellt. Enligt 2 § LVU skall vård beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

2 § LVU består av en orsaks- och följd-del. Det är orsakerna – som ligger i hemförhållandena och som vårdnadshavarna är ansvariga för – som vi analyserar. Dessa är enligt lagen ”*fysisk misshandel, psykisk misshandel, brister i omsorgen, otillbörligt utnyttjande eller något annat förhållande i hemmet*”. Dessa handlingar från vårdnadshavarens sida innefattar beskrivningar av vårdnadshavarens relation till flickan och de direkta och indirekta anledningar till att vårdnadshavaren utsätter flickan för fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet. Det är denna helhet vi tar utgångspunkt i och det är särskilt handlingar och yttranden som är att räkna som psykisk och fysisk misshandel enligt lagen som vi lyfter fram.

Eftersom ett omhändertagande med stöd av LVU beslutas i en två-instansordning är lagstiftningen en referensram såväl för socialtjänsten som för domstolen.

3.3.2. Genomgång av lagens rekvisit

Fysisk misshandel

Enligt prop. 2002/03:53 innebär fysiskt våld att ett barn av någon annan orsakas kroppsskada, sjukdom, smärta eller blir försatt i vanmakt eller annat liknande tillstånd. Det kan innebära att en annan person slår barnet med eller utan tillhygge, nyper sparkar, knuffar, kastar, skakar, luggar, river eller biter barnet, trampar eller stampar på det eller tvingar in föremål i barnets mun. Varje form av kroppslig bestraffning räknas som fysiskt våld. Enligt prop. 1989/90:28 kan redan en ringa grad av misshandel utgöra en påtaglig risk för den unges hälsa och utveckling om det inte kan anses vara en enstaka överilad handling. Misshandel av allvarligare slag bör regelmässigt leda till att den unge omhändertas för vård.

Psykisk misshandel

Enligt prop. 2002/03:53 betyder psykiskt våld att ett barn systematiskt, oftast under lång tid utsätts för nedvärderande omdömen, nedbrytande behandling eller avsiktligt känslomässigt lidande. Ytterligare exempel på psykiskt våld är orimligt hårda bestraffningar, förlöjligande, hån nedvärdering, avvisande, utfrysning, orimliga krav, påtvingad isolering från sociala kontakter och åldersanpassade aktiviteter eller konstant vägran att lyssna till barnets synpunkter. Vidare lyfts det i propositionen fram att det är en fråga om brister i hänsynen till barnets behov och i insikten om vad ett barn är. Med det avses att den vuxne uppfattar att barnet är till för att uppfylla de vuxnas behov och inte får vara en person i sin egen rätt. Förväntningarna på barnet är orealistiska och överensstämmer inte med barnets utvecklingsnivå. Med psykisk misshandel avses att den unge utsätts för psykiskt lidande genom systematiska kränkningar, nedvärdering eller terrorisering (1989/90:28).

Det framhålls också att psykisk misshandel inte är en fråga om enskilda händelser utan om en relation och/eller ett förhållningssätt som bland annat hindrar en positiv självbild hos barnet. Till gruppen hör barn som upplevs negativt av föräldrarna och som ständigt blir känslomässigt avvisade, barn som kränks, som hotas med att bli övergivna och som terroriseras.

Socialtjänsten har här ett särskilt ansvar att ge skydd och stöd till dem som blir utsatta för vad som benämns familjevåld. Hit hör de barn som växer upp i ett hem där det förekommer våld mellan makarna/samborna. Att ett barn tvingas bevittna våld i sin närmiljö eller leva i en miljö där våld

och hot om våld förekommer ofta kan göra att ett barn riskerar att fara psykiskt illa. Socialtjänsten har också ett särskilt ansvar för de flickor som växer upp i familjer med starkt patriarkala värderingar och vars utveckling hindras genom hot från i första hand manliga släktingar.

Sammanfattningsvis är följande enligt förarbetena exempel på psykisk misshandel då barnet/ungdomen blivit

- utsatt för systematiska kränkningar och nedvärderingar²
- utsatt för hot från familjen och manliga släktingar³
- utfrysad av sin familj
- utsatt för orimligt hårda bestraffningar
- nedbrytande behandling eller avsiktligt känslomässigt lidande
- utsatt för påtvingad isolering från sociala kontakter och åldersanpassade aktiviteter
- utsatt för psykisk misshandel i form av hot om övergivande
- vittne till att mamman hotas kränks eller misshandlas i barnens åsyn
- utsatt för att de vuxna ej tar hänsyn till barns behov och brister i insikt om vad ett barn är, barnet är till för att fylla de vuxnas behov och är ej en person i sin egen rätt.

Brister i omsorgen

Rekvisitet gäller alla fall av barns fysiska och psykiska hälsa och utveckling. När det gäller fysisk försummelse handlar det om brister med bland annat hygien, kost och omvårdnad, skydd och husrum, tillsyn, förebyggande hälsovård, medicinsk vård samt skydd mot olycksrisker eller skadlig exponering (2002/03:53). Med psykisk försummelse menas att barnets hälsa skadas eller äventyras, oftast under lång tid, genom att ett barns grundläggande behov av till exempel uppmärksamhet, tillhörighet, fosteran, vägledning, stimulans och utveckling inte tillgodoses (2002/03:53). Det kan också röra djupgående konflikter mellan föräldrarna där barnet får sitta emellan på ett sådant sätt att deras hälsa eller utveckling skadas. Enligt prop. 1989/90:28 täcker rekvisitet också de situationer där föräldrarna överlåter ansvaret på personer som inte kan garantera barnet en trygg uppväxtmiljö. Enligt prop. 2002/03:53 är det svårt att dra en tydlig gräns mellan psykisk misshandel och brister i omsorgen.

² Den första punkten enligt definition i Regeringens proposition 1989/90:28.

³ De följande punkterna enligt definition i Regeringens proposition 2002/03:53.

Otillbörligt utnyttjande

Enligt prop. 1989/90:28 avser rekvisitet i första hand att någon av föräldrarna utnyttjar barnet sexuellt eller att barnet utnyttjas i pornografiskt syfte. Det kan också vara fråga om att man lägger ett för stort självständigt ansvar för familjen på den unge, som vård eller skötsel av syskon eller av föräldrar, att dess hälsa och utveckling riskerar att skadas.

Annat förhållande i hemmet

Enligt regeringens proposition 1989/90:28 är rekvisitet 'annat förhållande i hemmet' framförallt aktuellt för fall där missförhållanden i hemmet inte i första hand beror på vårdnadshavaren själv utan på till exempel en sambo till denne. Det kan också vara fråga om förhållanden där en förälder inte alls knyter an till barnet eller där föräldern lever i en sjuklig symbios med barnet. I SOSFS 1997:15 tas svårartade relationsstörningar mellan barn och förälder upp, vilka kan innebära en mycket allvarlig risk för den unges hälsa och utveckling genom risk för självmord eller att den unge rymmer hemifrån. Relationsstörningen i sig kan utgöra 'annat förhållande i hemmet'. Förekomsten av "allvarlig relationstörning" samt "planer på att gifta bort den unge i hemlandet mot dennes vilja" sorterar enligt Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 1997:15) under detta rekvisit. Det samma gäller situationer där flickan riskerar att könsstympas (prop. 1998/99:70).

3.4. Socialtjänstens roll

Barnuppfostran är för samhället en biologisk nödvändig uppgift. Ett barn behöver någon som tar hand om det, annars går det under (Nussbaum 2002; Moi 1997). Denna grundläggande omsorg förutsätts enligt svensk lag barnets biologiska föräldrar stå för (Singer 2000). *Barnets bästa* är enligt FN:s Barnkonvention en princip med innebörden att alla åtgärder som rör barn i första hand ska se till det som är bäst för barnet (Art. 3). Denna princip utgår från två aktörer, nämligen barnet och en vuxen. Principen om *barnets bästa* förutsätter sålunda en relation, där det är den vuxna som har beslutanderätten. Denna kan vara barnets förälder (Art. 18) eller en företrädare för offentliga myndigheter (Art. 3) (Danielsen 2004; Hobohm 2003). Principen om *barnets bästa* är sålunda villkorad. Barnet är beroende av att den vuxna parten som ska tillvarata dess intressen faktiskt gör detta. Barnet är beroende såväl av sina föräldrar som av samhället.

Barn i åldrarna 13-18 år förutsätts ha ett större inflytande över sitt liv – ha större autonomi i relation till föräldrarna – än vad yngre barn har. Enligt föräldrabalken ska vårdnadshavaren i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (Föräldrabalken, FB 6:11) Det är med andra ord under vägledning och stöd av föräldrarna som den unges frigörelseprocess förutsätts ske. Vidare har den unga, som tidigare nämnt, egna rättigheter i en rad sammanhang som rätt till preventivmedel och abort utan föräldrars medgivande, rätt till sexualundervisning i skolan förutom rätt till skydd mot brister i omsorgen och övergrepp enligt BrB och LVU.

Eftersom hedersrelaterat våld och förtryck identifieras som en ny social problematik som i ringa grad är rättsligt reglerad, har socialtjänsten liksom domstolen otillräckliga riktlinjer och metoder för sitt arbete. De inomprofessionella normerna är också ofullständiga. Detta leder till osäkerhet hos professionerna, men också till att utrymmet för samhällsvärderingar, fördomar och personliga erfarenheter och känslor är stort (Madsen et al 2005). Socialtjänsten befinner sig på ett fält, där dess professioner både är beroende av andra professioner, som jurister och läkare, och av aktörer inom frivilligsektorn, i första hand kvinnojourerna. Samtidigt har socialtjänsten den yttersta makten i och med att en intervention i familjen för ett barns bästa förutsätter att socialtjänsten anser att detta är nödvändigt. Även om socialtjänsten behöver domstolens godkännande för detta, är det socialtjänsten som utreder och som har en avgörande roll för domstolens ställningstagande.

Kapitel 4

Metod

4.1. Materialet

Undersökningen omfattar samtliga flickor i åldrarna från och med 13 år och upp till 18 år som är aktuella för ett omhändertagande gällande 1, 2 §§ och 1, 2, 3 §§ LVU vid länsrätten i Stockholm och Göteborg under 2006. Det är socialtjänsten som utreder och tar ställning till om den unge behöver vård utanför hemmet. Domstolen tar ställning mot bakgrund av socialtjänstens utredning som ska innehålla en dokumenterad eller på annat sätt säkerställd genomgång av de konkreta brister som barnet utsatts för samt en belysning av relationen mellan barnet och föräldrarna. I detta avseende är barnets berättelse och erfarenheter särskilt viktiga. Förutom den skriftliga utredningen från socialtjänstens sida håller domstolen en muntlig förhandling med parterna, deras ombud och socialtjänsten som också ingår i domstolens underlag. Domen består av fyra delar:

- 1) socialnämndens skäl till ett omhändertagande inklusive uppgifter om parterna
- 2) sammanfattning av socialnämndens utredning med bilagor
- 3) redovisning av vad som kom fram under den muntliga förhandlingen i domstolen
- 4) domstolens tillämpning av lagen på de sakförhållandena som domstolen anser vara relevanta, vilket konkluderas i ett beslut.

Domstolsbeslutet i lägsta instans har i vissa fall överklagats och då har även denna dom tagits med i materialet.

Vi bestämde oss för en åldermässig avgränsning till de flickor som är 13 men inte 18 år. Det är flickans ålder vid tidpunkten för länsrättens dom som är avgörande. De avgränsningar som har gjorts bygger på erfarenheter från fyra examensarbeten (Gavlevik & Jelic 2006; Linell 2005; Svedberg & Qarai 2006; Timan 2003). Den nedre avgränsningen gjordes utifrån att tidigare genomgångar visat att ytterst få flickor i åldrarna 10-12 år omhändertas och har en hedersrelaterat problematik. För det andra beslutades att de domar som rör enbart flickans eget beteende, 3 §, inte ska ingå i materialet eftersom dessa har fokus på flickan själv och ger

begränsade, ofta indirekta kunskaper om vårdnadshavarnas relation till flickan och flickans situation i familjen. Undersökningen omfattar därför de domar där det är aktuellt med ett omhändertagande med stöd av 2 §, vilket betyder att den omfattar de domar som rör 2 § och 2, 3 §§. För det tredje avgränsas studien till att endast omfatta flickor eftersom pojkar ytterst sällan omhändertas på grund av hedersrelaterade kränkningar.

Anledningen till att studien görs i Stockholms län och i Västra Götalands län har att göra med att socialtjänstens villkor bedömdes vara olika i de två länen. När det gäller de riktade medlen till de skyddade boendena har Länsstyrelsen i Västra Götaland satsat på en vårdorganisatör medan länsstyrelsen i Stockholm har satsat på flera olika. En annan skillnad är att en kommun i Västra Götaland, nämligen Lärjedalen, under några år har haft särskilda metoder på individnivå för hedersrelaterade ärenden, vilket kan ha inspirerat andra kommuner i länet och därmed påverkat tillämpningen av LVU.

Antalet domar som undersöks är totalt 57 varav 37 är från länsrätten i Stockholm och 20 från länsrätten i Göteborg. Det totala invånarantalet för gruppen flickor i åldrarna 13 upp till 18 år var under 2006 i Stockholms län 60 238. Populationen flickor motsvarande det området som faller in under länsrätten i Västra Götaland var 25 808 (SCB⁴). I förhållande till den totala gruppen flickor i de två länen är andelen som var aktuella för ett omhändertagande större i området tillhörande Västra Götalands länsrätt än det för länsrätten i Stockholms län. Totalt motsvarar undersökningspopulationen 0.7 promille, det vill säga 7 per 10 000 av samtliga flickor.

I båda länen rör cirka hälften av ansökningarna enbart brister i hemmiljön och hälften rör hemförhållandena i kombination med ett eget beteende hos flickan. Domarna från länsrätten i Stockholms län är något längre i genomsnitt än de från länsrätten i Göteborg. Domarna är mellan 5 och 25 sidor långa. I genomsnitt är de 11 sidor.

Hedersrelaterat förtryck och våld är inte rättsligt reglerat och varken socialtjänsten eller domstolen behöver identifiera eller beskriva sakförhållandena som hedersrelaterade. Det är de sakförhållandena som motsvarar

⁴ SCB 2008-02-06. Folkmängd efter region, tid, ålder och kön 31 december 2006.

lagens rekvisit som är relevanta, vilket kan leda till att sakförhållanden som ur ett hedersrelaterat perspektiv är relevanta inte sätts in i ett sådant sammanhang eller inte tillskrivs betydelse. Av denna anledning är det angeläget att ta del av socialtjänstens utredning. Detta gör vi i de ärenden där det utifrån domen föreligger indikationer på att flickans utsatthet kan vara en följd av en hedersrelaterad värdegrund. Längden på socialtjänstens utredningar varierar. Den kortaste är fyra sidor lång, den längsta 25 sidor, genomsnittet är 13 sidor. Utredningarna följer inte en gemensam mall på samma sätt som domarna gör. Tillsammans med bilagor ger de en utförligare bild av flickans situation än vad domen gör. Här återfinns emellertid en viktig begränsning i och med att utredningarna, precis som domarna, enbart går in på sådana aspekter som socialtjänstens handläggare anser vara relevanta för att ansöka om LVU-vård. Dessutom kan handläggaren ha följt en särskilt utredningsmetodik, vilket riskerar att begränsa utredningens perspektiv, jämfört med de uppgifter om flickans situation som framgår av socialtjänstens löpande anteckningar och dokumentation. Detta blev vi varse i och med att vi för en av de två länens kommuner inom ramen för en annan studie också tar del av socialtjänstens akter.⁵

Även om materialet är domar och utredningar samt att analysredskapen delvis är baserade på lagstiftning, är studien inte rättslig i den meningen att den tar sikte på att undersöka gällande rätt. Studien kan räknas som rättssociologisk, eftersom rättsligt material granskas utifrån utomrättsliga perspektiv och med sociologiska metoder. Studien har två syften och i metodologiska avseenden skiljer de sig åt. Dock används en textanalytisk metod i båda. Fortsättningsvis beskrivs de metodologiska aspekterna för de två syftena var för sig.

Studiens främsta syfte är att skilja ut och beskriva situationen för de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld i en population som omfattar samtliga flickor som var aktuella för ett omhändertagande med stöd av 2 § LVU. Denna undersökning har sålunda en komparativ ansats. Detta jämförande perspektiv gör det möjligt att lyfta fram likheter och olikheter inom populationen (Ericsson & Jon 2006).

⁵ Kartläggning av förekomst av hedersrelaterat våld i Stockholm stad, Stockholms universitet.

Studiens andra syfte är att belysa socialtjänstens förhållningssätt så som det kommer till uttryck genom socialtjänstens utredningar i de ärenden som rör hedersrelaterat förtryck och våld.

4.2. Metodologiska aspekter rörande syftet att belysa, skilja ut och beskriva situationen för de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld.

Denna undersökning består av tre delar. Den ena tar sikte på att skilja ut de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld, den andra att beskriva livssituationen för dessa flickor och den tredje att beskriva situationen för de som inte har hedersrelaterade problem.

4.2.1. Kriterier och analyscheman för att skilja ut de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld.

För att skilja ut de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld använder vi oss av särskilda indelningskriterier. De har sin grund i vår operationalisering av hedersbegreppet så som presenterats tidigare under 3.2.3. Vår utgångspunkt är innebörden av de könsspecifika förväntningarna inom ramen för den hederskulturella institutionen för flickans villkor i skolan, på fritiden och i familjen. Förutom hennes begränsningar inom de tre arenorna, belyser vi förekomsten av sanktioner och våld mot flickan, som har att göra med de begränsningar hon har. Utöver detta vill vi belysa om det föreligger särskilda hedersrelaterade traditioner. Indelningskriterierna är till antalet sex, där tre preciseras via några underkriterier. Dessa preciseringar avser att visa på den sammansatta bilden av en flickas hedersrelaterade livssammanhang och vägs samman i relation till varandra. De sex indelningsgrunderna som är formulerade som frågor är följande:

- *Har flickan begränsningar i skolan?*

Deltar flickan i alla skolämnen? Får hon delta på klassfester och utflykter med skolan? Får hon delta på klassresor? Behöver flickan iakttä särskilda restriktioner vad gäller klädsel, utseende och beteende i skolan?

- *Har flickan begränsningar på sin fritid?*

Måste hon komma hem direkt efter skolan? Får flickan själv välja kompisar och sociala aktiviteter? Får flickan efter skoltid gå ut själv? Har hon

egen fritid, är hon med i sport/dans verksamheter? Behöver flickan iaktta särskilda restriktioner vad gäller klädsel, utseende och beteende på sin fritid? Får flickan delta i sociala verksamheter som inkluderar pojkar? Får flickan ha pojkvän/umgå med pojkvän?

- *Har flickan begränsningar i hemmet?*

Har flickan ett eget handlingsutrymme hemma? Får hon använda Internet, se på TV, tala i telefon utan att bli kontrollerad? Får hon ta hem kompisar? Om hon har bröder, behandlas hon lika med dem? Vilka förpliktelser har hon i hemmet, gentemot syskon, föräldrar, andra? Måste hon göra mycket hushållsarbete?

- *Har flickan utsatts för hot om bestraffningar för att hon ska följa förväntningar och begränsningar?*
- *Har flickan utsatts för bestraffningar för att hon har överträtt förväntningar och regler?*
- *Föreligger information om arrangerade äktenskap/tvångsäktenskap, rekonstruktion av mödomshinna, könsstympning, föräldrars inställning till pojkvän?*

För att skilja ut de flickor som uppfyller kriterierna använder vi oss av ett analyschema som består av tre delar: frågor som ställs till texten, texten och analysen av texten (Haavind 2000). De frågor som ska besvaras är de sex ovan nämnda. Först ställs frågorna till texten i domen. Detta gör vi för varje dom. De domar där det föreligger inga eller ytterst få beröringspunkter mellan beskrivningen och frågorna, skiljs ut. För de övriga vidgas granskningen till att också omfatta socialtjänstens utredning med bilagor. Också denna genomgång görs med utgångspunkt i de sex indelningsfrågorna. Materialet är nu indelat i två grupper:

- domar där det föreligger överensstämmelse mellan den analyserade texten och indelningsgrunderna, samt
- de där de inte gör det.

Vi kallar dessa för ja- respektive nej-gruppen. När det gäller ja-gruppen, de som kategoriseras som hedersrelaterade, gör vi också en genomgång av vilka kriterier i det enskilda ärendet som är uppfyllda. Denna genomgång kan illustreras i följande analyschema:

Frågor	Text	Resultat
Hederskriterier: ja - nej?	Dom i samtliga ärenden	Tudelning: inga/få ja svar respektive övriga.
Hederskriterier: ja - nej?	Dom och utredning i gruppen övriga	Indelning i två grupper: ja- respektive nej-svar.
Vilka kriterier är uppfyllda?	Dom och utredning i ja- gruppen	Antalsmässig översikt

4.2.2. Innehållet i kriterierna i hedersgruppen

Den andra bearbetningen av fallen i ja-gruppen görs med utgångspunkt i de sex indelningsgrunderna. Syftet är att synliggöra innehållet i de begränsningar (de tre första kriterierna) och sanktionerna inklusive de särskilda traditionerna (de tre sista kriterierna) som respektive flicka har utsatts för.

Lagens kriterier för vad som är att räkna som oacceptabla hemförhållanden och de särskilda hedersrelaterade kategoriseringsgrunderna är delvis överlappande. De kriterier som rör begränsningar i flickans autonomi i skolan, på fritiden och i hemmet kan ses som en precisering av rekvisitet ”brister i omsorgen” men också av rekvisitet psykisk misshandel. De kriterier som rör sanktioner och hedersrelaterade traditioner som arrangerade äktenskap och könsstympning motsvarar lagens misshandelsrekvisit, såväl fysisk som psykisk misshandel. De hedersrelaterade grunderna och lagens kriterier kompletterar sålunda varandra. Vi belyser innehållet i kriterierna: sanktioner för att få flickan att följa förväntningar/begränsningar och sanktioner för att hon har överträtt dem, också mot bakgrund av lagens definition av psykisk och fysisk misshandel. Bestraffningarna kan ha utövats av en eller flera gärningsmän. I ett hedersrelaterat sammanhang är det ofta fråga om flera än en gärningsman och att äldre kvinnor kontrollerar yngre kvinnor. Detta gör att vi är intresserade av alla förövare, bland annat mammans roll i detta avseende.

Sammanfattningsvis skapar vi genom de sex kategoriseringskriterierna *en social kategori*. Utöver de kunskaper om den sociala kategorin som indelningsgrunderna ger, så bearbetar vi materialet rörande populationen i denna kategori utifrån undersökningsvariabler som rör flickan själv och hennes hemförhållanden. Variablerna är flickans ålder, syskon, om föräld-

rarna är födda i Sverige och om de bor tillsammans med flickan. Vi tar i denna del även upp flickans hälsa och tillgång till stöd och vård innan omhändertagandet. Detta betyder att vi inte kategoriserar gruppen utifrån om föräldrarna är födda i Sverige eller inte men att vi använder denna variabel för att närmre beskriva gruppen.

Vi vill här påpeka att det är vi som avgör om en individ tillhör kategorin eller inte, inte individen själv. Individen behöver inte "se" kategorin (Berge 1998). Vidare är våra kategoriseringskriterier inte infogade i lagstiftning eller i det sociala arbetets utredningsmetodik.

4.2.3. Situationen för de flickor som inte har en hedersrelaterad problematik.

I denna grupp ryms flickor som tillhör 'nej-gruppen' i tuindelningen av domarna. Dessa domar analyseras mot bakgrund av lagstiftningen. Lagen fokuserar som tidigare nämnts på vårdnadshavarens handlanden och brister gentemot barnet och på följderna för barnet. Vår analys gäller vårdnadshavarens agerande. Sakförhållandena innefattar beskrivningar av handlingar och förhållanden som är att räkna som misshandel eller liknande samt det sammanhang detta sker i. Detta kan vara att vårdnadshavaren har en psykisk sjukdom eller är missbrukare. Det är denna helhet vi utgår ifrån i analysen av materialet. Vi är sålunda intresserade av de direkta och indirekta beskrivningarna av anledningarna till vårdnadshavarens relation och agerande i förhållande till flickan och av de handlingar och yttranden som är att räkna som psykisk och fysisk misshandel enligt lagen.

Det empiriska underlaget för dessa analyser är som tidigare nämnts i de flesta fallen enbart domen. Denna genomgång är mer summarisk än den för ärendena i ja-gruppen.

4.3. Metodologiska aspekter rörande studiens andra syfte – socialtjänstens förståelse av hedersrelaterat våld och förtryck

Granskningen av socialtjänstens förhållningssätt och förståelse sker utifrån socialtjänstens premisser och till dessa hör att socialtjänsten inte har i förväg bestämda kriterier att utgå ifrån. Vi har valt ett induktivt förfaringsätt där vi belyser socialtjänstens förståelse utifrån en bred ansats. Materialet presenteras genom beskrivningar utifrån följande områden:

- Grund för ansökan och domslut hos länsrätten
- Socialtjänstens utredningssituation i stort
- Socialtjänstens förståelse av våldet och den hedersrelaterade kontexten

Vi går även in i detalj i två ärenden. Detta är ärenden av helt olika slag, ett där socialtjänsten har ett vuxenperspektiv och ett där socialtjänsten har flickans intressen i fokus och agerar utifrån en förståelse av det hedersrelaterade våldet. Vi belyser även indirekt domstolens förståelse. Detta gör vi genom en presentation av de domar där domstolen avslår socialnämndens ansökan.

4.4. Etiska överväganden

Studien har varit föremål för en forskningsetisk granskning och godkänts av regionala etikprövningsnämnden i Stockholm. De forskningsetiska riktlinjer som finns har varit utgångspunkten vid etiska överväganden i studien (Esiasson 2004). Domarna är offentliga handlingar som vi har tagit del av hos respektive länsrätt. Alla domar har kopierats och försetts med ett löpnummer. Övriga dokument förutom domen som ingår i akten har fått samma löpnummer. Detta aktmaterial har vi haft tillgång till enbart hos respektive domstol. Det är bara kompletterande information som antecknats. I detta sammanhang har en avidentifiering skett.

De resultat som är intressanta för vår studie är inte individrelaterade, utan redovisas på gruppnivå. Syftet är att belysa vad som kännetecknar hedersrelaterat våld på en gruppnivå och socialtjänstens förståelse. Eftersom vi i vårt material har tillgång till känsliga personuppgifter har vi avidentifierat dessa. När vi presenterar materialet analyseras det på gruppnivå eller genom avidentifierade fallstudier. Information som möjliggör att ett visst enskilda ärende kan identifieras, till exempel stadsdel, nationalitet, etnicitet eller religiös tillhörighet, har så långt som möjligt tagits bort.

Socialtjänstens interventioner i en familj är känsliga, särskilt när den unge utsätts för kränkningar och våld inom familjen. Det gör att enskilda personer kan känna sig utsatta. Här är det emellertid *kännetecknen* rörande den unges utsatthet, som belyses på gruppnivå eller genom avidentifierade fallbeskrivningar. Socialnämnderna kan också vara utsatta, eftersom deras

beslut berör ett fåtal eller bara enstaka ärenden. Ambitionen i denna studie är emellertid att belysa handlingsutrymmet inom socialtjänsten, problem och möjligheter inom dess organisation. Syftet är att skapa kunskap som kan tjäna som bas för vidare metodutveckling, inte att lyfta fram enskilda stadsdelar eller kommuner där det fungerar respektive inte fungerar.

Kapitel 5

Oacceptabla hemförhållanden enligt hedersrelaterade kriterier

5.1. Kategorisering utifrån hedersrelaterade kriterier

Syftet med genomgången är som beskrivits tidigare att urskilja sådana fall, där de hedersrelaterade kategoriseringskriterierna föreligger. Bearbetning görs för de två länen separat. Domarna i Stockholms länsrätt är längre och innehåller mer information än de från länsrätten i Västra Götaland.

Antalet domar i Stockholms län är 37. Genomgång av varje dom separat visar att i 23 av domarna föreligger inga eller få ja-svar. I de övriga 14 fortsätter vi granskningen utifrån socialtjänstens utredning i tillägg till domen. Resultatet av denna granskning är att minst fyra av de sex kriterierna uppfylls i 13 ärenden. I ett av dessa är det situationen för den aktuella flickans äldre syster, som motsvarar fem av kriterierna. Denna äldre syster är omhändertagen med stöd av LVU. Vidare framkommer det av utredningen att det är på grund av att de båda systrarna har samma hemförhållanden som också den yngre omhändertas. I den fjortonde utredningen är den huvudsakliga grunden för vård föräldrarnas psykiska ohälsa och konsekvenserna av det för flickans hälsa och utveckling.⁶ Sammanfattningsvis visar genomgången att fyra eller flera av de sex hedersrelaterade indelningskriterierna föreligger i ett av tre (13 av 37) fall i Stockholms län.

Vid första granskningen av de 20 domarna vid Göteborgs länsrätt visas att i hälften (10) är kriterierna inte uppfyllda. För den andra hälften, med uppgifter som tyder på att flera kriterier kan vara uppfyllda, men där beskrivningen är knapp, analyseras även socialtjänstens utredning. Genomgången visar att minst fem av de sex indelningsgrunderna återfinns i fem av fallen. I ett av dessa ärenden spelar beskrivningen av flickans systems situation roll för bedömningen. I ytterligare ett av de övriga fallen

⁶ Samtidigt kan flera utsagor från flickan tolkas som yttringar av en hedersrelaterad kontext. Socialtjänsten går emellertid inte närmre in på dem i utredningen. Även om det föreligger tydliga indikationer om att flera av kriterierna kan föreligga är hemförhållandena i utredningen ytterst kortfattat beskrivna, vilket innebär att detta fall inte kan räknas till ja-gruppen.

förekommer uppgifter om att pappan begränsar, hotar och kontrollerar flickan och hennes mamma. Om pappans förhållningssätt grundas i en hederskontext går inte att avgöra, eftersom förhållandet mellan honom och dottern inte utretts lika grundligt som det mellan mamman och dottern. Anledningen är att pappan inte är boendeförälder, utan bor på annan ort. Detta fall räknas inte in i gruppen som uppfyller de hedersrelaterade kriterierna. Sammanfattningsvis visar genomgången att 5 av de 20 omhändertagna flickorna i Västra Götalands län hade minst fem av de kriterier som vi anser kännetecknar hedersrelaterade livsvillkor.

Total fördelningen av antal kriterier i samtliga domar framgår av tabell 1.

Tabell 1. *Antal kriterier inom samtliga domar (n=57)*

Antal kriterier	Antal domar
6 kriterier	9
5 kriterier	7
4 kriterier	2
3 kriterier	6
2 kriterier	3
1 kriterium	5
0 kriterier	25
Total	57

Resultatet av genomgången av de 57 ärendena är att ett av tre (18) fall kategoriseras som hedersrelaterade och att 39 inte gör det. De 18 fallen uppfyller minst fyra av de sex angivna kriterierna. Alla de aktuella 18 flickorna har begränsningar på fritiden. Alla har också fått utstå sanktioner i form av psykisk och fysisk misshandel då de överträtt de regler familjen satt upp gällande områdena skola, fritid och hemmet. 17 av flickorna har begränsningar gällande skola och 14 har begränsningar gällande hemmet. Det kriterium som förekommer i lägst utsträckning är äktenskapsplaner, oskuldstraditioner samt könsstympning.

Två ärenden i gruppen som räknas som hedersrelaterade, uppfyller fyra av kriterierna. Tyngden i socialtjänstens utredning i dessa fall ligger dels på det våld flickan har utsatts för, dels på flickans eget beteende eftersom socialtjänsten ansöker om vård både på grund av hemförhållandena och på flickans eget beteende. Det ena av dessa fall är ett av de två fall som vi

redovisar särskilt i kapitel 8 om socialtjänstens förståelse. I de sex ärenden som uppfyller tre av kriterierna och som inte räknas till hederskategorin har flickorna endast begränsningar på ett av de tre områdena 'hemmet, fritiden och skolan', nämligen fritiden. Denna begränsning ses som tillfällig och är inte utövad i en hederskontext, utan snarare att betrakta som en form av bestraffning, att flickan har utgångsförbud under en period.

Genomgången av domar och utredningar utifrån de sex hedersrelaterade kategoriseringsgrunderna ger följande bild för de 18 flickorna som utgör den grupp som vi i fortsättningen kallar 'heder':

Tabell 2. Kriterier i de 18 fallen, där varje fall omnämns med bokstav (N=18 domar)

Kriterier för hedersrelaterade livsvillkor	A	B	C	D	F	G	H	I	J	L	M	N*	P	Q	R	S*	T	U
Begränsningar i skolan	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X
Begränsningar på fritiden	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Begränsningar i hemmet	X		X	X	X	X	X	X	X					X		X	X	X
Sanktioner för att följa regler	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Sanktioner för att ha överträtt förväntningar/regler?	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Äktenskapsplaner/oskuldstrad./könsstympning	X		X	X		X	X		X	X	X	X			X	X	X	
Totalt	6	4	5	6	5	6	6	5	6	6	6	5	4	5	5	6	5	5

* Förhållandena som beskrivs rör delvis den aktuella flickans syster

5.2. Beskrivning av flickans begränsningar

I denna del redogörs för flickans begränsningar av vad som framkommer i akten gällande områdena 'skola, fritid och hemmet', det vill säga utifrån de tre första hedersrelaterade kriterierna. Begränsningarna belyses dels utifrån flickans beskrivning, dels utifrån föräldrarnas beskrivning. Flickans beskrivning framkommer på olika sätt, i socialtjänstens utredande samtal med henne och/eller genom den information socialtjänsten fått i samtal med andra informanter. Den kan också ha framförts av flickans ställföreträdare/ombud under den muntliga förhandlingen. Föräldrarnas beskrivning framkommer genom socialtjänstens utredande samtal och/eller genom deras anförande vid den muntliga förhandlingen. Avsnittet avslutas med en karakteristik av begränsningarnas innehåll.

5.2.1. Beskrivningar ur flickans perspektiv

Skola

För 17 av de 18 flickorna framkommer begränsningar gällande 'skola'. Flera av flickorna har nekats av föräldrarna att delta i viss undervisning och aktiviteter på skoltid, men också i aktiviteter utanför skoltid i skolans regi. Det handlar om aktiviteter som gymnastik, simträning, lägerskola och klassdisco. Flickorna har även begränsningar i sitt sociala umgänge eftersom de inte får umgås med vilka de vill på rasterna. I flera av beskrivningarna framkommer att dessa begränsningar har inverkat negativt på flickans skolgång. Det kan vara att hon inte fått betyg i ämnen hon förbjudits delta i, att hon har hög ogiltig frånvaro som följd av att sysslorna i hemmet får gå före skolan eller att hon umgås med vänner på skoltid då hon inte tillåts träffa dem på sin fritid. Flickorna är även bevakade i skolan. Fyra övervakas i skolan av en släkting eller en vän till familjen, som rapporterat flickans förehavanden i skolan till föräldrarna. Andra kontrolleras indirekt genom att föräldrarna kräver att flickan redogör för dagen eller att hon ska ge dem en kod till sitt schema. Begränsningarna handlar i vissa fall om flickans utseende och klädsel. Hon ska inte vara utmanande eller göra sig attraktiv genom till exempel smink, klädsel eller smycken. Några av flickorna lyfter fram slöjan eller sjalen som begränsande och något som förstärker utanförskapet i förhållande till ungdomar de möter i skolan. I flera fall upplever flickan och/eller skolan att begränsningarna inverkat negativt på hennes möjligheter att ha ett socialt liv i skolan och fått konsekvensen att hon upplever ett utanförskap i elevgruppen. Ytterligare ett resultat av genomgången är att det är personal i skolan som tydligast har kunnat uppmärksamma och se begränsningarna av flickans livsutrymme. Detta beror sannolikt på att skolan för flera av flickorna är den enda arena de rör sig på utanför hemmet.

Fritiden

Alla de 18 flickorna har begränsningar vad gäller fritiden och det är väldigt få av flickorna som anser sig ha någon fritid. De flesta får inte vistas utanför hemmet utan sällskap av någon i familjen. De tillåts inte ha någon hobby eller fritidssysselsättning. Två flickor för fram att de inte får spela fotboll eftersom sport anses bara vara för pojkar. Flera flickor säger att de måste komma direkt hem från skolan. En skolkurator för fram att hon blivit uppringd av flickans mamma när flickan varit fem minuter sen hem från skolan. En flicka för fram att helger och lov är värst, eftersom hon

inte får gå utanför hemmet då skolan är stängd. Flickorna begränsas också i vilka de får umgås med. Föräldrar och/eller syskon förbjuder flickan att umgås med vissa vänner som anses olämpliga. Två av flickorna uppger att deras bror och/eller mamma har ringt och hotat vänner med våld om de träffar henne. Flera av flickorna uppger att begränsningarna började när de var i tio-elvaårsåldern, när familjen uppfattade att de var på väg att bli kvinnor och/eller började intressera sig för killar. Två flickor lyfter fram att de hade mycket mer frihet som barn.

Hemmet

I begränsningarna gällande hemmet lyfter flera flickor fram att de förväntas ta ansvar för hem och familj, i flera fall inte bara på bekostnad av fritid utan också av skolgång. Detta förväntas inte av bröderna, utan flickan beskriver att hon särskilt ska passa upp på sina bröder och "underlätta" deras dagar. Begränsningar som förs fram är exempelvis att flickan inte får sitta framför datorn, inte lyssna på musik hemma, inte prata svenska hemma, inte sitta med när resten av familjen äter, inte får vara med sina bröder då de har killkompisar hemma, att tvingas passa upp på sina bröder, inte ta hem kompisar, att föräldrarna går igenom lådor, kläder och mobillistor eller att flickan blivit inlåst på sitt rum.

5.2.2. Beskrivningar enligt föräldrarnas argumentation

När det gäller begränsningar av flickan på områdena "hem, fritid och skola" förekommer i flera fall att föräldrarna bekräftar flickans uppgifter utifrån sin rätt som förälder att bestämma över sitt barn. Flera av föräldrarna säger att det finns regler gällande utseende och beteende och att dessa regler grundas i oro för barnet. Flera föräldrar bekräftar att flickan inte får klä sig utmanande, i tajta kläder i kombination med slöja, i kläder som svenska flickor har, eller att hon inte får sminka sig. Begränsningarna motiveras med att föräldrarna tycker att flickan har börjat brista i respekt och tar sig större friheter än vad de förväntar sig att en flicka ska göra. Föräldrarna misstänker att flickan går på disco, träffar en pojkvän i smyg, att hon röker eller dricker eller umgås med olämpliga vänner som röker, dricker och/eller har sex. De säger att det handlat om "vanliga tonårskonflikter" och "tonårstrots". Vidare uppger föräldrarna att de tappat kontrollen över flickan, att hon inte visar de vuxna respekt samt att begränsningarna har handlat om att skydda flickan från att bli alkoholist, kriminell eller "försvenskad".

Flera föräldrar bekräftar kontrollen och begränsningarna. De menar att det är viktigt att flickan betar sig på rätt sätt då hon ska vara en förebild för sina syskon. En annan anledning som förs fram är att flickans beteende har lett till problem för föräldrarna, då familjen drabbats av dåligt rykte på grund av detta. En annan typ av argumentation är att man som förälder är orolig för vad som kan hända flickan om hon är ensam utan någon i familjen utifrån vad som skrivs i tidningarna. Föräldrarna litar inte på att dottern kan ta ansvar för egna beslut. Dotter uppges vara psykiskt sjuk, utvecklingsförsenad, lättledd, lättlurad och naiv och därför i behov av beskydd från olämpliga kamrater eller pojkar som sägs ha dåligt inflytande. Flera av föräldrarna bekräftar att de själva bara umgås inom familjen eller den egna släkten.

5.2.3. Sammanfattning av flickornas begränsningar

Av genomgången framkommer att alla flickor så när som en har begränsningar när det gäller skolan, de allra flesta när det gäller hemmet och alla vad gäller fritiden.

När det gäller skolan är det fråga om olika slag av restriktioner som att flickan:

- nekas delta i undervisning och skolaktiviteter,
- förhindras delta i obligatorisk undervisning p g a av att sysslorna i hemmet går före,
- inte får delta i fritidsaktiviteter som arrangeras av skolan,
- inte får följa gängse sociala umgängesnormer på lektioner och raster,
- inte får följa gängse klädnormer,
- kontrolleras direkt och/eller indirekt på skoltid.

När det gäller fritiden är begränsningarna omfattande med innebörden att flickan:

- inte har en egen fritid

I hemmet är det fråga om påbud om vad flickan ska göra och vad hon inte ska göra men också om hemmet som sådant, som att flickan:

- måste utföra en mängd hushållssysslor, passa upp sina bröder och ta hand om mindre syskon,
- inte får ta hem kompisar,

- inte får tala i telefon, använda dator och se på TV utan att detta kontrolleras,
- isoleras och bestraffas i hemmet.

Flera av flickorna beskriver att de upplever att kontrollen började när de var i tio-elvaårsåldern, när familjen uppfattade att de var på väg att bli kvinnor och/eller började intressera sig för killar. Begränsningarna gäller för flickor, men inte för pojkar. Vidare framkommer att syskonen har ett ansvar i begränsningar och kontroll av flickan. Bröder, oavsett om de är äldre eller yngre, ansvarar för hennes uppförande.

Utifrån föräldrarnas beskrivningar framkommer att de anser att flickan är utan förmåga att själv ta hand om sig och fatta egna beslut och att det omgivande samhället är hotfullt och farligt, vilket kan ha som konsekvens att dottern kan bli "försvenskad" och inte längre kan vara en god förebild för sina yngre syskon. Föräldrarna delar inte det omgivande samhällets normer och värderingar. Ur flickans perspektiv innebär detta att hon inte får gå i skolan och ha en fritid på dessa arenors premisser. För det första är gränsen mellan hemmet och skolan uppluckrad. Skolans normer och värderingar ersätts i flera avseenden av familjens normer och värderingar och flickan kontrolleras i skolan på direkta och indirekta sätt av familjen. För det andra styrs flickans fritid av familjens normer och värderingar. Fritiden är villkorad av familjen. För det tredje sker en gränssättning i förhållande till samhället inom hemmet. Flickan ska inte påverkas via TV, Internet eller telefon av det omgivande samhället. Sammantaget är flickan kringgärdad av familjens påbud och krav inte bara i skolan och på fritiden, utan även i hemmet. Konsekvensen av detta är att det inte bara föreligger en konflikt mellan flickan och hennes vårdnadshavare utan även en konflikt mellan samhället och flickans föräldrar – ett samhälle som i enlighet med principen om 'barnets bästa' har en skyldighet att förhålla sig till föräldrarnas uppfostran av flickan.

5.3. Beskrivningar av det våld flickan utsätts för

I det följande avsnittet belyses våldet som flickan utsätts för utifrån de uppgifter som framkommer i akten. Analysen är baserad såväl på de tre senare av de sex indelningskriterierna och på vad som i lagens mening räknas som misshandel. I denna senare del kvantifierar vi också mate-

rialet. Vi har också lyft fram vad som föranlett misshandel och hot, vilka särskilda karakteristika som finns och vem som är förövaren.

5.3.1. Fysisk misshandel

I 16 av de 18 fallen föreligger uppgifter om fysisk misshandel av flickan. Tretton flickor har blivit fysiskt misshandlade av sin pappa, åtta flickor har blivit fysiskt misshandlade av sin mamma⁷, fyra flickor har blivit fysiskt misshandlade av syskon. Det förekommer också att flickan misshandlats av styvmamma, styvpappa eller farbror. I nio fall har flickan blivit utsatt för fysisk misshandel från två eller fler personer och i sju fall har flickan blivit fysiskt misshandlad av en person. För tolv av flickorna har den fysiska misshandeln pågått under lång tid, de har i vissa fall behövt uppsöka sjukhus på grund av misshandeln. För fyra av flickorna har misshandel varit vanligare förekommande under barndomen. Det förekommer att flickan uppger att misshandeln minskat i takt med att hon blivit äldre och när föräldrarna blivit rädda för att flickan ska anmäla dem till polis eller socialtjänst. I stället har begränsningar, kontroll och hot mot flickan ökat.

Den fysiska misshandel som beskrivs är slag och örfilar mot kropp och ansikte. Det förekommer också slag mot kropp och ansikte med någon form av tillhygge: med en slev, en sko, mobilladdare, livrem, träribba eller tråkapp. Det kan också handla om att bli knuffad eller kastad in i väggen, mot möbler eller att bli dragen i håret. I tre av fallen framkommer uppgifter om att flickan eller hennes syster har blivit sexuellt kränkt av sin pappa eller styvpappa.

5.3.2. Psykisk misshandel

I alla de 18 ärendena framkommer uppgifter kring upprepad psykisk misshandel av flickan. Det handlar om att flickorna systematiskt nedvärderas, hånas och förlöjligas verbalt och genom fysiska handlingar. Kränkande tillmälen som förekommer är exempelvis hora, fitta, lösaktig, tjockis, djur, hund, kossa, billig. Flickorna har förlöjligats av familjen inför andra, flera beskriver hur de känt sig mobbade av föräldrar och syskon. Det förekommer också nedvärderande tillmälen genom att föräldrar systematiskt klankar ner på flickans utseende och menar att ingen kommer att vilja ha henne, eftersom hon är ful eller en hora och därför utan värde. Exempel på kränkande handlingar flickorna utsatts för är sexuella kränkningar eller

⁷ En av flickorna har blivit misshandlad av sin styvmamma.

anspelningar, påtvingade oskuldskontroller, inlåsning på rummet, att inte få sitta med den övriga familjen vid måltider, att tvingas stå på ett ben under en längre tid, att krypa på alla fyra eller bli spottad på i ansiktet eller att föräldrarna har rakat av håret på flickan.

Hot har varit vanligt förekommande, alla 18 flickor uppges ha utsatts för det. 11 av flickorna har blivit hotade till döden, åtta av dem av sin pappa. De flesta hot har kommit i samband med att flickan har brutit mot regler i familjen. De flesta flickorna som hotats till döden eller med misshandel, har blivit det vid upprepade tillfällen. Sex av de 18 flickorna har under en kortare eller längre period skickats till föräldrarnas födelseland. I några fall har det handlat om att hela familjen har åkt tillbaka för att försöka leva i ett annat samhälle, eftersom föräldrarna upplevt att barnen ”försvenskats” och att de behöver en striktare uppfostran. De vill leva med familjen i ett samhälle där det inte finns så mycket risker kring barnen, där de inte blir utsatta för dåligt inflytande och blir förvirrade. I andra fall har flickan skickats ensam till släktingar när hon eller hennes syskon har börjat umgås i ”dåliga” kretsar, rymt hemifrån eller snattat. Två av flickorna har rymt från familjen i hemlandet och på olika sätt tagit sig tillbaka till Sverige.

Sex av flickorna har hotats av föräldrarna med att skickas till hemlandet för att lära sig respekt eller för att bli bortgifta med en man där, om de inte upphör med det beteende som provocerat föräldrarna.

Tretton av flickorna har blivit utfrysta och/eller hotats med övergivande av familjen. Det kan yttra sig genom att flickan behandlas som luft av familjen, de pratar inte med henne och hon osynliggörs. Föräldrarna kan ha sagt till flickan att hon inte är välkommen hem eftersom hon är ’smutsig’ och har förlorat sin heder, att hon inte är deras dotter då hon har gått till socialtjänsten eller att hon bott med främmande människor. I fyra fall har flickans mamma hotat med att ta livet av sig om inte flickan återvänder hem.

Tolv av flickorna har upplevt sin mamma eller en äldre kvinnlig släkting bli systematiskt utsatt för våld av pappan eller bröder. Det handlar om mordförsök, långvarig grov fysisk misshandel, psykisk misshandel som dödshot, begränsningar och kontroll.

I alla 18 ärenden framkommer exempel på att flickorna anses vara till för att fylla de vuxnas behov, men att de vuxna inte behöver ta hänsyn till deras behov. Till exempel ses flickans beteende ha en direkt inverkan på familjens heder och rykte, eller så förväntas flickan gifta sig med en av släkten utsedd man, oavsett hennes egen vilja. Det handlar också om att det är familjen som bestämmer över flickans fritid, utseende och umgänge. Föräldrarna framhåller också att det är familjens plikt att ta hand om flickan fram tills att hon gifter sig. Hon förväntas inte kunna ta hand om sig själv.

5.3.3. Det kollektivt utövade förtrycket

Begränsningarna, kontrollen, det fysiska och det psykiska våldet mot flickan utövas och upprätthålls i alla 18 ärenden av ett kollektiv. När det gäller begränsningar, kontroll och isolering av flickan, framstår det i merparten av ärendena som att det främst är mamman och syskon som står för denna. När det gäller den psykiska misshandeln, så utövas den i merparten av ärendena kollektivt. Dödshoten har i åtta av de elva fallen kommit från pappan.

När det gäller det fysiska våldet har tretton av flickorna blivit misshandlade av sin pappa, åtta flickor har blivit misshandlade av sin mamma, fyra flickor har blivit fysiskt misshandlade av syskon. Det förekommer också att flickan misshandlats av styvpappa eller farbror. I nio fall har flickan blivit utsatt för fysisk misshandel från två eller fler personer. I sju fall har flickan blivit fysiskt misshandlad av en person.

I flera av ärendena framkommer utsattheten hos flera av familjemedlemmarna. Släktingar lyfter fram att föräldrarna har en svår situation på grund av att rykten kring flickan sprids i området, att grannar och släktingar pratar. Också genomgången av syskonens situation visar att det handlar om ett kollektivt förtryck i familjen. Det finns uppgifter om att ett eller flera av flickans syskon också har blivit utsatta för våld av någon i familjen i nio av de 18 fallen. Det finns uppgifter om att ett eller flera av flickans syskon har utsatt flickan för begränsningar, kontroll och/eller psykiskt/fysiskt våld i sju fall.

Vi har särskilt granskat mammans roll i det hedersrelaterade våldet och förtrycket av flickan. I 16 av de 18 fallen framkommer uppgifter om att

flickans mamma/styvmamma⁸ utsatt flickan för upprepad psykisk misshandel. I de två ärenden där mamman inte har en aktiv del i det hedersrelaterade förtrycket av flickan, har flickan vuxit upp ensam med sin pappa eftersom mamman är avliden.

Exempel på mammornas psykiska misshandel av döttrarna kan vara att mamman hotar med att berätta för pappan eller bröder om vad flickan gör eller inte gör och att hon då kommer att bli dödad, misshandlad eller förd ut ur landet. Det handlar i flera ärenden om att flickan hamnar i en lojalitetskonflikt, eftersom hon själv upplevt sin mamma hotas, kränkas och misshandlas av pappan och vet att mamman får skulden för att hon inte betett sig som hon förväntas göra – till exempel att hon har sökt hjälp ifrån socialtjänsten. Detta framkommer av att pappan i flera av fallen skyller dotterns dåliga beteende på mamman. En pappa uppger i samtal med socialtjänsten att flickans mamma har haft grava psykiska problem och att han är rädd att dottern ska ha ärvt dessa, eftersom hon anser att hon själv ska bestämma om skola, hur länge hon får vara ute och vilka hon ska umgås med. En annan pappa uppger under den muntliga förhandlingen att dottern blivit som hon blivit, eftersom mamman dricker alkohol inför barnen, inte kan sköta dem och bara är ute efter att bli omgift.

I åtta ärenden har alltså flickan också utsatts för fysisk misshandel av sin mamma. Det våld som pappan utövat beskrivs som grövre och i bestraffande syfte på grund av att flickan brutit mot föreskrivna regler. Det våld som mamman utövat beskrivs inte vara lika grovt, men mer förekommande och i ”uppfostrande” syfte. Den misshandel som beskrivs är slag på kroppen och i ansiktet, ofta med någon form av tillhygge, nypningar eller att bli dragen i håret.

Inte i något av ärendena är mamman att betrakta som ett stöd eller bundsförvant för flickan, utan hon fungerar istället som den som i första hand upprätthåller det hedersrelaterade förtrycket. Två av de 16 flickor som psykiskt misshandlats av sin mamma, har initialt i utredningen sin mammas stöd i fråga om uppgifterna om att hon utsatts för kontroll och misshandel. Båda dessa mammor tar senare tillbaka sitt stöd och säger att flickan inte talar sanning. Flickornas egen relation till sina mammor är över lag kluven. En del upplever sig stå närmre sina pappor, eftersom det

⁸ I två fall är flickan psykiskt misshandlad av sin styvmamma.

är mamman som utövar det direkta förtrycket och pappan är mer på avstånd och därför upplevs som snällare. Andra fungerar som en sköld mellan pappan och resten av familjen och upplever att de måste skydda mamman och yngre syskon från pappans förtryck.

5.3.4. Arrangerade äktenskap/oskuldstraditioner/könsstypning

I tio av de 18 ärendena framkommer att det inom flickans familj finns traditioner kring arrangerade äktenskap. Sju av flickorna uppger att det finns en tilltänkt make till dem som familjen har lovat bort dem till. En flicka är 13 år, tre flickor är 14 år, två är 15 år och en är 17 år. I de fall där det finns ett planerat giftermål för flickan, så framkommer det att hon inte har känt till när detta bestämts och att hon inte själv fått vara med och välja vem hon ska gifta sig med. För samtliga flickor handlar det om en man bosatt i föräldrarnas hemland och det handlar om uppgörelser mellan två familjer. I två fall är den tilltänkte son till pappans vän. I två fall är han en släkting till flickan. I tre fall framgår det inte klart vem den tilltänkte är. I tre fall framkommer det att giftermålet är nära förestående, eftersom familjen har fått kännedom om att flickan kanske förlorat oskulden. I dessa fall är två av flickorna 15 år och en 13 år.

Tre av flickorna har könsstympats, två av dem är också bortlovade med en man i hemlandet. I de fall där flickan har könsstympats har detta skett i föräldrarnas hemland. För två flickor gjordes detta under en semesterresa då de trott att de skulle åka och hälsa på släkten. Könsstypningen skedde i båda fallen utan att flickan först blivit informerad och de blev båda djupt traumatiserade och insjuknade efter övergreppet. Den ena flickan var 12 år vid övergreppet, den andra var 11 år. I båda fallen var det mamman med hjälp av sin släkt som var den som arrangerade att flickan könsstympades. Hur pappan ställt sig till könsstypningen är oklart. I det tredje fallet anlände flickan till Sverige först efter att hon blivit könsstympad. I hennes fall var pappan den som såg till att könsstypningen genomfördes, mot mammans vilja enligt flickan. Det är oklart hur gammal flickan var vid tillfället för könsstypningen. En flicka uppger att hon hotats av sin mamma att bli könsstympad i hemlandet, hon är också bortlovad i äktenskap med en man i hemlandet.

I två fall finns det ingen uppgift om traditioner kring arrangerade äktenskap, men det framkommer att familjen har starka oskuldstraditioner.

Familjens uppfattning är att att en flicka som inte är oskuld är en hora och att en man uppges ha rätt att förkasta en kvinna som inte är oskuld då hon gifter sig.

5.3.5. Sammanfattning av det våld som utövas

Det våld flickorna har utsatts för är genomgripande. Det kan beskrivas som något som tillhör dessa tonåringars vardagsliv - ett vardagsliv som de i längden inte står ut med. Flickorna har varit utsatta för ett omfattande fysiskt och psykiskt våld, bland annat i uppfostrande syfte. Flickan ska hålla sig till föräldrarnas riktlinjer och bestraffas, om hon inte följer dem.

Sett ur samhällets perspektiv bestraffas flickan för sådana handlingar, som samhället uppmuntrar och bejakar, till exempel att flickan ska vara självständig och har samma möjligheter som pojkar. När flickan bestraffas för att hon deltar i den obligatoriska skolundervisningen, för att hon vill vara med på klassresor, ha en egen fritid, umgås med pojkar på rasterna och på sin fritid, överträder föräldrarna både samhällets grundläggande värderingar och lagarna.

Flickan utsätts också för våld till följd av de traditioner som tillämpas, till exempel arrangerade äktenskap och könsstympning. Att inte själv få välja vem man ska gifta sig med är en form av psykisk misshandel. Fullbordas äktenskapet med tvång, är detta juridiskt sett att räkna som en brottslig handling. Detsamma gäller könsstympning. Även om det för socialtjänstens del inte är fråga om att väcka åtal och föra i bevis att tvångsäktenskap eller könsstympning genomförts, innebär planering för eller att inte skydda dottern mot att sådana traditioner genomförs, något som ska räknas som brister i omsorgen.

Förövarna är både pappan och mamman, de kompletterar varandra. Pappan står för det grövsta fysiska våldet och för dödshoten. Mamman, i en del fall även syskonen, står för den dagliga uppfostran och övervakningen av flickan. Mamman använder oftare indirekta bestraffningsmetoder, mer än direkt fysiska. Hon tycks också vara direkt ansvarig för att flickan inte äventyrar familjens heder och kan själv bestraffas, om hon inte lyckas tukta och kontrollera dottern.

5.4. Övriga förhållanden för flickorna i den hedersrelaterade gruppen

I denna del går vi genom andra uppgifter som framgår av materialet som är av intresse för den fortsatta analysen av de hedersrelaterade ärendena. Dessa rör på olika sätt flickan själv: ålder och bakgrund, familjeförhållanden och flickans situation innan omhändertagandet.

5.4.1. Ålder och bakgrund

Tio av de 18 flickorna är under 15 år vid tidpunkten för länsrättsförhandlingen och därför inte processbehöriga, utan deras talan förs av en ställföreträdare. I undersökningen finns åtta flickor vars familjer helt eller delvis har sin bakgrund i Mellanöstern⁹, sju familjer har sin bakgrund i Afrika, två i Europa och en flicka har asiatisk bakgrund. Två mammor har svensk bakgrund. Fem av flickorna är födda i Sverige, nio utomlands och i fyra fall framkommer det inte om flickan är född i Sverige eller i föräldrarnas hemland. Två av de nio flickorna som är födda utomlands kom som 4-åringar, en som 5-åring, en som 8-åring, en som 11-åring, en som 14-åring och en som 15-åring. I två fall är det oklart när flickan kom till Sverige. Detta innebär att flickan eller någon av hennes föräldrar i alla de 18 ärendena har sin bakgrund i de geografiska områden där det klassiskt patriarkala systemet eller det polygamiska systemet finns representerat (Gruenbaum 2001; Kandiyoti 1988).

5.4.2. Familjeförhållanden

Tio flickor har föräldrar som är separerade/skilda. Alla utom två har hemmavarande syskon. Sex av flickorna bor med både sin mamma och pappa, fem med sin mamma, två med sin pappa, tre av flickorna bor med sin pappa och en styvmamma och två med sin mamma och en styvpappa. De fem som bor med sin pappa eller med pappa och styvmamma uppger, att de inte har någon kontakt med sin biologiska mamma. I två fall är mamman död, i ett fall är det oklart för flickan vem som är flickans biologiska mamma och i två fall får inte flickan ha kontakt med sin biologiska mamma för pappan.

⁹ Mellanöstern är ett politiskt och inte geografiskt område i Sydvästra Asien och Nordafrika (<http://sv.wikipedia.org/wiki/Mellanöstern>).

I de fem fall där flickan bor bara med sin mamma framkommer, att pappan fortfarande har mycket inflytande i frågor som rör flickans uppfostran. Också i de två fall där flickan bor med sin mamma och en styvpappa framkommer, att flickan fortfarande har umgänge med den biologiska pappan. I ett fall berättar flickan att pappan är hemma hos henne, hennes mamma och hennes bror varje dag, trots att han flyttat därifrån sex år tidigare. Mamman förklarar detta med att pappan fortfarande är hennes man och att hon behöver träffa honom. En annan flicka berättar att hennes pappa har en lägenhet på annan ort, men att han mestadels vistas i den lägenhet där hon bor med sin mamma och sina syskon. I ett annat fall uppger flickan att hennes pappa flyttat tillbaka till sitt hemland, men att han trots avståndet fortfarande har inflytande över familjen. Sedan pappan flyttade har den äldste brodern tilldelats pappans roll.

Det förekommer i flera ärenden exempel på mäns överordning och kvinnors underordning i familjen. Exempel är att mamman blir misshandlad av sin son, om hon inte uppträder på rätt sätt, eller att en yngre bror ges makten över kvinnorna i familjen när pappan har flyttat därifrån. I flera fall återfinns exempel på att barnen i familjen anses tillhöra mannen enligt den egna gruppens traditioner. En mamma uppger till exempel att hon har flera barn sedan ett tidigare äktenskap. Hon skilde sig från deras pappa, som behandlade henne illa. Mannen tog barnen och hon fick inte ha fortsatt kontakt med dem. I ett annat fall beskriver en mamma hur hon själv enligt traditionen växte upp med sin pappa när hennes föräldrar skildes, men hon tilläts inte ha kontakt med sin mamma.

Av akterna framgår vidare att de flesta familjerna har ett begränsat socialt umgänge och nätverk utanför den egna familjen. Detta gäller framförallt mammorna, eftersom flera av dem är hemmafruar, sjukskrivna eller arbetsökande. Flera av mammorna uppger också att de känner sig ensamma, isolerade och att de inte förstår samhället som de lever i.

5.4.3. Flickans hälsa innan omhändertagandet

De flesta uppgifter i akten som rör flickans hälsa kommer från skolan, hälso- och sjukvården eller från flickan själv. I tre fall finns inga uppgifter alls i akten, men i de andra (15/18) återfinns uppgifter om fysisk och/eller psykisk ohälsa. Sju av flickorna uppges ha någon form av ätstörning - det handlar om att de inte tycker om att äta, att de inte ökat i vikt under

en längre tid, att de kräks eller att de har ont i magen och därför inte kan äta. Sex av flickorna uppger att de har haft självmordstankar, tre av dem har försökt att ta sitt liv vid ett eller flera tillfällen. Andra uppgifter om fysisk och psykisk ohälsa hos flickorna är sömnstörningar, mardrömmar, huvudvärk, ärr efter självförvållade skador, ryggvärk, att håret har ramlat av, PTSD-diagnos, begynnande psykos, dåligt självförtroende och självkänsla, panikångest, identitetsförlust, ensamhetskänslor, ständig värk efter svår fysisk misshandel och syn- och hörselhallucinationer.

I sex flickors akter framkommer uppgifter om att de uppvisar beteendestörningar och har problem att hantera känslor. Det handlar om utagerande aggressivitet, både verbalt och fysiskt, våldsamhet, att de är impulsstyrda och/eller orädda, att de kritiserar och skyller på andra, norm- och gränslöshet och/eller att de uppfattas som ”farlig för sig själv”. En flicka har fått ADHD-diagnos efter utredning av skolpsykolog, en annan diagnosticeras först med PTSD, men vid en senare utredning bedöms hon ha någon form av utvecklingsförsening och beteendestörning.

5.4.4. Stöd, vård behandling innan omhändertagandet

Fyra av flickorna har erbjudits individuell behandlingsinsats av socialtjänsten, antingen utifrån hemförhållandena eller egen psykisk ohälsa. Endast en av flickorna har tagit del av en sådan behandling. I fall där stöd- eller behandlingsinsatsen för flickan har kommit till föräldrarnas kännedom genom att deras tillstånd krävts, har föräldrarna aktivt motarbetat flickans tillgång till vård. I fem fall har vårdnadshavaren genom att utebli från möten tackat nej till vård med motiveringen att flickan inte är i behov av hjälp. Det förekommer också påtryckningar mot flickan att själv utebli från möten, vilket omöjliggjort genomförandet av insatsen.

Det stöd flickorna haft tillgång till innan ansökan enligt LVU är sådant stöd de kunnat få utan att föräldrarna känt till det eller behövt godkänna det. Nio av flickorna har haft en stödkontakt med skolkurator eller någon form av frivilligorganisation.

En annan faktor som påverkar tillgången till stöd och behandling är att situationen runt flickan misstolkas. Men det handlar också om organisatoriska problem, till exempel vilken form av stöd och behandling flickan är i behov av och vem som ska stå för detta.

Kapitel 6

Gruppen ”övriga oacceptabla förhållanden”

Arton (18) flickors fall uppfyllde således kriterierna för att de ska kunna anses vara ’hedersrelaterade’ fall. De övriga 39 analyseras i detta kapitel. Underlaget för denna bearbetning är domen. Det är endast i ett fåtal ärenden (sex stycken) där vi också har tillgång till socialtjänstens utredning. Varje dom består (se ovan, kapitel 4) av fyra delar:

- 1) socialnämndens ansökan om vård inklusive uppgifter om parterna
- 2) sammanfattning av socialnämndens utredning med bilagor
- 3) redovisning av vad som kom fram under den muntliga förhandlingen i domstolen, samt
- 4) domstolens tillämpning av lagen på de sakförhållandena som domstolen anser vara relevanta, vilket konkluderas i ett beslut.

Det är beskrivningarna i punkterna 2 och 3 som är underlaget för bearbetning i detta kapitel.

Genomgången av domarna för denna grupp startar i beskrivningarna kring vårdnadshavarens situation och agerande i förhållande till flickan. Därefter lyfter vi fram alla beskrivningar som rör misshandel av flickan. Utgångspunkten i denna del är lagens definition av fysisk och psykisk misshandel. Slutligen gör vi en mer summarisk genomgång av andra förhållanden som framkommer av materialet.

6.1. Vårdnadshavarens situation och agerande i förhållande till flickan

När det gäller vårdnadshavarens situation och agerande skiljer vi först ut de fall där det framgår att vårdnadshavaren har egna problem som beskrivs explicit som en grund till bristerna i omsorgen. Hit hör de fall där vårdnadshavaren har missbruksproblem eller lider av psykisk ohälsa. I gruppen ’övriga’ är det tre ärenden som skiljer sig från resten. Detta är fall där vårdnadshavaren tillämpar en auktoritär uppfostran med inslag av misshandel. Det gemensamma i de återstående ärendena är, att vårdnadshavaren inte klarar av situationen. Nedan presenteras denna genomgång, där presentationen börjar med den grupp som till antal är störst.

6.1.1. Oförmåga/passivitet hos vårdnadshavaren

Den största gruppen består av 22 flickor som omhändertas därför att de far illa och vårdnadshavaren inte klarar av situationen. I dessa fall föreligger vad som kan beskrivas som *passivitet* eller *oförmåga i föräldraansvaret*. Nämnden för fram att vårdnadshavaren brister i omsorgen, inte förmår sätta gränser för flickans destruktiva beteende. Förhållanden som förekommer är att flickan inte kan inordna sig regler, tar makten i familjen, våld och/eller hot om våld från flickan mot vårdnadshavaren, att flickan lämnas ensam i bostaden under längre perioder, vagabondering, rymning, kriminalitet/brottslighet hos flickan, uppgifter om någon form av handikapp som inlärningssvårigheter, adhd-diagnos eller förståndshandikapp. Flickan uppges exempelvis ha psykiska problem, missbruksproblem eller att hon umgås med äldre män som hon ”träffat” på nätet och indikationer föreligger om att hon utnyttjas sexuellt av dessa. Socialnämnden menar att vårdnadshavaren har tappat kontrollen och inte längre klarar av att sätta adekvata gränser för dotterns beteende och inte heller vill medverka i de insatser socialtjänsten under lång tid har erbjudit familjen. Socialnämnden för också fram att vissa vårdnadshavare har abdikerat från sitt föräldraskap när de fransagt sig ansvaret för dottern och lämnat över det till socialtjänsten. Denna kategori kallar vi för ’oförmåga/passivitet hos vårdnadshavaren’.

6.1.2. Psykisk ohälsa hos vårdnadshavaren

En grupp om åtta flickor lever med en förälder, som på grund av psykisk ohälsa inte klarar av att ta hand om sitt barn. Vårdnadshavaren sköter inte hemmet och brister både i den psykiska och fysiska omsorgen om sitt barn. Dessutom har flera av flickorna tagit efter vårdnadshavarens beteende. Dessa familjer har socialtjänsten oftast haft insyn i sedan flickan var liten och flera frivilliga insatser har riktats både till flickan och till vårdnadshavaren i form av familjebehandling, terapisaftal och samtalsgrupper. Några av flickorna har också sedan tidigare varit aktuella för vård enligt LVU. I dessa domar framkommer det att vårdnadshavaren hotat att skada sig eller ta livet av sig, att hemmet är misskött, vanvård - till exempel att flickan är utan kläder och mat. I flera av domarna handlar det om en allvarlig relationsstörning mellan föräldern och dottern som resulterat i att dottern mått psykiskt dåligt, skadat sig själv eller försökt begå självmord. Flera av dessa flickor har tappat förtroendet för vuxenvärlden och tycker sig vara övergivna av samhället, eftersom de har vuxit upp i stor misär utan en fungerande förälder. Föräldrarollen skildras här av socialtjänsten

som ett ”uppgivet och abdikerat föräldraskap”, där flickan lämnats till att uppfostra sig själv.

6.1.3. Missbruk hos vårdnadshavaren

Den tredje gruppen består av sex flickor som far illa på grund av att vårdnadshavaren har missbruksproblem. Flickan lämnas ensam, får ta hand om sig själv och mår psykiskt dåligt. Flickan har ofta sökt sig utåt genom att tidvis bo hos mer ”välfungerande” släktingar eller i kompisars familjer. Dessa flickors situation har uppmärksammats av flera runtomkring och hemförhållandena har anmälts både av privatpersoner och av andra myndigheter. I några av fallen har flickan tidigare varit aktuell för LVU-vård.

6.1.4. Auktoritär uppfostran

Den sista gruppen utgörs av tre flickor som far illa på grund av en auktoritär uppfostran med inslag av fysiska bestraffningar. I dessa fall handlar det främst om psykisk misshandel under lång tid i form av kränkningar och/eller nedvärderande av flickans person och förmåga eller uppfostran med inslag av fysiskt våld. I dessa domar förekommer inga brister i omsorgen på så sätt, att hemmet är misskött, att flickan inte fått mat och kläder eller ett ’uppgivet’ föräldraskap. Dessa ärenden har vissa likheter med de hedersrelaterade, beskrivna i kapitlet 5 ovan. Flickorna har begränsningar, men de hänför sig till *ett* område, de är oftast av tillfällig karaktär som ett led i en bestraffning och tar inte sikte på att kontrollera och begränsa flickans kropp och sexualitet.

Tabell 3. Indelning av de 39 ärendena utifrån vårdnadshavarens agerande i förhållande till flickan.

Förhållanden	Stockholms län n=24	Västra Götalands län n=15	Totalt
Oförmåga/ passivitet hos VH	12	10	22
Psykisk ohälsa hos VH	6	2	8
Missbruk hos VH	4	2	6
Auktoritär uppfostran	2	1	3

6.2. Misshandel

I tretton av de fall som sorterats in i ”övrig-gruppen” (39 fall) förekommer beskrivningar av misshandel. Det är bara i tre av dessa tretton fall som Socialnämnden har ansökt om vård på grund av misshandel.

Tabell 4. *Misshandel i ”övrig-gruppen”*

Misshandel	Stockholms län n=24	Västra Götalands län n=15
Socialnämnden har ansökt om vård på grund av misshandel.	3	0
Uppgifter om att flickan misshandlats finns i domen	6	4

Vi tar utgångspunkt i denna indelning. I det följande analyseras de tre fall där socialnämnden sökt om vård på grund av misshandel samt de tio där uppgift finns i domen att flickan har misshandlats.

6.2.1. Ansökan om vård på grund av misshandel

I ett av de tre fallen ansöker socialnämnden om vård utifrån fysisk och psykisk misshandel, brister i omsorgen och/eller annat förhållande i hemmet. Flickan har vuxit upp med sin mamma, som systematiskt misshandlat flickan fysiskt och psykiskt. Flickan har försökt att begå självmord. Vårdnadshavaren hävdar att det handlar om en ”vanlig tonårskonflikt”. Det finns bevisning när det gäller misshandeln då skolsköterskan har sett blåmärken och rivmärken på flickan. Misshandeln är polisanmäld, men förundersökningen läggs ner. Länsrätten fäster emellertid stor tilltro till flickans uppgifter, menar att det finns ingen anledning till att hon skulle ljuga. Länsrätten gör i bedömningen en viktig åtskillnad, då de beviljar vård utifrån fysisk och psykisk misshandel från vårdnadshavaren och en allvarlig relationsstörning mellan mamman och flickan, som är att betrakta som ’annat förhållande i hemmet’. De menar att vård utifrån brister i omsorgen inte är aktuell, eftersom det inte finns några andra brister i omsorgen hos vårdnadshavaren än det som hör till den fysiska och psykiska misshandeln. Vårdnadshavaren ges låg trovärdighet och flickan ges hög trovärdighet. Misshandeln framstår som systematisk och knuten till en auktoritär uppfostran.

I det andra ärendet ansöker socialnämnden om vård utifrån psykisk misshandel och brister i omsorgen på grund av föräldrarnas oförmåga att se till dotterns vårdbehov och annat förhållande i hemmet, det vill säga relationsstörning mellan vårdnadshavare och dotter. Flickan har vuxit upp ensam med en mamma som enligt socialtjänsten lider av psykisk ohälsa. Flickan har haft åttstörningar, skurit sig själv och uttryckt suicidtankar. Vårdnadshavaren har systematiskt varit kylig och avståndstagande mot dottern. Flickan har fått höra att allt dåligt i vårdnadshavarens liv beror på henne och att mamman önskade att dottern aldrig fötts. Vårdnadshavaren uppges sätta sina egna behov före dotterns. Dottern fick inte umgås med kompisar eller ha roligt när hon var liten. Det viktigaste var att vårdnadshavaren var lycklig. Den psykiska misshandeln är inte polisanmäld, det framkommer inte heller om socialtjänsten har diskuterat polisanmälan. Länsrätten beviljar vård utifrån brister i omsorgen och 'annat förhållande i hemmet'. Här framstår den psykiska misshandeln av flickan främst vara knuten till vårdnadshavarens psykiska ohälsa.

I det tredje fallet ansöker socialnämnden om vård utifrån missbruk, socialt nedbrytande beteende, fysisk och psykisk misshandel, brister i omsorgen och annat förhållande i hemmet. Vårdnadshavaren uppges ha tvångstan- kar. En allvarlig relationsstörning mellan mamman och dottern ska föreligga. Flickan har skurit sig. Vårdnadshavaren har hotat att ta livet av sig. Misshandeln är inte polisanmäld och det framkommer inte om detta har diskuterats. Länsrätten menar att vårdnadshavaren utsätter dottern för brister i omsorgen på grund av sina vanföreställningar och att flickan levt under otrygga förhållanden. Vårdnadshavaren har också utsatt dottern för fysisk och psykisk misshandel och relationsstörningen dem emellan är att betrakta som 'annat förhållande i hemmet'. Bristerna i omsorgen anses ligga till grund för flickans missbruk, varför även 3 § LVU är tillämplig. Också i detta ärende framstår misshandeln av flickan främst vara knuten till vårdnadshavarens psykiska ohälsa.

6.2.2. Fall av misshandel där misshandelsrekvisitet inte åberopas

I de tio ärenden där uppgifter om misshandel av flickan nämns i socialtjänstens utredning, men där ansökan inte görs utifrån detta rekvisit, ser misshandeln olika ut. En flicka har vid flertalet tillfällen blivit slagen och kränkt av sin vårdnadshavare, en misshandel som framstår som knuten till vårdnadshavarens psykiska ohälsa. En flicka blir systematiskt slagen och

kränkt i första hand av sin mamma. Här framstår den fysiska och psykiska misshandeln av flickan som ett inslag i en auktoritär uppfostran. En annan flicka har blivit utsatt för våld av en av sina vårdnadshavare, också i detta fall som ett led i en auktoritär uppfostran. I ett ärende har flickan blivit hotad och slagen av sin mamma och sin bror. I detta fall framgår av socialtjänstens utredning att det förekommit misshandel mellan flera familjemedlemmar och att den misshandlande vårdnadshavaren har missbruksproblem. I ytterligare ett ärende har flickan blivit kränkt, ryckt i håret och fått smisk av sin mamma. Misshandeln framstår i detta ärende främst vara knuten till en oförmåga hos vårdnadshavarna. I två ärenden har flickorna haft verbala konflikter med sina mammor och misshandlats av vårdnadshavarens sambo. I tre ärenden framkommer uppgifter om att vårdnadshavaren och flickan varit inblandade i fysiska konflikter och slagit varandra vid ett enstaka tillfälle.

I inget av dessa tio ärenden, där våld beskrivs ha förekommit samtidigt som socialnämnden ansöker om vård utifrån andra rekvisit, framgår av utredningen att socialtjänsten har diskuterat eller ens tagit ställning till huruvida en polisanmälan ska göras.

6.2.3. Sammanfattning

De tretton flickorna har utsatts för kränkningar och våld av olika slag. I åtminstone sex av fallen har misshandeln pågått under längre tid. I fyra av ärendena är det fråga om enstaka fall av misshandel.

6.3. Summarisk genomgång av övriga förhållanden (39 fall)

- I 35 av de 39 fallen har socialtjänsten haft kännedom om flickan innan den aktuella ansökan/anmälan som föranlett omhändertagandet.
- 25 flickor har rymt hemifrån och/eller kastats ut hemifrån av sina föräldrar.
- Socialnämnden ansöker om vård i flera fall på grund av flickans beteende i kombination med brister i hemförhållandena, i 25 av de 39 fallen.
- 25 flickor uppges av socialtjänsten ha problem med att inordna sig till vuxnas regler och en stor del av dessa flickor uppges ha makten i familjen.

- 23 flickor har ett självskadebeteende i form av självmordsförsök, anorexia eller att de har skurit sig.
- 22 flickor har växt upp ensamma med sin mamma med en frånvarande pappa. I dessa ärenden finns inte flickans relation till pappan beskriven i domen oavsett lagligt vårdnadsförhållande.
- Ett fåtal av vårdnadshavarna och flickorna har utländsk bakgrund.

6.4 Övergripande mönster

De förhållanden som beskrivs gällande flickornas livssammanhang i gruppen där det inte föreligger en hedersrelaterad problematik stämmer väl överens med de som lyfts fram i forskning kring utsatta barn/ungdomar inom den sociala barnvården. De flesta flickorna är väl kända av de sociala myndigheterna och deras situation har flera gånger varit aktuell för utredning. Ett övergripande mönster för gruppen som helhet är att flickan har ett för stort ansvar för sitt eget liv, hon lämnas vind för våg. Detta gäller även för de flickor där vårdnadshavaren har missbruksproblem eller problem med sin psykiska hälsa och inte enbart i de ärenden där föräldraskapet är passivt och vårdnadshavaren abdikerat.

På samma sätt som i flera tidigare studier, är det också i detta material främst mammorna som blir utsatta för granskning och utredning av socialtjänsten (Pettersson 2003). De flesta flickor i gruppen har växt upp med en ensamstående mamma. Det framstår som att pappan har haft en passiv eller helt frånvarande roll i vårdnaden av dottern i de ärenden där mamman är ensam boendeförälder. I flera av utredningarna framkommer ingenting om pappans relation till flickan trots att föräldrarna har delad vårdnad.

När det gäller flickornas möjlighet till stöd från samhället, har socialtjänsten ofta haft insyn i familjerna sedan lång tid tillbaka. I merparten av ärendena har socialtjänsten långtgående dokumentation om flickans situation, flickan och vårdnadshavaren har ofta haft flera olika stödsatser. I domarna förekommer också bedömningar av flickan och vårdnadshavare från flera professionella referenter. Trots att deras situation har varit länge och väl känd av flera vuxna runtomkring, rapporteras att flera av flickorna känner att de inte fått hjälp eller stöd. Detta gäller främst de flickor som har vuxit upp ensamma med en förälder med missbruksproblem eller psy-

kisk ohälsa. Flera av flickorna vittnar också om att de känner sig övergivna och glömda av vuxenvärlden. De hade till exempel velat bli placerade utanför hemmet tidigare, men mamman och/eller pappan har kämpat för att hon ska bo kvar hemma, trots att det inte fungerat enligt flickan.

I flera fall framgår att flickan har haft andra viktiga personer i sitt nätverk som hon har kunnat vända sig till när hemförhållandena blivit för svåra. När det gäller samhällets bemötande av dessa flickor och deras berättelse tillskrivs de ofta stor trovärdighet och får mycket stöd från de sociala myndigheterna. I domslutet läggs stor vikt vid flickornas egen berättelse vid den muntliga förhandlingen.

Merparten av flickorna har när de kommit upp i tonåren utvecklat egna problem i form av utagerande destruktiva handlingar eller självskadebeteende. Med ' eget beteende ' menas i domarna att flickan har problem med missbruk, kriminalitet, aggressivitet, olämpliga kontakter med män och "vagabondering". Att flickan har ett självskadebeteende som åtstörningar, att skada sig eller självmordsförsök är i domarna tydligare knutet till hemförhållandena och ses som en reaktion på vårdnadshavarens problem - att flickan "ärvt" dessa. De mer utagerande beteendena knyts inte lika starkt till hemförhållandena.

I flera domar är hemförhållandena och föräldrarnas agerande sparsamt beskrivna. Istället beskrivs flickan vara problemet. Man ser här en tendens till att problemen individualiseras av socialtjänsten. Många av flickorna har haft kontakt med BUP, men få har en tydlig diagnos: Trots detta används i akterna uttryck som "aspergerliknande" eller "misstänkt utvecklingsförsening". Föräldrarnas agerande framställs relativt försiktigt i fråga om att deras bristande omsorgsförmåga, eftersom flickan sägs ha utvecklat egna destruktiva beteenden, en situation där föräldern inte lyckats motivera henne till vård alternativt haft kontroll över var hon befunnit sig eller sett till att hennes beteende förändrats.

I dessa fall förekommer beskrivningar av begränsningar och misshandel av flickan i relativt liten utsträckning i akterna. Det socialnämnden lyfter fram i sin ansökan i flertalet fall är att föräldrarna har brustit i omsorgen, eftersom de inte kunnat sätta tydliga gränser. I de fall flickan har begränsats av vårdnadshavaren, har syftet inte varit att skydda flickan från

obevakad kontakt med män eller med ett samhälle som av föräldrarna upplevs som farligt.

Endast i tre av de 39 ärendena har socialnämnden ansökt om vård enligt LVU utifrån misshandel av flickan. Trots detta framkommer i tio ärenden uppgifter om att flickan har misshandlats psykiskt eller fysiskt. Det som kännetecknar misshandeln i dessa fall är att den i första hand utförs av mamman och att det ofta handlar om en relationsstörning mellan mamman och dottern, där mammans missbruk och/eller psykiska och fysiska ohälsa gör att dottern utsätts för våld och/eller hot och kränkningar. Den psykiska misshandel som beskrivs är enstaka kränkningar, avståndstagande och att mamman hotar att ta livet av sig om flickan berättar om hemsituationen för socialtjänsten. I tre fall är den psykiska misshandeln systematisk. Dessa tre flickor har under lång tid misshandlats främst psykiskt men också fysiskt av sin vårdnadshavare. Det som kännetecknar flickornas situation är, som tidigare nämnts att de har utsatts för en auktoritär uppfostran och bestraffats när de enligt vårdnadshavaren inte har presterat tillräckligt, till exempel i sitt uppförande eller skolgång. Det finns dock inga uppgifter om att misshandeln av flickorna är knuten till deras sexualitet och de är heller inte kontrollerade i syfte att hålla dem borta från möten med pojkar/män.

Genomgången av de fall där det *inte* föreligger en hedersrelaterad problematik bekräftar aktuell forskning om föräldrar och ungdomar socialtjänsten kommer i kontakt med. Barn omhändertas i hög utsträckning på grund av vårdnadshavarens brister i omsorgen, till följd av exempelvis missbruksproblem eller psykisk ohälsa (Hydén 1995, Lundström 1993, Petersson 2006, Sundell & Karlsson 1999). Just dessa problem förekommer också hos vårdnadshavarna i 14 av de 39 fallen.

Mer än hälften av flickorna i gruppen 'övriga' omhändertas då de har utvecklat ett eget destruktivt beteende. Vårdnadshavarna uppges brista i omsorgen eftersom de inte förmår att stötta och skydda flickan i denna utveckling, ofta på grund av egen maktlöshet (Hessle 2003). Det kan handla om att vara ensamstående mamma, låginkomsttagare och ha ett litet nätverk. Endast i tre av flickornas fall ansöker socialnämnden om vård på grund av misshandel. Dessa förhållanden bekräftas också, då det egna beteendet hos tonåringar var den vanligaste utredningsorsaken, medan

omsorgsbrister var mindre vanligt och övergrepp ovanligt (Sundell, Egelund, Andréé Löfholm & Kauntitz 2007). Som nämndes i kapitel 2 görs det traditionellt ingen uppdelning mellan aktiva och passiva övergrepp från vårdnadshavarens sida (Sundell & Egelund 2000). Vid vår analys av vårdnadshavarens agerande mot de unga flickorna framkom att vårdnadshavaren i få av fallen hade utsatt flickan för aktiva övergrepp.

Kapitel 7

Socialtjänstens förståelse av hedersrelaterat våld och förtryck

Nedan följer en belysning av socialtjänstens förståelse av det hedersrelaterade våldet och förtrycket i de 18 ärenden som vi kategoriserar som 'hedersrelaterade'. Akterna som gått igenom består av handlingar som förekommit i målet, rättsens dom och protokoll från den muntliga förhandlingen. Den största delen utgörs av socialtjänstens utredning gällande ansökan om vård enligt LVU. Materialet presenteras genom beskrivningar utifrån akterna där vi fokuserar på socialtjänstens villkor under utredningsperioden och på socialtjänstens förståelse av flickans situation, framförallt av det våld hon har utsatts för. Därefter gör vi en genomgång av länsrättens avslag och avslutningsvis tar vi upp två fallbeskrivningar. I det ena har socialtjänsten ett vuxenperspektiv och i det andra ett ungdomsperspektiv. Genomgången är av beskrivande karaktär.

7.1. Rättsliga grunden för beslutet

Socialnämndens ansökan till länsrätten om ett tvångsomhändertagande sker i första hand med stöd av 2 § LVU på grund av brister i hemförhållandena. Detta är fallet i 14 av de 18 ärendena. I tre ärenden ansöker socialnämnden om att få göra omhändertagandet med stöd av både brister i hemförhållandena, 2 § LVU och på grund av eget beteende hos flickan, 3 § LVU. I ett fall ansöker socialnämnden enbart utifrån flickans beteende. Detta ändras emellertid av domstolen som anser att bristerna i hemförhållandena är den viktigaste anledningen till omhändertagandet. Denna dom är en av de två domar som vi presenterar avslutningsvis i kapitlet. I två ärenden avslår domstolen socialnämndens ansökan om ett omhändertagande. I ett fall avslår länsrätten ansökan om vård på grund av brister i hemförhållandena, men beviljar i stället vård utifrån flickans egna beteende.

7.2. Om socialtjänstens villkor

7.2.1. Socialtjänstens utredningssituation

Socialtjänsten saknar tidigare kännedom om flickan i tio av de 18 ärendena. I åtta fall sker ett omedelbart omhändertagande initialt i socialtjän-

tens utredning. De flesta av anmälningarna görs av skolan på uppdrag av flickan själv. Inledningsvis uppger alla de 18 flickorna att de har blivit utsatta för begränsningar och misshandel i någon form av föräldrarna. Flickan sitter i flera fall hos skolkuratoren och vägrar gå hem när anmälan till socialtjänsten görs. Mot denna bakgrund kan utredningsarbetet vara akutstyrt.

Utredningssituationen präglas i merparten av utredningarna av att flickans lämnade uppgifter om våld inte bekräftas av föräldrar eller syskon. Andra utredningssvårigheter som lyfts fram av socialtjänsten är att föräldrar inte velat komma på möten, inte vill svara på vissa frågor, att de har uppträtt aggressivt, att de känt sig kränkta och ifrågasatta, att det förekommit hot mot flickan och att det har varit svårt för handläggaren/handläggarna att få tala med olika familjemedlemmar var för sig. Socialtjänsten lyfter också fram svårigheten med att få tag på referenter. Familj och släkt vill inte lägga sig i och det finns få andra som känner till flickans situation. Det kan vara lov och skolan, som ofta är socialtjänstens enda möjliga referent gällande flickans situation, har stängt.

När det gäller vilka som ska höras i utredningarna varierar det kraftigt. I de flesta ärendena hörs flickan, föräldrarna och skolan. I få av ärendena hörs flickans syskon och andra släktingar eller vänner till familjen eller till flickan. I tre av utredningarna förs flickans eget destruktiva beteende fram som något som försvårar utredningen. Det kan handla om att hon rymmer, har svårt att anpassa sig till regler i jourhemmet eller att komma till möten under utredningstiden.

7.2.2. Skydd av flickan under utredningstiden

Elva av flickorna skyddas inte initialt i utredningen, trots att det framkommer av akten att flera av flickorna själva har velat bli placerade i skyddat boende. I stället placerar socialtjänsten fem av dessa elva flickor hos en släkting eller vän till föräldrarna. Det finns fall där flickan placerats hos släktingar mot hennes uttryckliga vilja. I ett av de fall där flickan släktingplaceras hotas familjen hon placerats hos till döden, vilket gör att de har svårigheter att ha henne kvar. I ett annat fall kan inte familjen ha flickan kvar eftersom de inte kan upprätthålla de regler runt flickan som föräldrarna kräver. I ett annat fall blir flickan placerad hos en släkting, där hon uppmanas att ta tillbaka sin berättelse. Av akten framkommer att flickan egentligen ville bli placerad i jourhem, men att hon blev övertalad

av socialjouren till en släktingplacering. Vid den muntliga förhandlingen för föräldrarna fram, att flickan var placerad hos slakten under det första dygnet utan att hon blev hämtad eller hotad.

Nästan alla flickor har haft kontakt med familjen under utredningstiden. Kontakten har inte varit reglerad i de flesta fall. Med detta menas att flickan träffat, läst brev, talat i telefon eller mailat med familjemedlemmar på egen hand utan att det framgår om hon har haft något stöd av någon annan utanför familjen, innan eller efter.

Sju av flickorna placeras i skyddat boende initialt i utredningen. Av dessa sju flickor har dock flertalet kontakt och ett visst umgänge med familjen under utredningstiden. Av akten framkommer att minst två av dessa flickor själva beslutar sig för att inte längre läsa brev eller tala med familjen, eftersom det får dem att må dåligt.

I 13 ärenden framkommer att familjen vid kontakt med flickan direkt eller indirekt utövat påtryckningar mot henne efter det att utredning inletts. I tre flickors fall framkommer uppgifter om att en förälder eller släkting sökt upp dem i deras boende och hotat dem. Andra har fått ta emot döds-hot via telefonsamtal eller mail. Hot om utfrysning och exil förekommer. Andra påtryckningar som förekommer är att en förälder eller släkting uppges ha dött eller blivit dödssjuk och flickan uppges bära skulden till detta. Vidare förekommer att mamman hotar med att ta livet av sig eller att hon eller syskonen kommer att bli utsatta för våld om inte flickan tar tillbaka det hon sagt. Det förekommer också att yngre syskon tar kontakt med flickan och säger att de saknar henne, att de mår dåligt och vill att hon ska komma hem.

7.2.3. Flickorna förminskar eller tar tillbaka uppgifter

Inledningsvis bekräftar alla flickor uppgifter om misshandel och våld. Under utredningens gång tar så många som 12 av flickorna helt eller delvis tillbaka dessa uppgifter. Då flickan tar tillbaka de lämnade uppgifterna är det socialtjänsten som bedömer om de ska driva vidare utredningen. Det finns olika förhållningssätt hos socialtjänsten när det gäller att hantera utredningssituationen, om flickan väljer att ta tillbaka uppgifter eller inte längre står för det hon har sagt. I ett fall menar socialnämnden att de tidigare lämnade uppgifterna om misshandel är trovärdiga och att ansö-

kan om vård ska fortgå, trots att flickan själv inte vill stå för uppgifterna eller ansökan längre. I ett annat ärende vill flickan ta tillbaka de lämnade uppgifterna inför förhandlingen och flytta tillbaka hem. Socialnämnden för dock under den muntliga förhandlingen fram att detta måste ses mot bakgrund av de starka skuld känslor hon känner mot mamman.

Det finns också exempel på socialtjänstens familjeperspektiv när flickan tar tillbaka uppgifterna. Det kan handla om att man då låter flickan flytta hem igen, utan att det är tydligt hur hon kommer att skyddas från att misshandlas igen, begränsas, giftas bort eller skickas till hemlandet. Fem av flickorna flyttar under LVU-processen tillbaka till familjen. Följande fall visar på ett bristande ungdomsperspektiv hos socialtjänsten.

En flicka rymmer hem från sin jourplacering under LVU-processen. Hon har tidigare försökt att ta sitt eget liv vid flera tillfällen på grund av det våld och de begränsningar hon har varit utsatt för. Flickan uppger till socialtjänsten att pappan har varit lugn sedan hon kom hem. Hon säger att hon är uppfostrad till att vara rädd och ha respekt för sin pappa. Hon är inte rädd för att bli slagen. Hon har 'koll' på vad som förväntas av henne och vad som är rätt och fel. Så länge hon följer detta så är det inga problem. Flickan beskriver att situationen i hemmet fortfarande är intensiv och 'för mycket' ibland, men hon har strategier för det. Enligt socialtjänstens bedömning lever flickan under pressade förhållanden i hemmet. Vården enligt LVU har dock inte kunnat genomföras på ett tillfredsställande sätt eftersom hon upprepade gånger har rymt hem, varför ansökan tas tillbaka av nämnden.

I ett annat fall uppger flickan inför förhandlingen i länsrätten att hon behöver psykologstöd. Hon känner sig bevakad och osäker, det är oerhört pressande. Hon uppger att den värsta mardrömmen för henne skulle vara att det inte blir LVU och att hon tvingas återvända till föräldrarna. Hon uppger att hon vill ha en framtid och klara sig själv och leva sitt liv, inte som föräldrarna bestämmer. Länsrätten förordnar att flickan skall beredas vård enligt LVU då hon ständigt bevakats och kontrollerats av sina föräldrar. Länsrätten bedömer också att det finns en adekvat oro hos flickan att hon ska komma att bli bortgift mot sin vilja. Flickan blir efter länsrättsförhandlingen uppsökt och hotad av en manlig släkting i sitt boende och omplaceras därför i skyddat boende. Flickans föräldrar överklagar domen

till kammarrätten. Socialnämnden inkommer med en skrivelse om att vården enligt LVU ska upphöra, eftersom den inte längre behövs. Flickan känner sig lugnare och tror inte att vård enligt LVU behövs. Hon är inte längre rädd för sin släkt och familj. Vården fortsätter på frivillig väg och föräldrarna återkallar sin överklagan till kammarrätten. Det framgår emellertid inte tydligt på vilket sätt hemförhållandena har förändrats och hur socialtjänsten planerar att arbeta med familjen.

7.2.4. Ord mot ord-situation och motstridiga intressen

Av genomgången framkommer att de motstridiga intressen som finns i gruppen främst är mellan de enskilda parterna flickan och hennes vårdnadshavare, inte mellan flickan och socialnämnden. I 15 av de 17 ärenden där nämnden ansöker om vård utifrån hemförhållandena vill flickan också ha vård. I 14 av fallen bestrider vårdnadshavarna helt eller delvis att flickan ska beredas vård utifrån hemförhållandena. När det gäller flickornas närvaro vid den muntliga förhandlingen närvarar tre av dem personligen. En av de tre möter sina vårdnadshavare i rätten.

Vårdnadshavarna deltar emellertid i högre utsträckning. I 15 av de 18 fallen deltar en eller två vårdnadshavare vid den muntliga förhandlingen. I föräldrarnas argumentation vid den muntliga förhandlingen lyfts flickans bristande trovärdighet fram. Föräldrarna menar att flickan ljuger, att hon är manipulativ, lättledd, lättlurad, oförsämd, att hon har ett eget accelererande destruktivt beteende, att hon är bortskämd, att hon skolkar, röker, att hon är ute på kvällarna, att hon har ett tonårsbeteende eller att hon har livlig fantasi. Nämnden och flickans ställföreträdare och/eller offentliga biträde har inte samma argumentation kring föräldrarnas trovärdighet under den muntliga förhandlingen. I minst en av domarna lyfter rätten fram att det förhållandet, att flickan inte är närvarande och med egna ord berättar om missförhållandena, får inverkan på deras bedömning om misshandel har förekommit eller ej. Därmed ges föräldrarna, som närvarar vid förhandlingen, tolkningsföreträdet.

I få ärenden lyfts orsaken till att flickan inte deltar vid förhandlingen fram. Om det är så att flickan aktivt valt att inte medverka vid den muntliga förhandlingen på grund av en stark rädsla för att möta den eller de hon har blivit hotad och misshandlad av, så är det ett viktigt förhållande att lyfta fram för nämnden eller hennes ställföreträdare och/eller offentliga biträde.

Att flickan uppvisar en stark rädsla inför vårdnadshavaren är något som rätten väger in i trovärdighetsbedömningen av flickan i flera fall. Andra förhållanden som rätten lyfter fram gällande trovärdighetsbedömning av flickans lämnade uppgifter är, om hennes berättelse upplevts trovärdig av andra professionella och att hon beskrivit samma förhållanden för flera olika aktörer. Tilltron stärks av att hon öppet berättat om sitt öde och sin situation, trots att hon sannolikt upplever stark press från föräldrar och närstående släkt. Det kan också handla om att hon lider av psykisk ohälsa med självmordstankar eller hopplöshetskänslor till följd av hemförhållandena. I en del ärenden lyfter rätten fram att vårdnadshavarnas bristande trovärdighet eller tillförlitlighet också vägts in i bedömningen. Det kan handla om att vårdnadshavaren tidigare inte klarat av att genomföra en behandling, att man nekat flickan behandling eller att en av vårdnadshavarna säger sig kunna skydda flickan från den andra vårdnadshavaren, men tidigare misslyckats med detta.

7.2.5. Sammanfattning i punktform av processer kring utredningen

- Socialtjänstens handläggare har samarbetsproblem med föräldrarna.
- Handläggarna har kort om tid, flera av flickorna är helt 'nya' för socialtjänsten.
- Handläggarna har svårt att få tag i referenter, ord står mot ord.
- Flickorna skyddas inte initialt.
- Flickorna hotas, skuldbeläggs och pressas av släkten.
- Flickorna ger upp, tar tillbaka eller förminskar lämnade uppgifter.

7.3. Socialtjänstens förståelse av våldet och den hedersrelaterade kontexten

7.3.1. Förståelse av misshandel

I alla 18 ärenden framkommer uppgifter i akten om att flickan utsatts för upprepad psykisk och/eller fysisk misshandel. I 14 av de 18 ärendena ansöker socialnämnden om vård utifrån fysisk och/eller psykisk misshandel. I fem av fallen avslår rätten ansökan gällande misshandel. Polisanmälan görs i nio av de arton fallen. Vem som står för anmälan framgår i få av akterna. Av de nio polisanmälningarna läggs förundersökningen ner i alla fall utom ett, där åtal väcks.

I Västra Götaland har polisanmälan gjorts i fyra av de fem fall där socialnämnden ansöker om vård på grund av misshandel. Ett ärende går till åtal och fällande dom, medan de andra tre förundersökningarna lagts ner då brott inte kunnat styrkas¹⁰. I åtta av de tretton domarna gällande hedersrelaterat våld i Stockholms län, ansöker socialnämnden om vård delvis på grund av misshandel. I fem av fallen har misshandeln av flickan polisanmälts. Åtal har inte väckts i något fall. Förundersökningen har lagts ner, eftersom det av olika anledningar inte gått att styrka att brott har skett¹¹. I ett av fallen framgår det av akten att flickan inte velat bekräfta de lämnade uppgifterna vid en eventuell polisanmälan.

I Stockholms län bedömer länsrätten i fyra av de åtta fallen att det inte går att styrka att misshandel har förekommit, eftersom det handlar om en ordmot-ordsituation mellan flickan och vårdnadshavaren. Det framstår som relativt svårt att få igenom en ansökan utifrån rekvisitet misshandel, beviskraven för fastställandet av misshandel tycks högt ställda.

I Västra Götalands domar rörande misshandel menar domstolen att misshandeln är styrkt i alla fallen. Dock avslås ansökan om tvångsomhändertagandet i ett av ärendena när hemförhållandena anses ha förändrats. Att rätten i Västra Götaland i högre grad bedömer att misshandeln är styrkt, skulle kunna bero på att socialnämnden oftare polisanmält misshandeln och att misshandeln bekräftas av andra runt omkring. I de sammanlagt nio fall där misshandeln av flickan polisanmälts, har åtal väckts i ett ärende. Förundersökningen har i resterande åtta ärenden lagts ner, då brott ej kunnat styrkas. Detta visar på en svårighet i dessa ärenden vilket vi återkommer till nedan. I ett ärende framkommer att socialnämnden feltolkar vad nämnden har till uppgift att bevisa. I bedömningen står att flickans uppgifter ska tas för sanna, åtminstone tills polisens utredning kan visa om hennes uppgifter är felaktiga. Denna bedömning görs, trots att nämnden egentliga uppgift är att förhålla sig till och bedöma om det finns sådana brister i hemförhållandena, att de utgör en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Nämnden behöver inte följa de straffrättsliga beviskraven gällande om misshandel av flickan bevisligen har inträffat eller ej.

¹⁰ Uppgift från Polisen i Västra Götalands län 2008-03-14.

¹¹ Uppgift från Polisen i Stockholms län 2008-03-14.

7.3.2. Våld mot andra familjemedlemmar

Tolv av de 18 flickorna har upplevt sin mamma och/eller en äldre kvinnlig släkting systematiskt bli utsatt för våld av pappan eller bröder. Det finns uppgifter om att ett eller flera av flickans syskon också har blivit utsatt för våld av någon i familjen i nio av de 18 akterna. I sju fall finns också uppgifter om att ett eller flera av flickans syskon har utsatt henne för begränsningar, kontroll och/eller psykiskt/fysiskt våld, men i bara enstaka fall hörs flickans syskon.

I 16 av de 18 ärendena har flickan minderåriga hemmavarande syskon. I sex av fallen framkommer det att flickans syskon har varit aktuella för utredning eller kommer att utredas på grund av hemsituationen. I resterande tio fall framkommer det inte om syskonens situation kommer att utredas eller har utretts. I fyra av dessa fall finns uppgifter från flickan eller andra, att syskonen också har blivit misshandlade och/eller är de som har misshandlat flickan. I övriga sex ärenden framkommer inget mer om syskonens situation än deras ålder och vilka som bor hemma. I ett ärende framkommer det tydligt att flickan själv reagerat över att syskonen inte blivit skyddade. Under den muntliga förhandlingen framför flickans ombud att flickan hävdar att alla syskonen har varit utsatta för samma behandling som hon själv. Flickan är väldigt upprörd över att de yngre syskonen inte blivit placerade i skyddat boende av socialtjänsten. Hennes syskon har under utredningen bött tillsammans med den förälder som utsatt flickan för misshandel, kontroll och könsstympning. Två av flickans syskon har också blivit könsstympade.

7.3.3. Begreppet heder och riskbedömning

I tre av 18 ärenden har socialtjänsten i sin analys och bedömning kopplat det våld, den kontroll, begränsningar och hot som flickan utsatts för till begreppen 'heder' respektive 'utsatta flickor i patriarkala familjer'¹². I ett ärende – som vi analyserar mer ingående nedan (7.5.3) – återfinns för första gången exempel på att socialtjänsten anlägger ett ungdomsperspektiv på flickans situation. I det andra ärendet nämner socialnämnden i sin problemanalys hedersrelaterade situationer och att dessa kan göra flickorna beredda på att gå med på att bli utsatta för vissa saker för att

¹² Utsatta flickor i patriarkala familjer var det begrepp den socialdemokratiska regeringen använde.

slippa värre straff. Socialnämnden för fram att detta kan ligga bakom att dottern tar tillbaka uppgifterna om misshandel, när hon märker att mamman inte stöttar henne och att hon står ensam. I det tredje fallet refererar socialnämnden i sin bedömning till ”Rätten till sitt eget liv” (2002:13). De patriarkala strukturerna lyfts fram och socialnämnden bedömer att den aktuella flickan hör till den grupp flickor som utsätts för denna kontroll.

I sju andra ärenden framkommer att det är andra aktörer än socialtjänsten som förklarar eller bedömer våldet som hedersrelaterat. Det kan vara att en frivillig organisation, polis, skola eller BUP uppger att de är oroliga för att flickan är utsatt för hedersrelaterat våld, att det i utredningen framkommer att släktingar hotat att hedersmörda flickan eller att flickan själv uppger att hon är rädd för att bli dödad då hon kränkt sin familjs heder. I de övriga åtta ärendena förekommer inte begreppet heder på något sätt i akten.

Den riskbedömning som görs av socialtjänsten belyser i första hand risk- och skyddsfaktorer gällande barns utveckling eller föräldrars omsorgsförmåga. Exempel på skyddsfaktorer hos flickan som lyfts fram i socialtjänstens utredning kan vara förmåga och kraft, social kompetens, mammans kärlek, kommunal skolgång. Exempel på riskfaktorer kan vara psykisk och fysisk misshandel, isolering, brist på avspeglningar eller att uppleva sin mamma bli utsatt för våld. I fall där misshandeln polisanmälts, framkommer inte hur polisen bedömt risken för våld mot flickan.

I en utredning analyserar socialtjänsten maktförhållandena i familjen och vad som styr hur familjen behandlar flickan. I samma utredning refereras det också till en handlingsplan gällande hedersrelaterat våld. Detta görs bara i *en* utredning, vilket diskuteras nedan (7.5.3.). Inte i någon av socialnämndens ansökningar om vård utifrån psykisk misshandel används lagens förarbeten för att förtydliga rekvisitet och knyta det till flickans situation. Inte i någon utredning refereras till handlingsplaner vid fall av barnmisshandel eller kvinnofridsbrott.

Inte i någon av domarna förekommer begreppet heder i länsrättens bedömning av en rättslig representant. I ett ärende nämns begreppet indirekt, då den aktuella flickan haft kontakt med en verksamhet som arbetar med flickor utsatta för hedersrelaterat våld. Inte i någon av länsrättens

bedömningar används förarbetena kring rekvisitet psykisk misshandel om barn eller unga som växer upp under hot från sin familj.

7.3.4. Sammanfattning i punktform av socialtjänstens förståelse av det hedersrelaterade våldet

- Våldet förstås och beskrivs inte som hedersrelaterat.
- Hot, våld, förtryck och begränsningar ses fragmentariskt och inte sammansatt.
- Den kollektiva aspekten lyfts inte fram, socialtjänsten ser inte att det handlar om flera förövare i familjen.
- Syskonens situation uppmärksammas inte, socialtjänsten lyfter inte fram att de också kan vara utsatta för våld eller själva vara förövare.
- Handlingsplan gällande hedersrelaterat våld har inte använts.
- Riskbedömning av det hedersrelaterade våldet görs inte.

7.4. Avslag gällande hemförhållandena

Länsrätten avslår vård enligt LVU utifrån hemförhållandena i tre av de 18 ärendena. I det första avslaget tar flickan under utredningen tillbaka de tidigare lämnade uppgifterna om misshandel och övergrepp. Hon motsätter sig bifall till socialnämndens ansökan om vård utifrån hemförhållandena. Nämnden, å sin sida, framför att flickan troligtvis tagit tillbaka uppgifterna eftersom hon inte har sin mammas stöd. Nämnden betonar emellertid att hedersproblematikens roll och olika släktingars inflytande inte hunnit utredas tillräckligt, därför vill de säkra vården genom ett omhändertagande enligt LVU. Länsrätten, å sin sida, anser att flickans uppgifter är trovärdiga och stöds av anmälningarna, att styvpappan tidigare dömts för liknande handlingar och att hans förklaringar inte är trovärdiga. Socialnämndens ansökan avslås ändå med motivering att förhållandena förändrats, eftersom mamman separerat från styvpappan, att hon är positiv till att samarbeta med socialtjänsten och att hon förmår skydda barnen från styvpappan.

I det andra ärendet tar flickan tillbaka delar av sin berättelse. Länsrätten menar att det inte är rättens sak att i allmänhet ange vilka villkor och krav i en familjerelation som är rimliga. Alltför långtgående inskränkningar

av ett barns frihet och möjlighet till personlig utveckling kan dock utgöra brister i omsorgen alternativt psykisk misshandel. Länsrätten menar att det framkommit att flickan och hennes pappa har olika uppfattningar om vad som är rimliga regler i en familj och vad som hände vid det tillfället då pappan ska ha slagit flickan. Länsrätten finner det inte styrkt att flickans hälsa och utveckling riskeras på grund av hemförhållandena eller på grund av vanvård, varför socialnämndens ansökan avslås.

I det tredje ärendet tar flickan också tillbaka de lämnade uppgifterna. Enligt flickans ställföreträdare vitsordade flickan vid deras första möte det som stod i utredningen, men att hon ljugit beträffande 'våld i hemmet'. Vid det andra mötet ville hon inte prata. De gick dock igenom vårdplanen och flickan gick med på det mesta. Hon uppgav dock att hon inte varit i olämpliga miljöer och hade inte använt alkohol. Hon lovade att hädanefter följa familjens regler eftersom hon nu fått sig en läxa. Länsrätten finner det inte utrett att det föreligger sådana brister i omsorgen om flickan att det finns grund för vård enligt 2 § LVU, men att flickans eget beteende utgör en risk.

Alla tre flickor vars fall leder till avslag i länsrätten har alltså tagit tillbaka sin berättelse under utredningens gång. I bedömningen i det första avslaget anser rätten att flickans uppgifter är trovärdiga och stöds av anmälningar, att styvpappan tidigare dömts för liknande handlingar och att hans förklaringar inte är trovärdiga. Ansökan avslås i detta fall utifrån att hemförhållandena förändrats eftersom mamman separerat från styvpappan, att hon vill samarbeta med socialtjänsten och förmår skydda barnen från styvpappan.

Av utredningen framkommer emellertid att socialnämnden har haft svårigheter att genomföra utredningen. Familjen har inte velat samarbeta och mamman tackade tidigare nej till frivilliga insatser. Styvpappan är dömd för brott mot mamman och det hade inkommit flera anmälningar om grovt våld mot mamma och barn från skola, dagis och grannar. Mamman har inte velat polisanmäla styvpappans brott mot dottern eftersom styvpappans släkt kunde uppfatta det som en kränkning och utsätta henne för hot och straff. Mamman uppger att styvpappan har hotat att våldta dottern som straff om mamman anmäler honom, detta för att 'förstöra' flickan som då skulle betraktas som en 'hora', som ingen av deras släktingar el-

ler vänner vill ha kontakt med. I bedömningen vägs emellertid inte in att mamman och hennes barn under flera år blivit misshandlade av styvpappan eller att mamman inte kunnat skydda barnen eller sig själv. Länsrätten väger inte heller in att mamman under förhandlingen för fram att hon tycker det är viktigt att barnen ska få träffa sin pappa, vilket gör att hon inte kommer att motsätta sig ett visst umgänge med honom. Att flickan sedan är med vid förhandlingen genom att hon kommer in i salen, säger att hon vill flytta hem och går sedan ut igen, har troligtvis också sin inverkan på rättens bedömning.

I det andra avslaget betonar länsrätten att det inte är rättens sak att i allmänhet ange vilka villkor och krav i en familjerelation som är rimliga. Alltför långtgående inskränkningar av ett barns frihet och möjlighet till personlig utveckling kan dock utgöra brister i omsorgen alternativt psykisk misshandel. De regler som pappan satt upp ifrågasätts inte av rätten. Flickan, som är 17 år, uppger att hon har ingående begränsningar, hon får inte umgås med pojkar eller ha en pojkvän, hon är ständigt övervakad och kontrollerad när hon är utomhus. Hon utsätts för hårda utfrågningar av pappan och styvmamman när hon kommer hem. Hon får inte vara ute när det är mörkt och har en begränsad social tillvaro med få vänner och bekanta. Pappan har beslagtagit hennes mobiltelefon.

När rätten resonerar kring reglerna som beskrivits omskriver de dem på ett sätt som förminskar inslaget av kontroll vilket gör att de ser mer adekvata ut. Ett exempel är att föräldrarna vill träffa flickans pojkvän och veta vem han är, men länsrätten kommenterar inte att pappan är beredd att kasta ut dottern om hon inte låter honom godkänna pojkvännen eller om hon inte berättar vart hon tar vägen efter skolan. Länsrätten menar att pappans regler är ett utslag av vanlig föräldraomsorg, något som skulle kunna tyda på ett kulturellt resonemang. Länsrätten tar inte heller ställning till varför flickan blev misshandlad av sin pappa och ifrågasätter inte att pappan ska ha kontroll över vem dottern är tillsammans med. De psykiska kränkningarna, till exempel att pappan kallar sin dotter hora och lösaktig, lyfts inte fram i bedömningen. Att föräldrarna sagt att de inte vill att flickan överhuvudtaget kommer hem om det inte hennes beteende förändras, kommenteras inte. Inte heller att de sagt att hon är en dålig förebild för sina yngre syskon och att hon behöver 'behandling' för att lära sig respektera familjen och skolan.

I det tredje avslaget finns ingen motivering till varför rätten menar att det inte föreligger brister i omsorgen om flickan. Ansökan avslås gällande 2 § LVU och istället beviljas vård enligt 3 § vilket rätten motiverar i bedömningen. Av akten framkommer att socialnämnden överklagar domen till kammarrätten som senare beviljar vård också enligt 2 § LVU då de bedömer att föräldrarna brister i omsorgen om dottern.

7.5. Fallstudier gällande socialtjänstens förståelse

7.5.1. Fallet ”B”

Första gången B aktualiseras inom socialtjänsten är hon nio år. En anmälan från sjukhuset kommer in om att hon blivit misshandlad av sin pappa. Han hade dragit henne i örat som svullnat upp och börjat blöda. Mamman uppger också att pappan tidigare slagit B i ansiktet och på låren. Mamman polisanmäler pappan. Under utredningstiden inkommer också en anmälan från skolan på grund av oro för B. De tycker att pappan kontrollerar henne hårt och att pappan har haft häftiga och aggressiva utfall. Socialtjänsten erbjuder föräldrarna kontakt med familj- och rådgivningsgruppen. Ingen insats erbjuds som riktar sig utslutande till B. Föräldrarna avslutar efter en tid själva den öppna insatsen.

Nästa anmälan inkommer till socialtjänsten då B är elva år. Anmälan kommer från polisen. B har hotats till döden av sin pappa, som sagt till henne att han har en vän med pistol. B uppger i samtal med socialtjänstens handläggare att hon inte får vara ute med kamrater och att pappan kontrollerar henne. Mamman och B erbjuds och flyttar till ett skyddat boende, men flyttar tillbaka efter att pappan får besöksförbud där. Under utredningens gång framkommer att B sedan hon var åtta år har haft kontakt med elevvården. Hon har haft problem med läsläsning, men det har också varit problem med hämtning från skolan och föräldrarnas samarbetssvårigheter kring henne. Skolpsykologens bedömning är att B behöver en egen samtalskontakt på Barn- och ungdomspsykiatri (BUP). BUP hänvisar dock familjen till socialtjänstens öppenvård, eftersom de anser att problemen är av hedersrelaterad karaktär. Föräldrarna vill emellertid inte ha fortsatt kontakt med socialtjänstens öppenvård, de anser inte att den tidigare kontakten hjälpte. Framförallt pappan hävdar att han inte fick den hjälp han ville ha. Det beslutas att föräldrarna fortsatt ska ha kontakt med barngruppen.

När B är tolv år får hon motta nya hot från sin pappa. Han har sagt att han ska slakta henne och att hon är en hora. I barnhandläggarens samtal med mamman och B så framkommer att det är i bråk mellan B och hennes pappa som hoten kommer. En överenskommelse görs att B inte ska ha kontakt med sin pappa. Överenskommelsen, som godtas av mamman, resulterar i att B inte har kontakt med sin pappa under några månader.

När B är tretton år har hon börjat utveckla ett eget destruktivt beteende i form av ätstörningar, tvångstankar och självskadebeteende. Hon får då kontakt med barnpsykiatri. B uppger i samtal med barnpsykiatri att det finns kameror uppsatta överallt som registrerar henne. Barnpsykiatri bedömer att flickans problem grundar sig i att pappan hotar henne. Socialtjänsten underrättar barnpsykiatri om att pappan självmant har hållit sig undan på grund av hans och B:s dåliga och konfliktfyllda relation, men barnpsykiatri tycker ändå att B behöver skyddat boende. De bedömer också hoten som reella och att de är hedersrelaterade. Socialtjänsten bedömer att B är i behov av en egen samtalskontakt med BUP och en kontaktperson. Mamman samtycker till denna insats, men inte pappan som är mycket upprörd över socialtjänstens förslag.

B och hennes mamma hotas på nytt till livet av pappan. Hotet polisanmäls och pappan beläggs på nytt med besöksförbud. Föräldrarna beviljas en insats i form av samtalskontakt för sina samarbetssvårigheter och olika syn på barnuppfostran. Strax därefter läggs B in på barnpsykiatrisk avdelning med anledning av att hon har uttryckt suicidhot. Barnpsykiatrins bedömning är emellertid att B behöver skyddat boende, inte vård inom psykiatri. Barngruppen tar också kontakt med ett skyddat boende, men där ställer man sig frågande till B:s skyddsbehov. Socialtjänstens barngrupp bedömer då att hon kan placeras i en jourfamilj. Mamman samtycker till att B placeras, men inte pappan. Handläggarens och sektionschefens bedömning är ändå att B inte är i behov av insatser i form av LVU och hon fortsätter att bo hos mamman.

B blir återigen inlagd på barnpsykiatrisk avdelning efter ett nytt suicidhot. Läkarens bedömning är att hon inte är suicidal, men det hon mår så dåligt av är hemsituationen och behöver skydd, inte vård. En polisanmälan inkommer samtidigt till socialtjänsten om att B har snattat. B påträffas också berusad. Hon säger att hon mår mycket dåligt. Mamman uppger i

samtal med socialtjänsten att B har börjat röka och att hon umgås med nya kompisar, som inte mamman känner till. B har också försvunnit från hemmet flera nätter i rad utan att mamman vetat var hon varit. Handläggarna tar upp med mamman att hon bör ansöka om enskild vårdnad så att B kan få den hjälp hon behöver.

Inför pappans rättegång gällande hot och misshandel uppger B att hon är orolig. Hon har skurit sig själv i ena armen. Rättegången skjuts upp. Mamman uppger i samtal med socialtjänsten att hon nu vill att B ska placeras. Hon känner att hon inte längre klarar av att ta hand om B. En vecka senare blir B återigen inskriven vid barnpsykiatriska akutavdelningen på grund av suicidhot. Sjukhuset skickar återigen hem henne, eftersom hon inte uppvisar några psykiatriska kännetecken och inte heller bedöms som suicidal.

Två dagar senare omhändertas B av socialnämnden på grund av ett eget socialt nedbrytande beteende. Socialnämnden för i sin ansökan fram att B själv bestämmer vad hon vill göra. Hon träffar kompisar och bor lite här och var utan att mamman har godkänt detta. Socialnämnden för också fram att B hotat sig till pengar av mamman, att hon skadat sig själv, rökt, att hon är misstänkt för snatteri och att det finns uppgifter om att hon har druckit alkohol med en ”fullgubbe”. Socialnämnden för fram att mamman har varit hjälpsökande och gjort så gott hon har kunnat.

Mamman för vid länsrättsförhandlingen fram att B är en ung flicka med stark vilja, vilket gjort att hon tappat kontrollen över flickan. Samarbetet med B:s pappa är obefintligt, varför de inte kunnat enas om hur B ska hanteras. Hon tror att B har hittat på vissa uppgifter för att komma hemifrån. På grund av problemen med dottern har hon själv kontaktat socialtjänsten för att få hjälp. Hon klarar inte av att ha B boende hemma hos sig, men hon tror inte heller att det är en bra lösning att B flyttar hem till pappan så länge han inte ändrar sitt beteende. Som följd av den gemensamma vårdnaden har hon delvis haft bakbundna händer, men har nu ansökt om enskild vårdnad.

Pappan för fram att problemen bör lösas utan att socialnämnden blandar sig i. Det är en hederssak för honom att ta hand om sin egen familj. B:s beteende utgör en klar risk för hennes utveckling. Det är mammans

bristande omsorgsförmåga som ligger till grund för detta. I första hand tycker han att B ska komma hem och bo hos sin mamma, som han menar skall ta tag i de problem som finns. I andra hand ska B bo hos honom, så att han kan ta tag i de problemen och visa att hennes nuvarande beteende inte accepteras. Pappan nekar till att ha hotat och misshandlat dottern - möjligen har han gett B smisk när hon var liten. Han säger att han kan bli verbalt upprörd under bråk, men han hotar och slår inte. Om B placeras hos honom kommer han inte att bära hand på henne, men han kommer att sätta gränser för henne eftersom hennes beteende är oacceptabelt. B:s offentliga biträde och ställföreträdare för under förhandlingen fram, att B har varit oerhört hårt hållen hemifrån. B:s pappa har till exempel inte tillåtit B att ta manliga lärare i hand eller se dem i ögonen, vilket lett till lojalitetskonflikter. Pappan har slagit B, örfilar och slag mot ansikte och kropp och han har hotat henne till döden flera gånger. B har också fått örfilar av mamma, som också ofta stått och skrikit på henne. B har försökt att tala med mamman om saker hon utsatts för, men mamman har avfärdat henne. Hon anser inte att hennes mamma lyssnar på henne när hon vill prata om jobbiga saker. Eftersom hon inte kan prata med mamma, har hon vänt sig till socialtjänsten istället. Hon är oerhört rädd för sin pappa. B uppger att hon haft ångest och därför skadat sig själv på olika sätt. Hon har också druckit alkohol. Hon säger att hon själv vill bestämma vilka kompisar hon ska ha kontakt med.

Länsrätten bedömer att B:s föräldrar brister i omsorgen. Pappan har brutit i omsorgen då han misshandlat och hotat B upprepade gånger och konsekvent nekat till de föreslagna insatserna. Mamman har brutit i omsorgen då hon inte förmått skydda B från pappan eller ansökt om enskild vårdnad, en förutsättning för att B skulle kunna få sådan hjälp och stöd som hon under lång tid behövt. Länsrätten för fram att B under den tid socialnämnden haft kontakt med henne har mått allt sämre psykiskt och uppvisat alltmer utagerande beteende. Länsrätten betraktar detta som socialt nedbrytande med hänsyn till B:s låga ålder, men betonar att det troligen är föräldrarnas omsorgsbrister som orsakat detta beteende.

7.5.2 Kommentar och analys

Fallet B visar på en hel del av de svårigheter som finns också i de övriga ärenden vi gått genom gällande hedersrelaterat våld. B har under lång tid varit utsatt för hot och våld från främst sin pappa. Detta bekräftas genom

anmälningar från flera olika instanser som uttryckt oro för B:s situation. De föreslagna insatserna riktas i första hand till föräldrarna för att de ska kunna hantera familjens problem, inte till B. De insatser som riktats till B har pappan motsatt sig. En annan faktor som påverkar B:s tillgång till stöd och behandling är att hennes situation bedöms olika av olika vårdinstanser; vad hon är i behov av och vem som ska stå för stöd, behandling och skydd.

BUP bedömer att B är utsatt för hedersrelaterat våld. Familjen hänvisas därför till socialtjänstens öppenvård, men föräldrarna vill inte och avslutar därför kontakten. Här framkommer att BUP, på grund av att de anser att B är utsatt för hedersrelaterat våld, inte anser att BUP är rätt insats för B. Också den barnpsykiatriska vårdavdelningen, som B är inskriven på efter suicidhot, menar att eftersom hennes psykiska ohälsa emanerar från hoten från pappan behöver hon skydd, inte vård.

Detta är ett tydligt exempel på hur det hedersrelaterade sammanhanget blir till en etikett, som gör att olika organisationer kan avvisa sådana fall, som dess företrädare bedömer inte tillhör deras omedelbara målgrupp. Det finns inget resonemang om att B kan behöva *både* skydd *och* stöd från professionella, insatta i den hedersrelaterade problematiken, men också vård utifrån de konsekvenser hennes våldsutsatthet fått för hennes hälsa. Att barnpsykiatrin hänvisar B vidare när deras bedömning är att det handlar om hedersproblematik, kan också ses som en konsekvens av omorganiseringen inom barnpsykiatrin (kap 2.2).

Av utredningen framkommer också att företrädare för ett skyddat boende ifrågasatte B:s behov av skydd, men det framkommer inte vad de byggde den bedömningen på. Det framkommer inte heller ifall socialnämnden har gjort någon riskbedömning gällande B:s situation eller konsulterat polisen i denna fråga. Då pappan två gånger har belagts med besöksförbud efter dödshot mot B och hennes mamma, tyder på att det finns en riskbedömning gjord.

Av handlingarna framgår att ett väldigt stort ansvar för konflikterna i familjen har lagts på B redan som 11-12-årsåldern. Barnhandläggarna sluter till exempel ett avtal med B om att hon ska undvika kontakt med pappan, eftersom det är i bråken dem emellan som hoten från honom kommer, vilket mamman godkänner. Skulden är delvis B:s, den implicita innebörden

är att hon har själv varit orsak till att hon blivit utsatt för våld och hot. Hon ska som 12-åring själv ta ansvar för att pappan vare sig hotar att döda henne eller slår henne igen.

Under den allra första utredningen ses B som utsatt för våld och hot och föräldrarnas konflikter, men ganska snart framställs det i utredningarna som om det är B som är orsak till föräldrarnas konflikter. Anmälningar som inkommit och bedömningar av andra professionella, till exempel skola, sjukvård och polis, visar att B är utsatt för våld och hot. Socialtjänstens utredningar handlar emellertid mer och mer om B:s egna destruktiva beteende. Det är detta som skildras, medan hemsituationen bara framkommer indirekt via anmälningarna. I utredningen hörs heller inte B:s röst, hon får inte chansen att själv beskriva sin situation. Det framkommer inte hur socialnämnden ställer sig till den misshandel och de hot B har utsatts för eller hur de bedömer misshandeln. Det hedersrelaterade sammanhanget framkommer således indirekt, via anmälningar från andra och genom B:s uppgifter vid länsrättsförhandlingen. Detta innebär en uppenbar brist och avsaknad av ett barnperspektiv. Ett annat exempel på detta är att det framkommer att B har syskon, men av det som framgår uppmärksammas inte deras situation.

När socialnämnden slutligen ansöker om vård enligt LVU görs detta enbart utifrån B:s eget beteende, inte utifrån hemförhållandena. I sin argumentation i ansökan hos Länsrätten för socialnämnden fram, att B:s problematiska beteende pågått också under den tid som hon inte har haft kontakt med sin pappa. Detta kan tolkas som att de till viss del avskriver pappans skuld i hur B mår och hur hon betar sig. Tillsammans med att socialnämnden också betonar att mamman har varit hjälpsökande och gjort så gott hon har kunnat, blottläggs här socialnämndens föräldraperspektiv. Pappan och mammans argumentation under länsrättsförhandlingen visar att socialnämndens val av rekvisit för sin ansökan sändt en tydlig signal till föräldrarna: det är inte deras beteende och eventuella brott som ligger till grund för ett omhändertagande, skulden ligger hos B.

Emellertid: länsrätten går in och beviljar vård också på grund av brister i föräldrarnas omsorg om sin dotter. De lyfter därvid fram att B:s eget beteende troligtvis beror på föräldrarnas omsorgsbrist och det våld hon utsatts för.

7.5.3. Fallet ”R”

R omhändertas omedelbart av socialnämnden när hon är 13 år. Anmälan kommer från R:s skolkurator på uppmaning av R. Socialtjänsten har inte tidigare haft kontakt med R eller hennes familj. De gör utifrån skolkuratorns anmälan bedömningen att ärendet är hedersrelaterat. R berättar att hon bor med sin mamma och två bröder. Pappan bor inte i Sverige. Familjen har fått reda på att R har haft en pojkvän under en tid och reagerade starkt på detta. R berättar att hon har blivit hotad och att hon är rädd för att bli bortgift. Familjen tvingade henne att gå till ungdomsmottagningen för att göra en oskuldskontroll. Beskedet de fick var att det inte gick att se något och att allt såg normalt ut. Detta tolkades av familjen som positivt och R fick det lugnare efter detta besked. Familjen bestämde dock att hon skulle läkarundersökas igen fem dagar senare. R hörde att hon skulle skickas utomlands för att giftas bort ifall hon visade sig vara hel vid undersökningen. Den äldsta brodern har hotat att döda henne om det visar sig att hon har förlorat oskulden.

När socialtjänsten kontaktar mamman för att berätta om omhändertagandet säger mamman att hon kommer att ta sitt liv om inte R kommer hem. Om inte R vill prata med henne kommer hon att förskjutas från familjen. R utsätter familjen för skam som de inte kan leva med enligt mamman. Hon säger att hon inte kan hålla informationen borta från andra runt om familjen. Mamman kan inte förklara varför R säger det hon säger. Hon säger att R ljugar om allt. Dagen efter omhändertagandet inkommer ett brev till socialtjänsten om att mamman håller på att dö. Hon har problem med hjärtat och har blivit mycket sämre utifrån situationen med R. Familjen vill att R ska komma tillbaka till mamman.

Av R:s uppgifter i utredningen framkommer att det är bröderna som styr familjen i Sverige. Hon frågar bröderna om lov. Den äldste brodern har pappans roll. Även om pappan bor i hemlandet har han inflytande över hennes liv. De pratar ofta i telefon och han har insyn i hennes vardag. Han är ibland på hennes sida och ibland på brödernas sida när det gäller hur hon ska få leva sitt liv. Hennes roll är att vara lillasyster. Hon ska sköta skola, komma hem, äta, gå till sängs. Om hon gör något dumt kan bröderna inte bära huvudet högt.

R säger att frihet för henne inte handlar om att gå ut och festa och träffa killar. Frihet för henne betyder att kunna träna och gå i skolan utan att vara

bevakad av bröderna. Mamman har aldrig varit en vän, bara en mamma. Om hon tar upp problem med mamman och vill ha en diskussion, säger mamman bara att glöm inte din kultur och att du måste tänka på vad du gör. Om hon försökt ta upp en diskussion om till exempel hur hon ska förhålla sig till att umgås med killar i skolan, har mamman redan från att R var elva år svarat att hon kan bli mördad om hon utmanar kulturens värderingar.

När R var elva år började kontrollen. Brodern går in och blockerar på internet och står bakom hennes axel och ser vad hon skriver. Hon får endast gå till och från skolan. R berättar att pojkar förstör familjens ära och får flickor att göra dumma saker. Bröderna har fått R att sluta med alla intressen hon försökt att utöva som fotboll, handboll och basket. Detta dels för att hon inte skulle bli skadad, men mest för att hon inte skulle bli som en kille. Mamman är överens med bröderna gällande R:s fritid. När det gäller hälsan har R mått dåligt då hon undrat vad som skulle hända när familjen fick veta att hon inte längre var flicka. R tror inte att familjen kommer att stå fast vid eventuella avtal. En kusin har talat illa om henne. Han kan inte gå med huvudet högt. Bröderna kommer att bli utsatta om de inte gör något för att rädda hedern. Mamman kommer att bli utsatt om hon tar parti för R. För att klara av situationen tänker R på att hon annars skulle vara bortgift och gravid. R berättar senare att hon också blivit utsatt för fysisk misshandel av sina bröder. Misshandeln pågick en halvtimme. Bröderna sa upprepade gånger att R borde begå självmord. Detta var det enda sättet för R att bli ren enligt bröderna. Skadorna från misshandeln dokumenterades av skolsköterskan. Hon ville först inte berätta om misshandeln för att skydda bröderna.

En av bröderna berättar i samtal med handläggare att familjen inte har berättat att R är omhändertagen. Andra i grannskapet har börjat fråga. Det anses skamligt att socialtjänsten har tagit barnet. Det är deras kultur. Alla kvinnor i området står i fönstret och undrar vad som försiggår i andras liv. Han är mycket besviken på R, han är redo att samarbeta med socialtjänsten bara R kommer hem och slutar att utsätta sin omgivning för denna ångest. Mamman har varit tvungen att flytta till en annan stadsdel för att komma bort från grannarna.

Det framkommer av utredningen att undersökningen på ungdomsmottagningen aldrig genomfördes. Barnmorskan sa bara till de två släktingar

som var med att allt såg bra ut. Det framkommer också att familjen hade bokat en tid för en rekonstruktion av mödomshinnan. R menar att de fått information om att den nya hinnan endast skulle hålla en vecka, därför skulle släkten gifta bort henne under denna tid. En släkting till R som socialtjänsten talar med bekräftar att en mödomshinnerekonstruktion skulle göras. Inget giftermål var aktuellt dock, detta var bara skoj från brödernas sida. Hon blir besviken då handläggaren berättar att oskultsundersökningen aldrig genomfördes. Släktingen säger att den innebär att R fortfarande var ”flicka”. Om hon inte är det innebär det katastrof för familjen. Alla är besvikna på R. Hon vet inte vad som händer om R skulle komma hem. Ingen ska dock slå eller mörda henne. Hon tycker synd om R. Hon har förlorat allt. R har ingen framtid i familjen. Att återställa mödomshinnan är ett krav för att R ska kunna komma hem. Då skulle de vara säkra på att hon inte kommer att ha sexuellt umgänge med pojkar.

I socialnämndens bedömning framförs att information har inhämtats från handlingsplaner gällande hedersrelaterat våld och att hederskodex stämmer överens med familjen. Socialnämnden lyfter fram att enligt kulturen är en kvinna ren eller besudlad, oskuld eller hora. Det finns inga mellanling och det är gruppens problem. Mamman anses inte kapabel att skydda R. Bröderna är unga och anses av gruppen inte vara enskilda individer med egna handlingsmöjligheter. R:s rädsla är adekvat.

Socialnämnden ansöker om vård då R har utsatts för misshandel och hot om våld av sin familj. Hon riskerar att giftas bort, misshandlas eller i värsta fall mista livet. Nämnden menar att de lösningar familjen ser för att R:s heder ska återupprättas kan skada henne. Vården anses bli långvarig. Mamman för under förhandlingen fram att R har utsatts för ringa misshandel av sina bröder. Detta berodde på att R undanhållit att hon hade haft en pojkvän. Mamman menar att pappan och hon kan skydda R från hennes bröder. Mamman säger att släkten inte ska få veta något om det som hänt eftersom de då får veta att R inte längre är en ren och fin flicka. Mamman är beredd att förlåta R för hennes misstag.

Länsrätten menar att det är oomtvistat att R har misshandlats som följd av att hon förlorat oskulden och haft en pojkvän utan att tala om det. Det framkommer också att hon levt under hård kontroll utövad av bröderna. R och hennes utsaga ses som trovärdig. Också mammans förhållningssätt

under den muntliga förhandlingen bekräftar uppgifterna. Länsrätten lyfter fram R:s egen vilja och det faktum att hon går emot familjen som något anmärkningsvärt och att det bekräftar att hon hyser en verklig rädsla för sin familj.

Mamman överklagar domen till kammarrätten. Vid förhandlingen i kammarrätten som sker tre månader efter länsrättens dom uppger mamman att hon känner sig som en ny människa efter den behandling hon har gått igenom. Hon förstår nu att hon måste anpassa sig till det svenska samhället. Hon och dottern har pratat om att starta en förening för att hjälpa ungdomar med invandrarbakgrund som haft samma situation som dottern. Mamman uppger att R ska få ha en pojkvän som är ”seriös”. R för under förhandlingen fram att hon har ändrat inställning och vill tillbaka till sin mamma. R tar inte tillbaka de lämnade uppgifterna men hon är nu villig att underkasta sig familjens vilja. Hon är rädd för mamman och bröderna men inte pappan. Pappan har återvänt till Sverige och lovat att stanna i familjen. Socialnämnden uppger att R längtar efter sin mamma, men att hon är rädd för bröderna. Maktfördelningen inom familjen har inte utretts färdigt. Socialnämnden för fram att mamman inte kunnat konkretisera på vilket sätt missförhållandena i hemmet upphört. Behandling med övriga familjen krävs innan R får komma tillbaka till familjen. Kammarrätten avslår begäran.

7.5.4. Kommentar och analys

Det hedersrelaterade sammanhanget denna familj lever i är väldigt tydligt och bekräftas av flera av de hördas utsagor. Flickan R har ett tydligt ombud i förhållande till socialtjänsten då skolkuratoren styrker hennes utsaga och bekräftar misshandeln. Kontrollen av R styrks genom att en släkting ringer till skolkuratoren under mötet med socialtjänsten. Till viss del kan den tydliga beskrivning av det hedersrelaterade sammanhanget, vilket också framkommer i utredningen, bero på de frågor som ställs av handläggarna.

I jämförelse med fallbeskrivning B ovan, har socialtjänsten här ett tydligt ungdomsperspektiv, vilket bland annat syns i att R:s egen röst är tydlig vad gäller den egna situationen, familjen, maktförhållanden och vad som styr familjens handlande. Det framkommer att hon fått frågor utifrån vissa nyckelbegrepp som heder/skam, sexualitet, giftermål, makt, oskuld,

de olika familjemedlemmarnas handlingsutrymme och hennes egen fria vilja/autonomi. Detta är en viktig fråga, då den visar på att det inte handlar om att hon som ungdom vill frigöra sig från föräldrarnas värderingar utan att det handlar om att hon inte har rätten till sitt eget liv. Av utredningen framkommer att handläggaren berättar för R:s släkting att oskultsundersökningen aldrig genomfördes och att ingen vet om R är oskuld eller inte. Det blir då tydligt i samtalet att detta är en nyckelfråga för familjen. Släktingen uppger bland annat att en mödomshinnerekonstruktion är ett krav för att R ska få komma tillbaka och att hon säger att hon inte vet vilket öde som väntar R.

Som grund för vård beskrivs den hedersrelaterade problematiken på ett utförligt sätt. Socialnämnden beskriver sedan de relationer som finns i familjen och visar på att de överensstämmer med de som gäller i heders- och kyskhetskulturer. Av utredningen framgår att nämnden kartlagt R:s släkt och ställt frågor både till henne och till andra om risker och maktförhållanden. Socialnämnden tar en tydlig utgångspunkt i hedersproblematiken och visar att det är den som styr alla de inblandades agerande. Utifrån att R så insiktsfullt kan beskriva familjens hederstänkande, kontrollen, hoten och den aktuella misshandeln och att mamman och familjen sen får ge sin bild, som bekräftas av R:s version, behövs det ingen annan information om familjen.

Socialtjänstens förhållningssätt i processen efter anmälan visar till skillnad från i fallbeskrivning B ovan att de inte lägger över problemlösningen på familjen. Trots att R själv vill hem och familjen vill samarbeta menar nämnden att detta inte räcker. De lyfter också fram att maktförhållandena i familjen inte är tillräckligt utredda. Nämnden ställer tydliga krav på familjen. För att vården ska kunna upphöra krävs det att de ska kunna konkretisera hur hemförhållandena har förändrats.

7.6. Sammanfattande analys

Av genomgången framkommer att merparten av flickorna har levt med en hög våldsatthet i hemmet under lång tid, de har själva blivit misshandlade och flera har vuxit upp med att mamman och syskonen har blivit utsatta för våld. I takt med att flickan blivit äldre har begränsningarna ökat. Flera av flickorna har utvecklat en psykisk och fysisk ohälsa. Trots

att det finns aktuell forskning (Almqvist & Janson 2004; Graham-Berman 2000) som visar på samband mellan ett eget beteende hos ungdomen som försämrad psykisk hälsa, depressioner, suicidalitet och aggressivitet, och en långvarig våldsutsatthet i hemmet, så kan man se att flera av flickorna har fått stöd och behandling först när de har utvecklat ett eget destruktivt beteende. Inte för någon av flickorna framkommer det att hon har fått bearbeta det våld hon utsatts för. I Barbro Hindsbergs rapport (SOU 2001:72) framkommer att barn- och ungdomspsykiatrien som ett led i att bli en renodlad psykiatrisk specialistresurs, inte prioriterar psykosociala problem som barnmisshandel. Denna utveckling bekräftas av en studie gällande barn- och ungdomspsykiatriens behandlingsinsatser gällande barn som utsatts för fysisk misshandel i hemmet (Lindell 2004), redovisad ovan i kapitel 2. Det vanligaste var att man arbetade med föräldrarna, men inte med misshandeln i fokus. Ett annat förhållande som lyfts fram i studien med relevans för flickorna i vår studie var, att om barnet var fött i Sverige ledde detta i större utsträckning till en BUP-kontakt än om det inte var fött i Sverige.

I gruppen där det föreligger en hedersrelaterad problematik uppger alla flickor inledningsvis att de utsatts för begränsningar, hot och psykisk och i flera fall fysisk misshandel. Utifrån att socialtjänsten väljer att inte skydda flickan från att utsättas för nya hot eller misshandel kan man tolka detta som att socialtjänsten ser på flickornas uppgifter med en viss försiktighet. Socialtjänstens förhållningssätt visar på ett familjistiskt perspektiv (Schlytter 2004; Sjöblom 2004, 2006) snarare än ett barn- eller ungdomsperspektiv. Detta bekräftas utifrån det som lyfts fram i kapitel 2 gällande socialtjänstens osäkerhet i denna typ av ärenden. Man har inom socialtjänsten en syn på att konflikter inom familjen ska lösas av familjen, man tenderar att förminska betydelsen av det våld och de begränsningar flickan utsatts för och det finns en rädsla att göra fel och på så sätt förvärpa ungdomens situation genom en placering utanför hemmet (Björktomta 2006; Bredal & Skjerven 2007; De los Reyes 2003; Länsstyrelsens rapport 2002:13; Schlytter 2004, 2006; Sjöblom 2002, 2003; Öquist 2006). Flera av flickorna blir under utredningen utsatta för nya hot, påtryckningar och press då de inte skyddas från familj eller släkt. Detta leder till att flickan återigen utsätts för trauman, att de måste omplaceras och på nytt bryta upp. Den press och de påtryckningar flickorna utsätts för under utredningstiden leder också till att flickorna i hög grad väljer att ta tillbaka de lämnade uppgifterna.

Socialtjänsten står då inför dilemmat att ta ställning till trovärdigheten och tillförlitligheten till de av flickan inledningsvis lämnade uppgifterna. Flera av de ovan presenterade studierna visar också att socialtjänsten känner en osäkerhet inför detta (Bredal & Skjerven 2007; Björktomta 2006; De los Reyes 2003; Sjöblom 2006). För flera av flickorna tas ansökan om vård enligt LVU tillbaka av socialtjänsten när flickan tar tillbaka uppgifterna. Detta görs utan att det är tydligt hur eller om hemförhållandena har ändrats, om hot om ett eventuellt tvångsäktenskap har upphört, om misshandel och begränsningar upphört eller om familjen deltar i någon form av behandling. Detta tyder på det som lyfts fram gällande en större acceptans för missförhållanden hos barn med annan kulturell bakgrund när familjen visat sig negativa till socialtjänstens inblandning (Öquist 2006).

Slutsatser som kan dras av det förhållande att flickan tar tillbaka sina uppgifter i så hög grad är:

- att det är av vikt att nämnden redan tidigt i utredningen försöker få fram en så tät beskrivning som möjligt ifrån flickan,
- att flickans inställning inte ska vara avgörande för om utredningen ska drivas vidare,
- att flickan skyddas och förbereds på att hon kan komma att bli presad och hotad av familjen.

Samma slutsatser gällande utredningens genomförande lyfts fram i Åklagarmyndighetens handbok gällande hedersrelaterat våld (Olsson 2006).

Som genomgången av tidigare forskning visar är det trovärdighetsfrågor som blir centrala i LVU-mål där motstridiga intressen finns. Då vår granskning visar att flickorna i hög utsträckning inte deltar vid den muntliga förhandlingen, blir det av avgörande betydelse att nämnden i sin ansökan redogör för tillförlitligheten och trovärdigheten i de av flickan lämnade uppgifterna. Nämnden och flickans ställföreträdare och/eller offentliga biträde får då också en viktig uppgift i att förmedla flickans berättelse och upplevelse på ett tydligt sätt vid den muntliga förhandlingen. Detta då, vid den muntliga förhandlingen, som den huvudsakliga trovärdighetsbedömningen görs (Diesen & Sutorius 1999). Till skillnad från tidigare studier som lyfter fram maktobalansen mellan socialtjänst och vårdnadshavare (Friis 2003; Jacobsson 2006) vid den muntliga förhandlingen, visar vår genomgång att maktobalansen finns mellan de enskilda parterna. Det är

den närvarande vårdnadshavaren som använder den muntliga förhandlingen till att visa på flickans bristande trovärdighet.

Gällande socialtjänstens förståelse av den hedersrelaterade problembilden i de här studerade ärendena är det bara i tre fall som begreppet heder används i socialtjänstens utredning för att beskriva våldet i hemmet. I få fall försöker man förstå och förklara våldet. Annars finns ett fragmentariskt perspektiv. Man ser till enskilda händelser och väger inte samman de begränsningar, de hot och den kontroll flickan utsatts för. Inte i någon ansökan förtydligas rekvisitet 'psykisk misshandel' utifrån skrivningen i prop 2002/03:53 (s. 82) gällande de flickor som växer upp i familjer med starkt patriarkala värderingar och vars utveckling hindras genom hot från i första hand manliga släktingar. Inte heller refererar man i utredningarna till gällande teori kring heder, barnmisshandel eller riskfaktorer hos ungdomar utsatta för hedersrelaterat våld. Referenslitteratur används bara i två av de 18 utredningarna. Bara i en av utredningarna beskrivs vad som kännetecknar heder. I två utredningar bedöms våldet som hedersrelaterat, men man definierar inte heder eller varför man bedömer situationen som hedersrelaterad.

Utredningarna fokuserar överlag på att lyfta fram och stapla fakta kring ungdomens och familjens situation, utan att analysera situationen eller bedöma den utifrån det aktuella kunskapsläget om barn och unga utsatta för övergrepp. I flera av utredningarna saknas också uppgifter om socialtjänsten eller polisen har gjort en riskbedömning av hotbilden mot flickan och kartlagt hennes nätverk. Konsekvensen av att inte använda handlingsplaner eller riskbedömningsverktyg gällande hedersrelaterat våld kan bli, att det finns förhållanden som inte belyses ordentligt i utredningarna. Det handlar om förhållanden som släktens inbördes maktrelationer, tidigare förekomst av hedersrelaterat våld mot flickor eller pojkar i familjen, risk för våld mot syskon, förekomst av arrangerade äktenskap mot en persons vilja, grad av integrering/isolering, religion, tradition eller tidigare brottslighet. Utan att en riskbedömning görs gällande hedersrelaterat våld, kan inte heller flickans behov av skydd bedömas.

Kapitel 8

Sammanfattande analys

De jämförande analyser som görs i detta kapitel bygger på mönster på gruppnivå. Det betyder dels att variationerna inom respektive grupp inte lyfts upp och dels att situationen för den enskilda flickan i alla delar inte behöver överensstämma med dessa mönster.

8.1. Vad kännetecknar situationen för de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld i jämförelse med de som har en annan social problematik?

Den mest påfallande skillnaden mellan livssituationen för de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld, jämfört med de övriga, är vårdnadshavarens aktivitet i fråga om kontroll och bestraffning av flickan. I den ena gruppen får flickan allt för stort ansvar för sitt liv och lämnas vind för våg. I den andra kontrolleras och begränsas flickans hela livsutrymme. Det är den frånvarande vårdnadshavaren kontra den invaderande vårdnadshavaren. En annan tydlig skillnad mellan de två grupperna gäller karaktären och omfånget av den psykiska misshandeln. Samtliga flickor i gruppen "heder" har utsatts för psykisk misshandel från båda föräldrarnas sida. För flickorna i den andra gruppen är det endast tre av 39 som utsatts för motsvarande grad av systematisk psykisk misshandel.

Vidare är flickorna i gruppen "heder" isolerade och ensamma med sina problem. Familjen är flickans hela värld, det omkringliggande samhället möter de flesta flickor endast genom skolan. Detta är flickor som har liten eller ingen fritid, som kontrolleras både i hemmet och i skolan. Flickan har ofta inget socialt liv utöver skolan, vuxna förebilder med andra värderingar än familjens saknas i hennes nätverk. Socialtjänsten har haft mycket mindre kunskaper om dessa flickor än om de i gruppen där det inte föreligger en hedersrelaterad problematik. Där har socialtjänsten haft stor insyn och en myckenhet av dokumentation om flickans hemförhållanden. En konsekvens av att flickorna i gruppen "heder" i högre grad är okända för socialtjänsten är, att deras trovärdighet granskas ingående och att deras uppgifter ifrågasätts i högre grad än de flickor som ingår i gruppen "övriga/andra skäl".

Andra skillnader gäller föräldrarnas bakgrund. Flickorna i gruppen heder har sin bakgrund i de geografiska områden där det klassiskt patriarkala systemet eller det polygamiska systemet finns representerat. I den andra gruppen är läget annorlunda eftersom de allra flesta har vårdnadshavare födda i Sverige.

När det gäller föräldraskap och familjeförhållandena i gruppen ”heder” framkommer att pappan, eller den man som finns i hushållet, har makten över flickan. Motsvarande förhållande finns inte i de övriga flickornas fall. Flickor i denna grupp som vuxit upp ensamma med sin mamma, har en helt frånvarande pappa.

I punkter är skillnaderna mellan de flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld i jämförelse med de andra följande:

Icke-heder

- För stort ansvar för sitt vardagsliv ”lämnas vind för våg”
- Föräldraskapet är passivt/abdikerat
- Föräldraskapet är ensamt
- Låg förekomst av fysiska och psykiska övergrepp. SN ansöker om misshandel i 3 av 39 ärenden
- Andra förebilder i nätverket
- 2 av 3 ärenden gäller 2 § och 3 §
- Låg förekomst av utländsk bakgrund

Heder

- Restriktioner och kontroll som påverkar hela livsutrymmet
- Föräldraskapet är aktivt/kontrollerande
- Föräldraskapet är kollektivt
- Hög förekomst av fysiska och psykiska övergrepp. SN ansöker om misshandel i 14 av 18 ärenden
- Isolerad – få förebilder enbart via skolan
- 1 av 5 ärenden gäller 2 § och 3 §
- Hög förekomst av utländsk bakgrund

8.2. Skillnader utifrån begreppet ”Barnets bästa”

Begreppet ”barnets bästa” är som beskrivits tidigare ett relationsbegrepp. Den tonåriga dottern är beroende av sina föräldrar, som förutsätts bidra till dotterns självständighet. Hon ska med ålder och mognad få allt större egen beslutanderätt. Samtidigt har flickan en egen relation till staten.

Bland annat har socialtjänsten en skyldighet att intervensera i familjen till skydd för den tonåriga dottern.

För flickorna i de två grupperna i denna studie framkommer att skälen bakom interventionen i familjen är olika. För flickorna i hedersgruppen handlar det om att skydda flickan från föräldrarnas hedersmotiverade kontroll och våld. För flickorna i den andra gruppen är det fråga om att gå in i föräldrarnas ställe och skydda flickan från att utnyttjas av andra, hamna i olämpliga miljöer eller skada sig själv.

Dessa mönster belyser även frågan om flickans autonomi i förhållande till sina föräldrar. Som följd av det passiva/abdikerade föräldraskapet föreligger en svag eller ingen relation mellan flickan och föräldrarna för flickorna i gruppen som inte har hedersrelaterade problem. De får ingen eller för svag vägledning i sin frigörelsesprocess och i sitt liv. För flickorna i hedersgruppen är det annorlunda. De får inte ha en frigörelsesprocess och är utan autonomi.

Icke-heder

- Skydda från att bli exploaterad, Utnyttjad sexuellt
- Skydda från olämpliga miljöer
- Hindra från självdestruktivitet
- Svag vägledning i sin frigörelseprocess/autonomi

Heder

- Skydda från föräldrars hedersmotiverade kontroll
- Skydda från föräldrar/bröders bestraffningar
- Skydda från att bli bortgift, könsstympad
- Ingen frigörelseprocess och autonomi

I detta sammanhang vill vi lyfta fram att föräldrarna till flickorna i hedersgruppen hävdar att de satt upp restriktioner för sin dotter för att skydda henne, från att vistas i olämpliga miljöer, att bli kriminell eller alkoholist eller att bli försvenskad. Det finns med andra ord en stor likhet mellan de skäl föräldrarna anger för restriktionerna och de skäl varför socialtjänsten har intervenerat i familjen för den övriga gruppen av flickor. Men detta var inte den faktiska situationen för flickorna i hedersgruppen. De behövde skydd mot föräldrarnas restriktioner och våld, vilket också gällde

för de flickor inom denna grupp som var aktuella för omhändertagande på grund av eget beteende. Föräldrarnas argument framstår sålunda som att ett sätt dölja de egentliga motiven.

8.3. Heder i det moderna samhället

Det moderna samhället ger tonåriga flickor samma rättigheter som tonåriga pojkar. Flickans rätt till autonomi och eget handlingsutrymme i förhållande till sina föräldrar skiljer sig inte från pojkens. Flickan förutsätts gå i skolan där samhällets ambition är att hon ska ta ett självständigt grepp om det egna lärandet och förberedas för att delta i samhällslivet. Tonårsplickan ska kunna utveckla och använda sina förmågor inom livets alla områden. Förståelsen av den egna kroppen – liksom av den egna sexualiteten – sker i möten med andra, inte bara inom familjen utan med vuxna i skolan och i umgänge med jämnåriga av båda könen. I det moderna samhället ingår individen som en autonom individ i en rad kollektiv - i familjen, i skolan, på fritiden med vänner och kompisar, i föreningar. De kollektiva sammanhången i det moderna samhället förutsätter att dessa bildas av autonoma individer. Enligt de hederskulturella normerna och värderingarna har flickor ett villkorat deltagande i skolan och på fritiden. De får inte delta på samma sätt som andra, utan enbart på de premisser som dikteras av familjen. Ofta innebär dessa villkor social isolering, framförallt social isolering från pojkar. Detta betyder som etnologen Mikael Kurkiala beskriver att de lever i "ett samhälle i samhället" (Kurkiala 2005).

8.4. Vad karakteriserar socialtjänstens förhållningssätt?

Socialtjänsten beskriver flickans situation som hedersrelaterat endast i tre av de 18 ärendena. Detta gäller även i de sju ärenden där andra aktörer bedömer våldet som hedersrelaterat, vilket betyder att socialtjänsten i dessa fall gör ett medvetet ställningstagande till att inte framställa flickans situation som hedersrelaterad. Detta kan förstås som ett uttryck för att handläggarna försöker vara neutrala, icke-diskriminerade, men i stället blir de kulturellrelativistiska. Men det kan också vara en följd av att socialtjänstens handläggare kan mera om familjer som delar samhällets värdegrund, än om de som inte gör det. Att socialtjänsten hade gjort flera interventioner i de familjer som inte tillhör hederskategorin, är uttryck för det senare. En annan svårighet är att socialtjänstens handläggare inte förstår mammans

dubbla roll. Mammans aktiva roll i att kontrollera och bevaka flickan – vilket skulle kunna räknas som psykisk misshandel i lagens mening – beskrivs inte på detta sätt av socialtjänsten. Likaså uppmärksammas inte mammans agerande och situation som en följd av att hon själv är kontrollerad och misshandlad.

Sammantaget har socialtjänsten otillräckliga metoder och instrument för att beskriva och förstå om flickan befinner sig i ett hedersrelaterat sammanhang eller inte. Detta är inte bara en följd av svagheter i lagstiftningen, utan även av svagheter i det sociala arbetets gängse synsätt och metoder. Inomprofessionella normer och metoder behöver bli kritiskt granskade. Bland annat är det nödvändigt att synliggöra den förförståelse gängse metoder bygger på. Det handlar om att kritiskt granska sig själv, den egna professionen likaväl som samhällets traditioner, och förmåga att leva sig in i och förstå andra människors levnadssätt och livssituation (Nussbaum 1997).

8.5. Fungerade kriterierna?

I denna del ställer vi frågan om kategoriseringskriterierna fungerar. Kategoriseringskriterierna testades genom sin tillämpning. De tillämpades med olika metoder. Först skiljde vi ut de ärenden där kriterierna i all huvudsak uppfylldes. Denna genomgång gjordes ärende för ärende. Därefter analyserade vi innehållet i kriterierna för de ärenden vi skiljde ut i den första genomgången. Denna analys gjordes med utgångspunkt i varje kriterium. Resultatet av denna analys visade på gemensamma mönster i dessa flickors livssituation. Dessutom framgår av den separata genomgången av de ärenden som inte uppfyllde kriterierna, det vi kallade 'nej-gruppen', att villkoren för dessa flickor också har gemensamma drag och bildar vissa övergripande mönster. När de två grupperna, 'ja-' respektive 'nej-gruppen', jämförs med varandra framkommer olikheter på en rad punkter men också genom det mönster som bildas av de krav och förväntningar som ställs på flickan. Flickorna befinner sig i två olika institutionella sammanhang.

Detta är faktorer som talar för att kriterierna fungerade som kategoriseringsinstrument. Även om 'ja-gruppen' och 'nej-gruppen' som helhet är två tydligt avskiljbara kategorier, finns det grännsfall. Vi kan tala om fyra grännsfall, där två av dem räknas som hedersrelaterade och två inte, även

om det i samtliga ärenden föreligger information som tyder på att ärendet är hedersrelaterat. När det gäller de två ärenden som kategoriserades som 'heder' förelåg fyra av sex kriterier. I dessa ärenden ansökte socialnämnden om ett omhändertagande både utifrån hemförhållandena och på grund av flickans eget beteende. Redovisningen av vårdnadshavarens relation till flickan och hennes villkor hemma är mindre ingående och som följd av detta är det kriterierna 'flickans begränsningar i hemmet' respektive om det förekommer uppgifter i akten om oskuldstraditioner, som inte är uppfyllda. Att dessa fall räknades till kategorin heder berodde dels på tydligheten i förekomsten av de övriga kriterierna, dels att det inte var andra uppgifter i akten som talade emot denna kategorisering. Med andra ord var det som följd av avsaknaden av vissa uppgifter som två av kriterierna inte uppfylldes. När det gäller de två fallen som inte kategoriserades som heder var avsaknaden av information stor, även om det förelåg uttalanden som indikerade att problematiken var hedersrelaterad. I det ena ärendet var utredningens fokus på vårdnadshavarens sjukdom, i det andra utsattes flickan och även hennes mamma för misshandel av flickans styvpappa, men utredningen tar upp mannens relation till mamman och inte till flickan. Detta beror sannolikt på att styvpappan inte längre bor i hemmet. Det är sålunda på grund av brist på information som dessa två ärenden hänförs till kategorin där det inte är fråga om heder. Erfarenheterna från dessa fyra gränsfall pekar framförallt på svagheter i underlaget, socialnämndens utredningar, mer än på svagheter i kriterierna.

Svaret på frågan om kriterierna fungerar, är således ja. Även om kriterierna är utvecklade och testade i ett forskningssammanhang, skulle de kunna vara användbara inom det sociala arbetet. Detta skulle emellertid inte betyda att kriterierna ersätter bestämmelserna i LVU, utan de bör användas som ett komplement till lagen. Kriterierna skulle kunna vara ett instrument för att känna igen de flickor som lever inom ramen för en hedersrelaterad värdegrund. Att göra detta är viktigt för tillvägagångssätt och metoder i utredningen, men också för det skydd flickan behöver såväl under utredningsperioden som efteråt.

8.6 Jämförelse mellan länen

Andelen flickor som under 2006 var aktuella för ett omhändertagande med stöd av 2 § eller 2,3 §§ var något högre i Västra Götaland än i Stockholms län. Däremot var andelen flickor med hedersrelaterade problem mindre i

Västra Götaland än i Stockholms län. För länsrätten i Göteborg var det 5 av 20 fall det vill säga 25 % och för länsrätten i Stockholm var det 13 av 37 det vill säga 35 % som vi kategoriserade som hedersrelaterade.

En annan skillnad gäller förekomsten av könsstymning som en del av den fysiska misshandeln av flickan. I två av de fem ärendena i Västra Götaland har flickans könsstympats. I Stockholms län var könsstymning en del av problematiken i två av tretton ärenden, i ett fall en genomförd könsstymning och i ett fall hot om könsstymning.

Utöver detta var flickorna i Västra Götaland utsatt för mer och grövre fysiskt våld än vad som var fallet i Stockholmsärendena. Våldet var i högre grad polisanmält och det fanns också bra exempel på samverkan när det gäller Barnhuset i Göteborg. Det fanns i utredningarna i Stockholms län större oklarheter ifall socialnämnden tagit ställning till polisanmälan och ifall anmälan var gjord. Barnhuset i Stockholm förekom inte i någon utredning. Å andra sidan fanns det i Stockholms län ärenden som bara rörde psykiskt våld, vilket inte förekom i Västra Götaland.

Både goda exempel liksom brister i fråga om socialtjänstens förståelse återfinns i båda län. Men eftersom undersökningsmaterialet är begränsat, går det inte att mot bakgrund vad som nämns ovan att dra någon sammanfattande slutsats rörande likheter och olikheter mellan länen.

8.7. Metodutveckling gällande socialtjänsten

- **Lyssna på vad flickan säger.** Agera och dokumentera allt flickan säger och ta det på allvar.
- **Ha ett ungdomsperspektiv.** Flickan behöver ett ombud för att säkra ungdomsperspektivet.
- **Skydda flickan initialt.**
- **Lyft fram de begränsningar, den kontroll och den isolering flickan utsatts för och vilken inverkan de har på hennes möjligheter att skapa sitt eget liv.** Begränsningar, kontroll och isolering är att betrakta som brister i omsorgen och/eller psykisk misshandel. Hur kan man se på konsekvenserna av att leva i två system med motstridiga värdegrunder? Hur tampas flickan med konflikterna mellan systemen och att inte få delta i de system som jämnåriga får delta i?

- **Beskriv heder utifrån begrepp och teorier, använd referenser och visa sedan på vad som i flickan situation tyder på att hon lever i ett hederssammanhang.**
- **Se på flickans situation utifrån ett sammanhållet perspektiv. Hedersrelaterat våld och förtryck är ett fridskränkingsbrott.** Lyft i utredningen fram begränsningarna, hoten, våldet, kontrollen, isoleringen och sätt dem i ett sammanhang. När blir hon slagen, kontrollerad, begränsad, hotad, av vem, varför, på vilket sätt, hur ofta, i vilken grad, är det upptrappande. När det gäller fridskränkingsbrott ska särskild hänsyn tas till det upprepade eller systematiska i gärningen. Syftet med lagen var att straffbelägga processen av ständigt upprepade kränkningar, hot och våldshandlingar som ett enda fortlöpande brott då de enskilda handlingarna var för sig inte förmådde täcka det samlade straffvärdet av processen.
- **Uppmärksamma flickans syskon.** Deras situation bör också utredas.
- **Använd riktlinjer och handlingsplaner – dessa ska vara implementerade.**
- **Se det som en lång process redan initialt.** Man kan se på kvinnors uppbrottsprocesser från ett misshandelsförhållande, dock utsätts dessa ungdomar för hot och våld från sina anknytningspersoner vilket gör processen än svårare.
- **Använd konsultation.** En idé kan vara att ta in ärendehandling i den här typen av ärenden för att lättare se strukturer och lära av processerna.
- **Samverka.** En behandlingskedja behöver utformas för att möta flickans behov när det gäller krisbearbetning och terapi. Det handlar inte bara om att lyfta flickan från någonting och skydda och stödja henne. Flickan behöver också individuell vård, behandling och bearbetning vilket är ett utforskat område generellt när det gäller barnmisshandel.

Referenser

Akpınar A (2003) The honour/shame complex revisited: violence against women in the migration context, *Women's Studies International Forum* 26(5): 425-442.

Almqvist K & Janson S (2004) *Barn som bevittnat våld*. Gothia, Göteborg.

Bauböck R (1996) Social and Cultural Integration in a Civil Society in R. Bauböck, A. Heller & A. Zolberg (eds.) *The Challenge of Diversity. Integration and Pluralism in Societies of immigration*. Aldershot, Avebury.

Berge A (1995) *Att begripa den förflutna. Förklaring, klassificering, kollegiation inom historievetenskapen*. Lund: Studentlitteratur

Berge A (1998) ”Säg mig vem du är...” Om identitetsordning och makt, *Historisk tidskrift* 4:1998.

Björktomta S-B (2006) *Personalens möten med utsatta flickor- arbete mot hedersrelaterat våld*. Rapport Länsstyrelsen i Stockholms län.

Bredal A (1999) *Arrangerade ekteskap og tvangsekteskap i Norden* [Arranged Marriages and Forced Marriages in the Nordic Countries]. Tema-Nord, 604, Nordisk Ministerråd, Copenhagen.

Bredal, A (2006) “*Vi er jo en familie*”: *Arrangerte Ekteskap, Autonomi og Fellesskap blani unge norsk-asiater*. Unipax, Oslo

Bredal A & Skjerven LS (2007) *Tvangsektenskapssaker i hjelpapparatet. Omfang og utfordringer*. Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Oslo.

Danielsen S (2004) *Forældres pligte. Borns rettigheder. Et sammenlignende studie af engelsk, skotsk och australsk bornelovgivning samt canadiske overvejelser med tanker om mulige inspirationer for nordiske reformer*. Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet

De los Reyes P (2003) *Patriarkala enklaver eller ingenmansland. Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige*. Norrköping, Integrationsverket

Delaney C (1987) Seeds of Honor, Fields of Shame. In Gilmore DD ed. *Honor and Shame and the Unity of the Mediterranean*. Washington DC: American Anthropological Association Special Publication 22: 35-48.

Diesen C & Sutorius H (1999) *Sexuella övergrepp mot barn - den rättsliga hanteringen*. Rapport från Socialstyrelsen.

Ericsson K & Jon N (2006) Gendered Social Control: "a Virtuous Girl" and "a Proper Boy", *Criminology and Crime Prevention* vol 7 no 2 2006.

Farahani F (2006) Slöjan är en bärbar mur, *Axess* no 2.

Friis E (2003) *Sociala utredningar om barn. En rättssociologisk studie av lagstiftningens krav, utredningarnas argumentationer och konsekvenser för den enskilde*. Lund, Studentlitteratur.

Gavlevik L & Jelic L (2006) *Länsrättens bevishantering i LVU-mål med hedersrelaterad problematik*. C-uppsats, Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.

Ghadimi M (2007) Om kravet på oskuld. En studie av flickors respektive pojkar föreställningar, *Socialvetenskaplig tidskrift*. No 1:2007, årgång 14.

Goldenscheider C (2007) "Outpartnering and Integration: Attitudes and Behavior of Young Adults in Sweden". In: Bernhardt E, Goldscheider C, Goldscheider F and Bjerer G (eds.) *Immigration, Gender, and Family Transitions to Adulthood in Sweden*. Lanham. Boulder. New York. Toronto. Plymouth, UK: University Press of America.

Graham-Berman S A (2000) The impact of women abuse on childrens development: Research and theoretical perspectives. I Holden, Geffner, Jouriles (eds). *Children exposed to marital violence. Theory, research and applied issues*. American Psychological Association,

Gregow T (1996) Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn, *Svensk juridisk tidskrift* 1996 no 7 s. 509.

Gruenbaum E (2001) *The female circumcision controversy: an anthropological perspective*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Haavind H (2000) På jakt etter kjønnede betydninger i *Kön och tolkning, metodiska möjligheter i kvalitativ forskning*. Stockholm: Natur och Kultur.

Hanberger A, Wikström E & Ghazinour M (2007) *Hur fungerar skyddat boende?* Delrapport 2 från den nationella utvärderingen av regeringens insatser mot hedersrelaterat våld. Umeå Centre for Evaluation Research. Umeå University.

Hanberger A, Ghazinour M & Mårald G (2008) *Regeringens insatser mot hedersrelaterat våld 2003-2007 – Slutrapport från den nationella utvärderingen*. Umeå Centre for Evaluation Research. Umeå University.

Hedegaard M (2005) Strategies for dealing with Conflicts in Value Positions between Home and School: Influences on Ethnic Minority Students' Development of Motives and Identity, *Culture & Psychology*, 2005 Vol.11 (2): 187-205, London, SAGE Publications

Hessle S (2003) (Red) *Fokus på barn, familj och nätverk: metodutveckling i den sociala barnavården*. Stockholm, Gothia.

Hobohm S (2003) *Barnets rätt: Handbok för vuxna*. Stockholm: Liber.

Hydén L-C (1995) Det sociala misslyckandet som berättelse. Att återställa den moraliska ordningen, *Socialvetenskaplig tidsskrift* 1995:3, 194-207.

Håkansson P-A (2006) *Insatser mot hedersrelaterat våld – resultatutvärderingar i andra länder*. Sammanställning av rapporten Insatser mod aeresreleteret vold. Stockholm, IMS, Socialstyrelsen.

Högdin S (2007) *Om kön och etnisk bakgrund i grundskolan*. Avhandling, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

IJ 2008/579/UF *Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att kartlägga arrangerade äktenskap*. Regeringsbeslut. Integrations- och jämställdhetsdepartementet.

Jacobsson M (2006) *Terapeutens rätt : rättslig och terapeutisk logik i domstolsförhandlingar*. Avhandling, Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.

Jemteborn A (2005) *"Å stå på sig, på egna ben" – En fallstudie om en flicka i en hederskultur och hennes motstånd mot att inordna sig efter släktens krav*". Licentiatavhandling, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Justitiedepartementet, faktablad, *Regeringens insatser för ungdomar som riskerar hedersrelaterat våld*. Ju 04.17, november 2004.

Kandiyoti D (1988) Bargaining with patriarchy, *Gender and Society* 2(3):274-290 Special Issue to Honour Jessie Bernard.

Kandiyoti D (2007) Introduction in Tillion G. *My Cousin, My Husband, Clans and Kinship in Mediterranean Societies*. Saqi Books, London.

Kaunitz C, Andréa Löfholm C & Sundell K (2004). *Social barnavård i Stockholms stadsdelar. En kvantitativ beskrivning av myndighetsutövande under 1:a kvartalet 2002, 2003 och 2004* (FoU-rapport 2004:5). Stockholms socialtjänstförvaltning: FoU-enheten.

Klinth R (2005) Pappaledighet som jämställdhetsprojekt, *Forskarrapporter till Jämställdhetspolitiska utredningen*. SOU 2005:66.

Kurkiala M (2005). *I varje trumslag jordens puls*. Stockholm: Ordfront.

Lindell C (2004) *Child physical abuse: reports and interventions*. Linköpings Universitet

Linell H (2005) *Socialtjänstens och länsrättens förståelse av hedersrelaterad problematik*. C-uppsats, Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.

Lundström T (1993) *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Rapport i socialt arbete nr 61-1993. Stockholms universitet, Socialhögskolan.

Lundström T & Sallnäs M (2003) Klass, kön och etnicitet i den sociala barnvården, *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 2-3 s. 193-213.

Länsstyrelsens rapport 2002:13. *Rätten till sitt eget liv: Behovet av skyddat boende i patriarkala familjer*. Stockholm. Länsstyrelsen

Madsen S A, Kaster M, Nielsen M, Holter Ø & Schei B (2005) *Kønnets betydning i det professionelle arbejde med ofre for voldtægt*, Psylogisk og Psykosocial Forskningsenhed, Rigshospitalet, København.

Mattsson T (2002) *Barnet och rättsprocessen. Rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*. Juristförlaget i Lund.

Moi T (1997) Vad är en kvinna? Kön och genus i feministisk teori. *Res Publica, Östlings bokförlag Symposions teoretiska och litterära tidskrift* 1-2 s. 71-158.

Mörck Y (2000) Hyphenated Danes: Contested fields of gender, Generation and Ethnicity, *Young* Vol 8(3).

Nussbaum M (1997) *Cultivating humanity*. London: Harvard University Press.

Nussbaum M C (2002) *Kvinnors liv och social rättvisa. Ett försvar för universella värden*. Göteborg: Daidalos.

Olsson A (2006) *Hedersrelaterad våld*. Handbok från Utvecklingscentrum Göteborg för Åklagarmyndigheten.

Petersson G (2006) Närvarande mödrar och tillräckligt frånvarande fäder. Om socialtjänstens bedömning av föräldrars omsorg, *Socialvetenskaplig tidskrift* 2006:1, 51-63.

Popenoe D (1988). *Disturbing the nest. Family Change and decline in Modern Societies*. New York, Aldine de Gruyter.

Prieur A (2002) Gender remix: On gender constructions among children of immigrants in Norway. *Ethnicities* 2(1):53-77.

Proposition 1989/90:28 *Om vård i vissa fall av barn och ungdomar*.

Proposition 1996/97:124. *Ändring i socialtjänstlagen*.

Proposition 1998/99:70. *Könsstympling – borttagande av kravet på dubbel straffbarhet*.

Proposition 1999/2000:44. *Psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård*.

Proposition 2002/03:53. *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer*

Rasmusson B (2004) *Barnavårdsutredningar på nya grunder*. Meddelanden från Socialhögskolan 2004:1, Lund.

Rexvid D (2007) *Dominerad av dominans*. C-uppsats, Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.

Schlytter A (2004) *Rätten att själv få välja*. Lund: Studentlitteratur.

Schlytter A (2006) Arrangerade äktenskap/tvångsäktenskap/barnäktenskap i *Hedersrelaterat liv, ett hot mot integration och brott mot mänskliga rättigheter*, Rapport från ett seminarium arrangerad av Riksdagens tvärpolitiska SRHR-grupp.

Sen P (2005) 'Crimes of honour', value and meaning in Welchman, L. and Hossain, S. (eds.) *'Honour' Crimes, paradigms, and violence against women*. Zed Books, London.

- Singer A (2000) *Föräldraskap i rättslig betydelse*. Iustus förlag AB, Uppsala.
- Sjöblom Y (2002) *På väg ut. När ungdomar rymmer eller kastas ut hemifrån – ur socialtjänstens perspektiv*. Doktorsavhandling, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Sjöblom Y (2006) *I skuggan av Fadime och socialsekreterares arbete med hedersvåld*. FoU Nordväst. Rapport 2006:4.
- Sjömar M (2007) *Barns behov i centrum (BBIC). Förutsätter reflektion och lärande- en utvärdering av implementeringen av BBIC i Umeå kommuns socialtjänst*. Rapport från Utvecklings- och fältforskningsenheten (UFFE), Umeå kommun.
- Skr 2007/08:39. *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*. Integrations- och jämställdhetsdepartementet 2007.
- Socialstyrelsen (2006) *Grundbok. Barns behov i centrum (BBIC)*. Stockholm, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2008) *Social barnavård i förändring. Slutrapport från BBIC-projektet*. Stockholm Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS) 1997:15 (S) Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.
- SOU 2000:77 *Omhändertagen : samhällets ansvar för utsatta barn och unga* : Betänkande av LVU-utredningen. Stockholm, Fritzes.
- SOU 2001:72. *Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda*. Slutbetänkande av kommittén mot barnmisshandel. Socialdepartementet. Stockholm, Fritzes.
- SOU 2005:66 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Slutbetänkande av jämställdhetspolitiska utredningen. Stockholm, Fritzes.

SOU 2005:81. *Källan till en chans*. Nationell handlingsplan för den nationella barn- och ungdomsvården. Betänkande av sociala barn- och ungdomsvårdskommittén. Socialdepartementet. Stockholm, Fritzes.

Sundell K & Karlsson U (1999) *Social barnavård i tio svenska kommuner. Vilka barn berörs, hur utreds de och vad händer med dem?* Stockholm: socialförvaltningen. FoU-rapport 1999:26.

Sundell K & Egelund T (2000) *Barnavårdsutredningar. En kunskapsöversikt*. Stockholm, Gothia.

Sundell K, Egelund T, Andrée Löfholm C & Kaunitz C (2007) *Barnavårdsutredningar. En kunskapsöversikt*. Stockholm, IMS och Gothia förlag.

Svedberg P och Oarai A (2006) *Flickorna, hedern och lagen*. C-uppsats, Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.

Svedin C-G (2008) *Fysisk barnmisshandel – Får barn den hjälp som de behöver?* Våld i Välfärdsland. Socialtjänstforum - ett möte mellan forskning och socialtjänst. Göteborg 22-23 april 2008.

Tillion G (1966/1983/2007) *My Cousin, My Husband. Clans and Kinship in Mediterranean Societies*, Saqi Essentials, London

Timan B (2003) *Hederskulturen i förhållande till tvångsomhändertagande av barn och ungdomar*. C-uppsats, Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.

UN Document E/CN.4/2002/83 § 26 *The Integration of Human Rights of Women and Gender Perspective. Violence against Women*.

Wennergren B (1995) *Förvaltningsprocess*. Tredje upplagan. Stockholm, Fritzes Förlag AB.

Westin C (1996) Equality, Freedom of Choice and Partnership: Multicultural Policy in R. Bauböck, A. Heller & A. Zolberg (eds.) *The Challenge of Diversity. Integration and Pluralism in Societies of Immigration*. Aldershot, Avebury.

Wikan U (2003/2005) *En fråga om heder*. Stockholm, Ordfront.

Wolf S (1999/94) Kommentar i *Den mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Daidalos.

Öquist A (2006) *Omhändertaganden av romska barn*. Lägesbeskrivning från Socialstyrelsen. Artikelnr. 2006-131-36.

Østberg S (2003) Norwegian-Pakistani adolescens. Negotiating religion, gender, ethnicity and social Boundaries, *Young, Nordic Journal of youth Research*. 11 (2): 161-181.

Föräldrabalken (1949:381)

Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU

www.Migrationsverket.se/statistik/tabs.3pdf; tabs.4pdf. Uppdaterad 2008.07.16

SCB 2008-02-06. Folkmängd efter region, tid, ålder och kön 31 december 2006.

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Mellanöstern>

Tidigare utgivna FoU-rapporter

FoU-Rapport 2002:1	Kartläggning av den sociala barnvården i sju av Stockholms nordvästra kommuner
FoU-Rapport 2002:2	Vad är verksamt i handledning?
- en kvalitativ undersökning
Forskningsrapport nr 2003:1	Hellre brödlös än rådlös
Ekonomisk rådgivning som metod i socialt arbete
FoU-Rapport 2003:1	”...vi har ju ändå barn ihop...”
- separerade pappors röster om svårigheter med gemensamt föräldraskap
FoU-Rapport 2003:2	Familjeliv som yrkesliv
En enkätstudie av familjehemmen i Solna stad
FoU-Rapport 2004:1	En inblick i familjens vardag?
Om intensiva barnvårdsutredningar
FoU-Rapport 2004:2	Flyktingar i Nordväst
FoU-Rapport 2004:3	Adrian
Arbete med unga vuxna missbrukare i öppenvård
FoU-Rapport 2005:1	Händelser i det tysta
Utvärdering av en öppenvårdsverksamhet för missbrukare
FoU-Forskningsrapport 2006:1	Med andra ögon
- brukarens syn på familjebehandling
FoU-Forskningsrapport 2006:2	Marte Meo
- en hållbar intervention?

- FoU-Forskningsrapport 2006:3 Tid för arbete
En tidsgeografisk studie av socialsekreterares arbete med barnavårdsutredningar
- FoU-Forskningsrapport 2006:4 I skuggan av Fadime
och socialsekreterares arbete med hedersvåld
- FoU-Rapport 2006:3 Små barn i familjehem och deras läsvanor
- FoU-Rapport 2006:4 Av egen kraft
Invandrade kvinnors berättelser om inträdet i det svenska
- FoU-Forskningsrapport 2007:1 Socialekonomi - en väg mot förändring?
Utvärdering av Dataverkstaden Väntorp.
- ett ESF Växtkraft Mål 3-projekt
- FoU-Forskningsrapport 2008:1 Vägen till förändring?
En studie av socialtjänstens arbete med ungdomar som begår brott

Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext

En studie av omhändertagna flickor

Det främsta syftet med denna studie är att beskriva situationen för flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld. Studien omfattar samtliga ärenden år 2006 vid länsrätterna i Stockholm och Göteborg där det var aktuellt med ett omhändertagande av flickor från och med 13 år och upp till 18 år med stöd av 2 § LVU. Det empiriska underlaget är domar och utredningar i ärenden där socialtjänsten mot vårdnadshavarens vilja avser att ingripa till stöd för flickan. Studiens andra syfte är att belysa socialtjänstens förhållningssätt så som det kommer till uttryck i utredningarna i domar som rör flickor som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld.

Genom att identifiera vilka kriterier som kännetecknar dessa flickors situation och belysa problemet med socialtjänstens förståelse utifrån en familjistisk kontext, skapas bättre möjligheter och större förutsättningar för socialtjänsten att bistå dessa ungdomar i framtiden.

ISBN 978-91-89681-19-4

ISSN 1651-7830

Forsknings- och utvecklingsenheten för socialtjänstens
individ- och familjeomsorg i nordvästra Stockholm

e-post: fou-nordvast@sollentuna.se